SCRIPTORES

RERUM GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX

MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

RECUSI.

WIPONIS GESTA CHUONRADI II.

CETERAQUE QUAE SUPERSUNT OPERA.

EDITIO ALTERA.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI

1878.

WIPONIS

GESTA CHUONRADI II.

CETERAQUE QUAE SUPERSUNT OPERA.

IN USUM SCHOLARUM
EX
MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS
RECUSA.

EDITIO ALTERA.

ACCEDUNT ANNALIUM SANGALLENSIUM, CHRONICI HERIMANNI, CHRONICI UNIVERSALIS SUEVICI PARTES ET DUO CARMINA CODICIS CANTABRIGIENSIS.

RECOGNOVIT HENRICUS BRESSLAU.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1878.

PRAEFATIO.

De Wiponis vita[1] *nihil scimus, nisi quae ex scriptis eius colligi possunt. Aut in Burgundia, id quod putavit Pertzius, aut in eis Alamanniae partibus, quae Burgundiae confines sunt*[2], *natus esse circa finem saeculi decimi videtur. Educatione et doctrina liberaliter institutus et classicorum auctorum: Vergilii, Horatii, Ovidii, Persii, Statii, Lucani, Macrobii, Suetonii, praecipue Sallustii libris, et scripturae sacrae diligenter operam navavit artisque musicae fuit inter peritissimos. Iam electioni Chuonradi secundi die* 8. *m. Septembris a.* 1024. *Kambae interfuit*[3], *forsitan episcopum quendam Alamannicum prosecutus; deinde capellanis regis adscriptus est, sed valetudine nimis infirma impeditus negotiis capellae saepe se defuisse ipse testatur*[4]. *In ordine clericali usque ad dignitatem presbyteri pervenit. Veri simillima est Pertzii coniectura, Wiponem regis Heinrici paedagogum fuisse; certum autem est capellanum nostrum in tantam Heinrici familiaritatem intravisse, ut regem et laudare et monere scriptaque sua fere omnia ei dedicare posset. Exeunte anno* 1046. *superstes erat; Heinricum enim imperatorem vocat in epistola Gestis Chuonradi praemissa; quando autem mortuus sit, non constat.*

Sequentiam paschalem, pulcherrimum carmen, quod adhuc in ecclesiis canitur, quo tempore composuerit, ignoramus; Wiponem autem auctorem fuisse, nomen eius in codice Einsidlensi saeculi XI. carmini adscriptum sine

1) *Confer G. H. Pertz, Ueber Wipos Leben und Schriften in Dissertationibus Academiae Berolinensis a.* 1851; *J. Harttung, Studien zur Geschichte Conrads II. (Bonn* 1876*) p.* 11 *sqq.; W. Pflüger in introductione translationis Gestorum Chuonradi p.* 7 *sqq.; H. Rasche, Die Vita Conradi von Wipo beleuchtet und erörtert, in programmate scholae civitatis Olpe* 1876/77 *p.* 5 *sqq.; J. Kaizl, Dissertation über Wipo, seine Schriften, insbesondere seine Vita Chuonradi imperatoris (Wien* 1877*).* 2) *Harttung l. l. p.* 17. 3) *Gesta c.* 1: fit populi conventus, qualem me vidisse antea non memini. 4) *Epistola ad regem Heinricum:* cum plurimum tempus infirmavi, non potui in capella senioris mei Chuonradi frequenter adesse.

dubio comprobat. Schubigerus[1] *eumque secutus Pflügerus putaverunt Wiponem in aula Chuonradi cum Brunone presbytero et capellano, qui et ipse hymnos et sequentias ecclesiasticas composuisse dicitur complures, postea autem papae dignitatem nomenque Leo Nonus accepit, amicitia coniunctum atque ab eo musica imbutum esse. Id vero prorsus veri dissimile est. Bruno enim anno* 1002. *natus et minoris quam Wipo aetatis videtur fuisse et iam anno* 1026. *episcopus Tullensis creatus curiam regis Chuonradi reliquit.*

Postquam Heinricus tertius die 14. *m. Aprilis a.* 1028. *rex coronatus est*[2], *Wipo ei* P r o v e r b i a *dedicavit, carmen centum versibus compositum, fida monita et pia praecepta continens, quibus eum, ut virtutibus, quales regem decerent, se ornaret, cohortabatur.* 96 *primi versus binis partibus constant, quae in easdem syllabas desinunt; quattuor ultimi hexametri sunt leonini qui vocantur. Priorum autem* 96 *versuum terni unam rem absolvunt.*

Tria alia carmina Wipo vivo Chuonrado imperatore scripsit. Primum centum versuum erat, quibus d e f r i g o r e *anni* 1033. *egit*[3]; *alterum, quod ipse* G a l l i n a r i u m *vocat, carmen satiricum, quo de bellis imperatoris contra Odonem Campaniae comitem poetam nostrum cecinisse Pertzius coniecit*[4]; *tertium* B r e v i a r i u m *de bellis Chuonradi et Luiticiorum paganorum. Quae omnia a nostro dedicata imperatori hucusque latent.*

Post obitum Chuonradi Wipo C a n t i l e n a m l a m e n t a t i o n u m *composuit, quam Heinrico regi Constantiae, initio anni* 1040. *ut videtur*[5], *tradidit, postea autem Gestis imperatoris inseruit. Maius carmen,* T e t r a l o g u m H e i n r i c i r e g i s, *die nativitatis Christi a.* 1041. *regi Argentinae obtulit. Versibus constat* 326 *hexametris, quorum plerique leonini sunt; quibus Wipo laudes virtutum regis celebrat laudibusque praecepta et adhortationes adiungit. Tetralogum autem vocat, quia loquentes inducit poeta primum se ipsum (v.* 1—10*), deinde chorum Musarum (v.* 11—112*), tum Legem (v.* 113—217*), denique Gratiam.*

1) *Schubiger, Die Sängerschule St. Gallens p.* 95. *Cf. quae disseruit idem in Ephemeride musicali La Maitrise (Paris* 1858*).* 2) *Pertzius quidem putavit proverbia ante Heinrici coronationem composita esse, quippe quorum inscriptio haec est*: ad Heinricum, Chuonradi imperatoris filium. *At duo prima proverbia:* decet r e g e m discere legem; audiat r e x quod praecipit lex, *mihi videntur comprobare, iuvenem cui dedicata sunt tunc temporis iam regem fuisse.* 3) *Gesta cap.* 30. 4) *Gesta cap.* 6. *versum quendam quartae satirae citat.* 5) *V. Steindorff, Jahrbücher Heinrichs III. p. I,* 83 *n.* 2.

Eodem, quo Tetralogus, tempore scripta forsitan sunt decem disticha 'ad mensam regis Heinrici', quae illum in nostra editione sequuntur.

Iam Pertzius putavit, Wiponem auctorem fuisse carminum quorundam, quae in reges et imperatores Heinricum II, Chuonradum II, Heinricum III. condita in codice celeberrimo Cantabrigiensi nobis servata sunt. Post Pertzium Guilelmus Arndt[1] *praecipue sequentiam in coronationem Chuonradi a nostro poeta compositam esse, contendit eique Wattenbachius alii assenserunt. Qua de re quamquam non omnem nobis sustulit dubitationem, nonnulla tamen sunt, quae eius opinionem non prorsus improbabilem reddant; itaque et hoc carmen et alterum, in coronationem regiam Heinrici*[2]*, compositum sine dubio ab eodem quo prius poeta, in appendice nostrae editionis recepimus*[3]*.*

Maximi autem pretii inter omnia quae scripsit est opus historicum Wiponis de Gestis Chuonradi II. imperatoris[4]*. De quo libro cum alio loco uberius egerim, hic sufficiat breviter quae ibi probare studui repetere. Wiponi propositum erat, gesta duorum imperatorum Chuonradi II. et Heinrici III. uno opere complecti, illudque scribere incepit post mortem Chuonradi, neque perfecerat anno* 1046. *Sed postquam Heinricus imperator coronatus est, consilium mutavit gestaque Chuonradi sola edere et filio eius offerre constituit. Itaque librum retractavit et, hic illic quibusdam locis, quae ad laudem Heinrici pertinerent, additis, retractatum imperatori anno* 1048. *sive* 1049. *tradidit. Res ab Heinrico post mortem patris gestas iam in animo habuisse videtur altero libro enarrare, sed morte eum praeventum esse veri simile est.*

Wipo quidem ipse contendit[5]*, se de his rebus quae narrat nihil scripti vidisse, sed illo loco nihil ad veritatem locutus est. Nobis enim post Steindorffii nostrasque disquisitiones persuasissimum est, Wiponem in scribendo libro suo Annalibus quibusdam Suevicis uberrime usum esse, qui*

1) *Arndt, Die Wahl Conrads II. p.* 46 *sqq.* 2) *Animadvertas velim, Wiponem videri coronationi Heinrici astitisse, cf. Tetralog. v.* 247. 248. 3) *Nihil autem est, cur credamus cum Harttungio, epitaphium Aribonis archiepiscopi Moguntini, quod ex codice Mettensi editum est in Haupt's Zeitschrift für deutsches Alterthum XVI,* 17, *a Wipone compositum esse.* 4) *Confer E. Steindorff in Forschungen zur deutschen* Geschichte *VI,* 477; *VII,* 561 *sqq.; W. Pflüger in Neues Archiv der Gesellschaft II,* 129 *sqq.; H. Bresslau, ibidem II,* 587 *sqq.; W. Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit II,* 562. 5) *p.* 3. *nostrae editionis.*

nobis servati non sunt, sed quorum excerpta in Annalibus Sangallensibus, in Chronico Herimanni Augiensis, in Chronico alio Suevico vulgo dicto Epitome Sangallensi, nobis relicta sunt. Qua de re quo facilius lectores nostrae editionis iudicare possint, in appendice horum annalium et chronicorum eas partes, quae historiam Chuonradi II. amplectuntur, edendas curavimus.

Eis, quae ex hoc fonte hausit, plurima de suo Wipo addidit. Neque vero semper, quae vera essent, comperit, itaque nonnullis locis valde erravit, neque, quae comperit, semper omnia nobis tradidit. Namque cum in curia imperatorum versaretur, quae minus iucunda Heinrico esse possent, aut omnino silentio praeteriit, aut velare atque involucris tegere hic illic studuit; atque imperatorem sive matrem eius sive alios viros potentes ne offenderet, summopere cavit. Attamen nemo negabit, opus eius maximi ad historiam Chuonradi II. perscrutandam momenti esse.

Per medium aevum Wiponis opus primum mihi memoratum esse videtur in epistola, quam anno 1126. *Arnoldus Spirensis episcopus ad Honorium papam*[1] *misit. Ibi narratur diploma quoddam spurium Basiliense 'in curia imperatoris 'et chronicorum vetustate et Gestis Chounradi' refutatum esse. Quae gesta quin Wiponis fuerint nobis dubium non est*[2]. *Postea Ottoni Frisingensi et Zwetlensi chronici continuatori Mellicensis ad manus fuerunt. Typis primum data sunt anno* 1607. *a Pistorio in tertio volumine collectionis suae quae inscripta est 'Rerum Germanicarum veteres scriptores VI'.*

Nostra Gestorum editio hisce subsidiis instructa est.

1) *Codice Carlsruhano chartaceo, saec. XVI. exeunte exarato, in archivio Badensi asservato. Quem a Dümgio repertum, a Pertzio evolutum, nos Berolin ummissum iterum cum editione contulimus. Inscriptio est:*

Gesta quorumdam
Imperatorum
Chuonradi et Heinrici
conscripta
Per Wiponem presbyterum.

1) *Gerbert, Nigra Silva III,* 58; *Bresslau, Diplomata centum p.* 187. 2) *Eis, quae Wattenbach, Geschichtsquellen II,* 14, *ann.* 2, *de hac re dicit, assentiri non possumus. Negari quidem non potest, de lite, quae erat inter monasterium S. Blasii et episcopum Basiliensem, nihil in Wiponis libro narrari. Sed in illo diplomate, quod 'gestis Chounradi' refutatum esse, Arnoldus Spirensis scribit, Chuonradus iam anno* 1025. *imperator vocatur; iam vero ex Wiponis libro apparuit, eum anno demum* 1027. *imperatoris dignitatem accepisse, itaque 'ex gestis Chounradi', diploma spurium esse, comprobari potuit.*

In fine habentur haec verba 'Revidirt cum Originali manu propria'. Librarius praecipue in praefatione primisque capitibus multas lacunas reliquit, aut quia codex antiquus, quo utebatur, laceratus erat, aut quia scripturam primum difficile legebat, pedetentim melius legere didicit. Persaepe pro littera z *litteram* h, *aliquot locis alias litteras scripsit; qua ex re conicere licet, codicem, quo usus est, saec. XI. sive XII. sive XIII. scriptum fuisse*[1].

2) *Idem Codex fuisse videtur, quo* Pistorius, *reperto in bibliotheca cuiusdam monasterii Suevici, in editione sua paranda usus est. Sed Pistorio praeter illum codicem alius ad manus fuit, cuius lectiones saepe aut post prioris codicis verba uncis inclusit aut in margine annotavit. Atque diligenter instituta collatio nos docuit, hunc alterum Pistorii codicem eundem fuisse, ex quo Continuatio Zwetlensis chronici Mellicensis, quae ex Wiponis gestis exscripsit, hausit. Quam continuationem Wattenbachius nostrum in usum cum codice Zwetlensi N.* 255 *contulit accuratius quam Frastius, qui eius lectiones primum publici iuris fecit*[2]. *Nos codicis Zwetlensis lectionibus litteras Zwetl. praemisimus.*

Capitis ultimi versus viginti priores inveniuntur in

3) *C. universitatis Cantabrigiensis, membr. saec. XI, quem accurate descripsit Jaffé in Haupt's Zeitschrift für deutsches Alterthum XIV, p.* 451.

4) *C. regio Bruxellensi N.* 5540, *membr. saec. XI. sive XII, quem post Pertzium contulit Philippus Jaffé.*

Sequentia paschalis *nobis servata est in Cod. bibliothecae Einsidlensis N.* 366, *membran. saec. XII. Nomen Wiponis litteris rubris carmini praemissum est. Edidit ex hoc codice A. Schubiger, Die Sängerschule von St. Gallen, Exempla p.* 59, *in quo libro tab. VIII. ectypon scripturae et neumarum habetur. Descripsit nostrae societatis in usum Phil. Jaffé.*

Proverbia *Wiponis primum edita erant a Bernardo Pezio in Thesauri anecdotorum T. VI. ope Cod. Tegernseensis saec. XII, tum, auctoris nomine addito, a.* 1733. *a Martenio et Durando in Novae collectionis monumentorum T. IX. ex Cod. Trevirensi saec. XIII, quorum editionem repetivit Fabricius in Bibliotheca mediae et infimae Latinitatis ad finem libri tertii. Postea Hoffmannus Fallerslebiensis subsidio Codd. Florianensis et Mellicensis* 78 *versus edidit*[3];

1) *Cf. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie p.* 19; 55 *ed. nov.*
2) *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen II,* 1849, *p.* 414 *sqq.*
3) *Haupt und Hoffmann, Altdeutsche Blätter* 1836, *I, p.* 12—14.

deinde Franciscus Iosephus Mone lectiones codicis Cameracensis, qui 65 *versus exhibet, publici iuris fecit*[1]; *denique Guilelmus Wackernagel ex Cod. Basiliensi* 35 *versus edidit*[3]. *Omnes has editiones, excepta Wackernageliana, cognovit Pertzius, qui Scriptorum T. XI. proverbia edidit. Novae nostrae editioni haecce subsidia erant:*

1) *C. regius Monacensis inter Latinos N.* 14733, *membr. saec. XII, ubi fol.* 77'. 78. *proverbia* 90 *habentur. Post editionem Pertzii denuo contulit Philippus Jaffé.*

2) *C. bibliothecae monasterii Einsidlensis N.* 248, *membr. saec. XI, qui p.* 465. 97 *versus exhibet. Evolvit eum Ph. Jaffé.*

3) *C. Vaticanus (S. Columbani de Bobio) N.* 5776, *membr. saec. XI. ex., ubi Regulae monachorum editae a Colettio Conciliorum T. IX. eadem manu subiuncti sunt sub rubrica 'Cap. de sapientia et prudentia et temperantia'* 62 *versus nostrorum proverbiorum, omissis v.* 14—49 *et quibusdam aliis. Descripsit Bethmannus.*

4) *C. bibl. Welferbytanae membr. saec. XIII, cuius lectiones in editione Pertzii inveniuntur. Huic proxime accedunt:*

4[b]) *C. coenobii Florianensis et*

4[c]) *C. coenobii Mellicensis, quorum lectiones dedit Hoffmannus.*

5) *C. bibliothecae Trevirensis N.* 210, *membr. saec. XIII, exhibens versus* 100 *et a me ipso denuo cum editione collatus.*

6) *Pezii editio, exhibens cod. Tegernseensem, hodie deperditum, ubi* 99 *versus inveniebantur.*

7) *C. Vaticanus, reginae Sueciae N.* 1846, *membr. saec. XIII,* 53 *versus exhibens, exscriptus a Bethmanno*[4].

8) *C. Cameracensis N.* 467, *membr. saec. XII, versuum* 65, *a Monio et Bethmanno evolutus; ordine proverbiorum immutato, desinit in v.* 82.[5]

9) *C. Vindobonensis inter Theologos N.* 575, *chartac. saec. XV, proverbia nostra praebens, ubi textus a scriba indocto ita immutatus esse videtur, ut eum denuo evolvere opus non sit.*

10) *C. bibl. Basiliensis B. XI.* 8, *qualem Wackernagelius l. l. typis dedit.*

11) *C. bibl. Donaueschingensis saec. XII, versus ex-*

1) *Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters* 1835, *p.* 363. 2) *Hanpt und Hoffmann l. l.* 1837, *II. p.* 136. 137. 3) *v. Archiv XII,* 252. 4) *v. Archiv XII,* 327. 5) *v. Archiv VIII,* 431.

hibens 86, omissis hic illic aliquot versibus, collatus cum editione in nostrum subsidium a Riezlero.

Praeterea proverbia extant in 5 *aliis codicibus, quorum lectiones nos non cognovimus. Sunt autem hi:*

12) *C. Vindobonensis N.* 5512, *Med.* 124[1].

13) *C. bibl. Vallicellianae, membr. saec. XII*[2]. *Desinunt ibi proverbia:* qui regnat in aula polorum, *quae verba in nostra editione non inveniuntur*[2].

14) *C. Vaticanus reginae Sueciae N.* 1707, *exhibens versus* 53, *forsitan eosdem atque noster C.* 7[3].

15) *C. Vaticanus Palatin. N.* 719, *chart., scriptus a.* 1429. *a Johanne Volprecht de Wimpina, ubi f.* 152. *Wiponis proverbia habentur. Ultima verba esse dicuntur:* cantatis testis, *quae textus noster nusquam exhibet*[4].

16) *C. S. Francisci Forliviensis*[5].

Tetralogum Heinrici regis edidit ex Cod. Augustano Petrus Canisius[6]*; liber ille deperditus videtur esse, neque alius codex, qui illud carmen exhibeat, hucusque inventus est. Editio Canisii nonnullis locis a Pertzio, Volzio, Giesebrechtio, Wattenbachio atque a nobis emendata est. Etiam Versus ad mensam regis nisi apud Canisium nobis servati non sunt.*

Quae in Appendice his Wiponis operibus adiunximus edita sunt hisce subsidiis. Annalium Sangallensium textum ex nova Jaffei collatione codicis Sangallensis unici hic illic emendavimus. Herimanni Chronicon ex editione Pertzii, perpaucis tantum locis immutatis, repetendum erat. Numeri igitur lectionibus appositi significant:

1) *C. Carlsruhanum membr. saec. XI.*

2) *C. Monacensem membr. saec. XI.*

3) *Bernoldi codicem autographum, membr. saec. XI, iam Monacensem.*

Chronici Suevici Universalis lectiones exhibemus ex

1) *C. monasterii Gotwicensis membr. saec. XII.*

2) *Editione Sichardiana a.* 1529.

3) *Editione Pistorii. De quorum ratione et indole in nova totius Chronici editione, quae in Scriptorum Vol. XIII. publici iuris fiet, uberius nobis agendum erit.*

Denique duorum carminum codicis Cantabri-

1) *Tabb. Codd. Vindobon. IV,* 145. 2) *Archiv XII,* 422. 3) *Archiv XII,* 324. 4) *Archiv XII,* 341. 5) *Archiv XII,* 571. 6) *Lectiones Antiquae I,* 2 *sqq.; in editione Basnagii III,* 161 *sqq.*

giensis editionem Jaffeanam[1] *repetivimus; priori autem veram sequentiae formam ope Guilelmi Scherer reddere conati sumus.*

Quibus dictis nihil aliud restat, nisi ut vv. cll. Dümmler, May, Riezler, Scherer, Waitz, qui opera et consilio nos in hac editione paranda adiuverunt, gratias agamus quam maximas.

H. Bresslau.

1) *Haupt, Zeitschrift für deutsches Alterthum T. XIV.*

GESTA
CHUONRADI II. IMPERATORIS.

EPISTOLA AD REGEM HEINRICUM CHUONRADI IMPERATORIS FILIUM. p. 254.

Gloriosissimo imperatori, Heinrico tertio regi, ad pacem et bellum idoneo, Wipo[a] Dei gratia presbyter, quod[b] servus regalium servorum huius orbis domino dominantium. Vitam illustrem et inclyta gesta Chuonradi imperatoris, patris tui, domne imperator, scribere oportunum existimavi, ne lucerna lateat sub modio[1], ne solis radius sit in nubilo[2], ne virtus memorialis obducatur oblivionis rubigine. Gesta enim illius nisi praeclara et valde lucida praecederent, a sequenti nimio splendore tuarum virtutum viderentur aliquatenus[c] obscurari. Mihi[d] autem servulo tuo is animus est, si Deus annuerit[d], utriusque acta referre, quae acciderunt me superstite[e], ita inter vos[f] distinguendo[g], ut[h] alterum rem publicam, utpote Romanum imperium, salubriter incidisse, alterum eamdem rationabiliter sanavisse veraciter dicam. Quodsi hinc plus vel minus, vel aliter quam se integritas rerum habet, scribo vel dixero, non erit culpa scribentis sed narrantis, quoniam, cum plurimum tempus infirmavi, non potui in capella senioris mei Chuonradi frequenter adesse. De his autem quae ipse vidi et ab aliis accepi, fructum a nobis[i] colligere volentibus stilo veritatis innixus propalabo. Et quoniam sunt quaedam, quae vivente[k] patre laudabiliter egisti, eadem inter acta patris ponenda censueram; quae vero post obitum illius gloriose feceras, per se ordinanda decrevi. Si vero aliqui calumpniantes obiciunt mihi, hoc opus supervacuum[l] esse, cum et alii de eadem re scripserint, licet inde nondum aliquid scriptum vidissem, respondebo: 'In ore duorum vel trium stabit omne testimonium'[3]: et verba Christi

a) Wippo 2. b) *deest* 2. c) ab Alimannis 1. d) multi autem *lacuna* annuerit 1. e) acciderint in s. 1. f) nos 1. 2; *emend. Pertz.* g) Distinguenda sint Licet vero Et quoniam *ita* 1. *media desunt.* h) ut in alterum 2. i) vobis 1. 2; *emend. Dümmler.* k) iuvante 1. l) supervacaneum 2.

1) *Matth.* 5, 15: neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio. 2) 2. *Macc.* 1, 22: quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo. 3) *Deut.* 19, 15: in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.

in euangelio non per unum solum, sed per quatuor testes idoneos in ecclesia dilatari. Tibi, summe imperator, hoc opus devoveo, tibi gesta patris repraesento, ut, quotiens ipse res clarissimas agere mediteris [a], prius paternas virtutes velut in speculo imagineris, et illud in te floreat abundantius, quod hereditasti a patriis radicibus, qui, ut cunctos antecessores tuos in quibusdam divinis et mundanis rebus superasti, ita regnum et imperium tuum diuturnius omnibus illis, favente Deo omnipotente, merearis obtinere. Vale.

INCIPIT PROLOGUS.

Rerum labentium fugitivam memoriam litterarum vinculis connectere, et praesertim christiani imperii laudes inerti silentio non transire [1], cum et his, qui hoc in hac vita bene administrabant, inde quaedam perpetuitatis perduret gloria, tum posteris [2], si aemulari parentes velint, bene vivendi apposita sit forma, aptum et conveniens esse putavi, quia [b] utile exemplum imitantis animum promptiorem atque firmiorem in rebus agendis reddere solet. Item fit plerumque, ut de laude maiorum facile nascatur verecundia et confusio posterorum, si se his saltem non aequaverint, cum gesta eorum fama docente laudaverint [3]. Ut enim virtus plerosque vulgares nobilitat, sic nobilitas sine virtutibus multos nobiles degenerat. Praeterea videtur non licere de victoriis catholicorum principum tacere et tyrannorum infidelium triumphos largis vocibus publicare [c]. Satis inconsultum est, Superbum Tarquinium, Tullum et Ancum, patrem Aeneam, ferocem Rutulum [d], et huiusmodi quoslibet et scribere et legere: nostros autem Carolos atque tres Ottones, imperatorem Heinricum secundum, Chuonradum imperatorem, patrem gloriosissimi regis Heinrici tertii, et eumdem Heinricum regem in Christo triumphantem omnino negligere. Verendum est
*p. 255. modernis scriptoribus vitio *torporis apud Deum vilescere, cum primitiva auctoritas veteris testamenti, quae historias patrum fructifero labore diligenter exarat, novarum rerum frugem in memoriae cellario recondi debere praefiguret et doceat. Sic Abraham Loth fratruelem suum in bello liberasse commemoramus; sic filios Israel hostes diversos superasse

a) meditaris 2. b) *deest* 1. c) publicare. S. i. e. S. *desunt* 1. d) Rutillum 1.

1) *Cf. Sallust. Catil. c.* 1: omnis homines summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant. 2) *Cf. Sulpic. Sever. Vita S. Martini I*, 2: quia et suam memoriam, licet incassum, propagabant et propositis magnorum virorum exemplis non parva aemulatio legentibus excitabatur. *(May).* 3) *Cf. Sallust. Jug. c.* 4.

comperimus. Sic David regis praelia, Salomonis consilia, Gedeonis ingenia, Machabaeorum pugnas propter scriptorum copiam prae oculis habemus. Veteres enim philosophi diverso modo rei publicae consuluerunt. Referebant plerumque somnia probabilia [1], quibus animos auditorum inducerent in id, quod affirmare instituerunt; interdum ad idem officium fabulosas narrationes [2], honestis rebus et nominibus velatas, cum huiusmodi figmenta nil philosophiae refragentur [3], adinvenerunt; saepe apertis disputationibus rationis fidem faciebant [4] rei publicae rectoribus [5], animos humanos aeternos esse, et — ut refert Macrobius Socratem dixisse — animam post animal non perire [6]; atque omnes pene philosophi, humani studii fructum non una [a] cum vita ipsius terminari [7], sed omnes qui patriam adiuverint et legem conservaverint sempiterno aevo feliciter perfrui [8], iustitiae vero contemptoribus iusti Creatoris iudicio poenam reservari, indubitanter docuerunt. Animam vero humanam immortalem esse, id ex multis rationibus probarunt [b], tum inde quod, dum corporeis [c] nexibus [9] inclusa ea libertate utatur [d], ut modo sydereos recessus, modo terrestres, interdum marina abdita, quae numquam corporaliter videbat, vivaci motu [e, 10] cogitationis percurrat [f]; aliquando vigilante, interdum quiescente corpore, plurima futura suo, non alieno visu colligat eaque memoria retineat: nebuloso velamine carnis [g] exuta, multo liberius eadem vivacitate perfruatur. Idque credere, quin potius scire, maximo usui fore principibus aiebant, qui saepe per insolentiam torpescentes [11], sequentis vitae commoda

a) *deest.* 1. b) probarent 1. c) corporis 1. d) utitur 2. e) metu 1. f) percurrit 1. g) carius 1.

1) *Macrob. Comm. in somn. Scip. I,* 3, 12: probabilia genera (*sc.* somniorum). 2) *Macrob. l. l. I,* 2, 9: et hoc iam vocatur narratio fabulosa. 3) *Macrob. l. l. I,* 2, 11: sacrarum rerum notio sub pio figmentorum velamine, honestis et tecta rebus et vestita nominibus enuntiatur, et hoc est solum figmenti genus, quod cautio de divinis rebus philosophantis admittit. 4) *Macrob. l. l. I,* 1, 6: fide autem facta perpetuitatis animarum. 5) *Macrob. l. l. I,* 8, 4: rerum publicarum rectores. 6) *Macrob. l. l. I,* 1, 7: docuit animam post animal non perire. 7) *Macrob. l. l. I,* 1, 5: quam si fructus eius non videretur cum vita hominis terminari. 8) *Macrob. l. l. I,* 4, 4: omnibus qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati sempiterno aevo fruantur. 9) *Macrob. l. l. I,* 1, 6: consequens esse animadvertit, ut certa illis loca nexu corporis absolutis deputata sint. 10) *De motu animae conf. Macrob. l. l.* II, 16, 3. 11) *Sall. Jug. c.* 2: ingenium incultu atque socordia torpescere sinunt. *Cat. c.* 16: ne per otium torpescerent aut manus aut animus.

minus attendunt. Quam ob rem victoribus statuas et monumenta quam amplissima fecerunt antiqui, eorumque acta inscribi debere censuerant, ut illis mortuis honor extaret ad perpetuam memoriam posteritatis, quorum animas vivere credebant in perpetuum. Licet ipsi humana tantam sapientia investigarent immortalitatem animae, quae illis necdum a Christo aut promissa vel ostensa fuerat: hinc tamen adducti, et iustitiam ipsi colebant, et hanc rectoribus patriae scriptis suis diligenter inculcabant. Acta vero rei publicae mori simul cum eius rectoribus arbitrati sunt, nisi quod[a] accidit notaretur; et propter desidiam silendi maximam pernitiem fieri, si ex scriptis remanentibus non pateret, illud unum quemque[b] sequi defunctum, cui vivus adhibuit studium. Nos autem, a quibus sermo Veritatis eliminavit torporem taciturnitatis, dicens[1]: 'Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, praedicate super tecta', cur principibus christianis et euangelicae fidei assertoribus sustinemus negari, quod suis ultro offerunt pagani? Si enim nostri catholici reges, verae fidei defensores, legem ac pacem Christi, quam nobis per euangelium suum tradidit, sine periculo[c] erroris gubernant, qui eorum benefacta scriptis suis manifestabunt, quid aliud quam euangelium Christi praedicabunt?/ Quamvis animus scribentis vacillet aggredi arduas res, maturo consilio, morali gravitate[2], summa[d] constantia peractas, et si inepto luxu vel ficta audacia aut cupiditate flagitiosa fiant res, in quibus cunctis scriptorem oportet versari: et in actis[e] eorum, quos notat, vulganda sunt tam gesta quam omissa, prout facultas ingenii dederit, ex qua re boni ad virtutem[f] incitantur[3], mali autem honesta invectione corriguntur. Illa igitur est causa scribendi, quod nulla vetat religio, et commendat intentio[g], et proderit patriae, et bene dictio conducit posteritati[h]. Quod praeterit, in promptu est; quicquid autem futurum est, non est in praenotione[i]. Qua re[k] atque spe adductus, scribere volui[l] ad[m] communem utilitatem legentium[n], quod audientibus esset iucundum[o]. Nam si quid in his, quod honestum[p] sit[q], afferatur, in potestate

a) ni quid 1. b) quodcunque 2. c) sine periculo *bis habet* 1. d) summaque 2. e) et malefactis 1. f) virtutes 1. g) relligio scriptis commendare sed silentio et 1. h) bene dicitur *lacuna* veritati 1. i) quicquid a. f. e. n. e. i. praenotione *desunt* 1. k) qua de re 2. l) haec scribere volui 2; scribere volui *desunt* 1. m) et ad 1. n) legendam 1. o) quod a. e. iucundum *desunt* 1. p) inhonestum 2. q) *deest* 2.

1) *Matth.* 10, 27. 2) *Macrob. Comm. in somn. Scipionis I*, 1, 6: morali gravitate. 3) *Sulpic. Sever. Vita S. Martini I*, 6: quo utique ad veram sapientiam divinamque virtutem legentes incitabuntur. *(May)*.

lectoris[a] ad imitandum erit in propatulo. Quod etiam facio[b] meo[c] provectu, ut qui, multis prementibus vitiis corpus[d], excitante Deo[e], otiositatem, velut animae inimicam[1], his occupatus negotiis vitare valeam. Siquidem cum de publicis gestis paratus sum dicere, praecipue duorum acta regum complectar, scilicet Chuonradi imperatoris atque filii eius regis Heinrici tertii, quem Heinricum Lineam Iustitiae cuncti pene prudentiores cognominant. Patris vero gesta quae meis temporibus acciderant, prout ipse vidi aut relatu aliorum didici, calamis pingentibus, ignaris *successoribus effi- *p. 256.
giabo. Acta autem clarissima filii, quoniam adhuc Dei[f] gratia superstes regnat, quam diu vixero, congregare non desinam. Quodsi hoc acciderit, ut[g], sicut ante regem hanc vitam mihi contigit introire, sic mihi accidat exire, et eo modo opus meum imperfectum deseram, obsecro post me scribentem[2], ne pudeat illum meis fundamentis parietes suos superponere; ne spernat stilum cadentem erigere; ne invideat meis coeptis, sicut nolit[h] aliquem invidere[i] suis[k] finitis. Si enim qui incepit medium habet[3], non oportet esse aliquem in huius operis calce ingratum[l], qui principium inveniet praeparatum. Haec de prooemii compendio proposui; nunc ad gesta imperatoris veniam; sed prius de electione eius, quam idonea fuerit, pauca edisseram, ut inde probabilius scribere valeam, si prius, qui pontifices vel caeteri principes tunc temporis regni praesidio fuerint[m], commemorabo.

1[n]. De conventu principum.

Anno ab incarnatione Domini 1024. imperator Heinricus 1024. Iul. 13.
secundus, bene compositis imperii rebus, cum iam post longum laborem maturum fructum[4] pacis metere coepisset, imperio incolumi, mente sana, corporis correptus est infirmitate, qua invalescente, 3. Idus Iulii hanc vitam excessit. Cuius corpus de Saxonia ad sepeliendum ducitur ad locum qui dicitur Pabenberc, ubi ipse bono zelo ac studio fundavit episcopatum omni ecclesiastico apparatu insignem. Ad cuius dedicationem domnum apostolicum nomine Benedictum ascivit, cuius

a) afferatur in p. l. *desunt* 1. b) quod etiam facio *desunt* 1. c) et meo 1. d) torpore 1. e) domino 1. f) divina 1. g) atque 1. h) nollet 2. i) aliquid addere 1. k) suis non 2. l) i. aut carpere opus praeparatum 1. m) fuerant 1. n) *numeros addidit Pertz.*

1) *Otloh Proverb.* c. 14, *Pez, Thesaur. III,* 2, *c.* 516: otiositas inimica est animae. 2) *Cf. Sulp. Sever. Vita S. Martini I,* 9: obsecro autem eos qui lecturi sunt. 3) *Hor. Epist. I,* 2, 40: dimidium facti, qui coepit habet. *Auson. Epigr.* 81: incipe; dimidium facti est coepisse. 4) *Sall. Catil. c.* 35: fructus laboris.

1024. auctoritate ad tutandum locum privilegia publica stipulatione confirmavit. Post imperatoris obitum res publica, amisso patre[a] tamquam desolata, in brevi vacillare coepit. Unde[b] cuique optimo[c] metus et sollicitudo, pessimis autem in voto imperium periclitari erat. Verum divina providentia anchoras ecclesiae commisit viris[d] pontificalibus et his gubernatoribus, quales ad ducendam patriam sine iactura in portum quietis[e] eo tempore superesse oportebat. Nam cum imperator sine filiis obiisset, quilibet potentissimus secularium principum vi magis quam ingenio nitebatur aut fieri primus, aut quacumque pactione a primo secundus. Ex qua re discordia pene totum regnum invasit[1]; adeo ut in plerisque[f] locis caedes, incendia, rapinae fierent, si non is impetus illustrium virorum sufflamine impediretur. Imperatrix vero Chunigunda, quamquam maritali vigore destituta foret[g], tamen consilio fratrum suorum, Theodorici Mettensis episcopi et Hezzilonis[h] ducis Baioariae, pro viribus rei publicae succurrebat[i] et ad restaurationem imperii[k] aciem[l] mentis[m] sollicita consideratione direxit.

Res petit[2], ut dicam summorum nomina quaedam,
seu pontificum sive saecularium principum, qui tunc in regnis vigebant,

Quorum consiliis consuevit Francia reges
eligere, ne ea quae dicturus sum quasi fortuitu videantur fieri, sed ut[n], quod prudentissimorum virorum consulto cernitur actum, utile et honestum atque optimum factum credatur. Eo tempore archiepiscopatum Moguntinensem[o] rexit Aribo[p], natione Noricus, nobilis et sapiens, aptus regalibus consiliis[q]; Coloniensem vero archiepiscopatum Pilegrinus[r] tenuit, consanguineus[3] Aribonis[s] archiepiscopi[t], providus et[u] ad id officium idoneus; Treverensem quoque archiepiscopatum gubernavit[v] Poppo, frater Ernesti ducis, vir pius et[w] humilis, qui eodem tempore filium fratris sui, ducem Ernestum, cum ducatu Alamannico sub tutela habuit; Mettensem episcopatum Theodoricus, nobilis et in virtute strennuus,

a) amisso patre *desunt* 1. b) *deest* 1. c) *lacuna;* optimo *usque* Verum *desunt* 1. d) commisit viris *desunt* 1. e) portu metis 1. f) impletis locis 1. g) fieret 1. h) Heppedonis 1; Hetzelonis 2; Hezilonis *Zwetl.* i) succurrere 1. k) restaurandum imperium 2. l) aciem ingenii 2. m) mentisque 2. n) *deest* 1. o) Moguntiensem 2. p) Arbas 1. q) sceptris 1. r) Piligranus 1; Pelegrinus 2. s) Arbonis 1. t) *deest* 2. u) providus et *desunt* 1. v) gubernavit quoque 1. w) prius erat 1.

1) *Sall. Cat. c.* 5: huic — bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere. 2) *Sall. Cat. c.* 5: Res ipsa hortari videtur; *Iug. c.* 17: res postulare videtur. 3) *Cf. quae disputavi in Hirsch, Jahrb. des deutschen Reichs unter Heinrich II, III, p.* 340 *sqq.*

possedit; Argentinae civitati Werinharius episcopus praefuit 1024. generosus, in divinis et secularibus officiis studiosus; Wirzeburgensi ecclesiae insedit Mazelinus[a], sapiens et in ecclesiasticis dignitatibus fidelis; Pabenbergensem episcopatum Eberhardus rexit, primus episcopus illius ecclesiae, vir ingenio et moribus rei publicae valde necessarius; Constantiensis ecclesiae praesul erat Heimo, vir sapiens in Deo[b], modestus et providus ad seculum; Augustam Vindelicam regebat episcopus Bruno, frater Heinrici imperatoris, utilis et clarus ingenio[c], si fraterno *odio, quo imperatori *p. 257. oberat, non obscuraretur; Iuvavensem ecclesiam, quam vulgari sermone Salzburc dicunt, rexit bonae memoriae[1] Cuntherus[d] archiepiscopus, frater Ekkehardi[e] et Herimanni comitum[2], mitis et bonus apud Deum et homines; Ratisponensis ecclesiae episcopus erat Kebehardus[f] benevolentiae gratia conspicuus; Frisingensem ecclesiam regebat Eigilbertus[g] episcopus, providus gubernator cleri et populi sui. Cum istis multi alii pontifices et abbates ex iisdem regionibus aderant, quos[h] singulos nominare operis fastidium generat[3]. Saxoniae praesules, quoniam me latuit[i] quid de vita eorum nominibus adicere[k] conveniret[l], memorare vitavi, quamquam et eos summis rebus adesse[m], consulere, succurrere procul dubio perceperim. Italiam transeo, cuius principes in brevi convenire ad regiam electionem nequiverunt; qui postmodum in urbe Constantiensi cum archiepiscopo Mediolanensi[n] et reliquis principibus occurrentes regi, sui effecti sunt et ei fidelitatem libenti animo iuraverunt[4]. Duces autem supradictis viris contemporanei[o] hi fuerant: Benno dux Saxoniae, Adalbero dux Histriae, Hezzilo[p] dux Baioariae, Ernestus dux Alamanniae, Liutharingorum dux Fridericus[5], Ribuariorum dux Cozelo[q], Chuono Wormatiensis dux Francorum, Uodalricus[r] dux Bohemiae. Burgundia enim nondum Ro-

a) *ita Zwetlens.;* Marcellinus 1; (Macelinus) Marcelinus 2. b) in Deo *desunt* 1. c) in regno *Zwetl.* d) Guntherus 2. e) Erkenhardi *Zwetl.*; Eberhardi 1; Eberhardi (alias Eccardi) 2. *Emendavi ego, cf. quae animadverti in Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II, III, p.* 284 *n.* 5. f) Burckhardus 1; Burckardus (al. Kebehardus) 2; Gebehardus *Zwetl.* g) Albertus 1; Albertus (al. Agilbertus 2); Eigilbertus *Zwetl.* h) regionibus *lacuna* hos 1. i) generat *lacuna* one latuit 1. k) *emendavi ego;* addicere 1. 2. l) convenerit 1. m) ab ore 1. n) Mediolensi 1. o) et temporanei 1. p) H. d. B. E. d. A. *desunt* 1; Hetzilo 2; Hezil *Zwetl.* q) *ita Zwetl.;* Corelo 1; Gozelo 2. r) Uldaricus 1; Udalricus 2.

1) *Obiit anno* 1026. P. 2) *Marchionum Misnensium.* 3) *Conf. Sulpic. Sever. Vita S. Mart.* 1, 8: simul et legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium. 4) *Vide infra caput* 7. 5) *Fridericus nondum erat dux Liutharingorum; pater enim eius dux Theodoricus non nisi* 2. *d. m. Ian. a.* 1027. *mortuus est. V. infra c.* 19.

1024. mano imperio, ita ut nunc, acclinis[a] fuerat. Quod autem subiecta est modo[b], trium regum gloriae adscribitur. Secundus Heinricus imperator primum eam subicere temptavit[c], et bene in hoc studio perseveravit. Deinde Chuonradus[d] imperator animoso impetu Francos Latinos[e] hostiliter ex ea eiecit, belloque[f] eam subiugavit. Ad extremum rex Heinricus tertius, pius, pacificus, linea iusticiae[g], bello et pace eandem Burgundiam temperavit[h] cum magnificentia; ubi quae divina providentia tam pacis quam belli consiliis, conciliis et conventibus, quibus interdum ipse interfui, peregit, alias commemorabo. Nunc ad propositum redeo[1]. Ungaria[i] autem, quam idem rex Heinricus tertius nobili atque mirabili[k] victoria domuit, et post victoriam sapientissimo consilio sibi et successoribus suis stabilivit, praedicto tempore nec audire nos sustinuit[2].

Supra memorati episcopi et duces caeterique potentes, haud aliter periculum minitans melius aut citius evadere rati[l], summa ope et industria memorabili nitebantur[m.3], ne res publica diutius sine regente nutaret. Privata consilia[4] et animos singulorum, cui quisquam consentiret, cui dissentiret, aut quem sibi dominum optaret, epistolarum et legatorum commoditas conferebat, neque id in vanum[n]. Nam providentiae est, interius[o] praeparare[o] quo foris indiges, et[p] consilium ante opus semen est sequentis fructus[n.5]. Frustra enim ab altero auxilium expectas, si ignoras[q] quid desideres. In rebus arduis secreto consulere, paulatim deliberare, velociter facere, bonum exitum habebit. Tandem condicta est dies notatusque locus, fit[r] publicus conventus, qualem me

a) *ita Zwetl.;* acclivis 1. 2. b) modo subiecta est 2. c) impendit 1; intendit (tentavit) 2; tentavit *Zwetl.* d) cum aliis 4. e) *deest* 2; F. et L. *Zwetl.* f) hostili tenebat belloque 1. g) iusticiae *lacuna usque* Ungaria 1. h) adtentavit *Zwetl.* i) Vulgaria 1. k) admirabili 2. l) nati 2. m) utebantur 2. n) vacuum 2. o) interpretari 1. p) *deest* 1. q) ignoret 1. r) *deest* 1.

1) *Cf. Sall. Jug. c.* 4: nunc ad inceptum redeo; *c.* 42: quam ob rem ad inceptum redeo; *vide infra c.* 2: plenius dicere topographis relinquo, ego autem ad inceptum redeo; de qua in sequentibus dicturus, nunc ad regem revertar; *c.* 4: haec de regina interim breviavi intermissis regalibus gestis; nunc ad eadem revertar. 2) *Hanc sententiam a Wipone ipso, cum libellum suum retractaret, interpolatam esse, animadvertit Giesebrecht, Gesch. der deutschen Kaiserzeit II,* 562. *Cf. quae disputavi Neues Archiv II,* 590. 3) *Sall. Cat. c.* 1: summa ope niti; *c.* 38: summa ope nitebatur, *v. Jug. c.* 14. 4) *Sall. Cat. c.* 29: privato consilio. 5) *Cf. Proverbium ap. Müllenhoff et Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa XXVII,* 2, 3: Actus consilia praecedant, sic Salomon vult *et Sall. Cat. c.* 1: priusquam incipias consulto opus est. *Otloh. Proverb. c.* 3, *Pez c.* 493: Consilio opus est facto.

vidisse antea[a] non memini. In quo conventu quid actum sit dignum memoria, scribere non differam. 1024.

2. De electione regis.

Inter Moguntiae confinia et Wormatiae locus est[b] amplitudine, planitiei causa[c], multitudinis maximae receptibilis[d], ex insularum recessu[e] ad secretas res[f] tractandas tutus et habilis; sed de vocabulo[1] et situ loci plenius dicere topographis[g] relinquo, ego autem ad inceptum redeo[2]. Ibi dum convenissent cuncti primates, et ut ita dicam vires et viscera regni[3], cis et citra[h] Rhenum castra locabant. Qui dum Galliam a Germania dirimat, ex parte Germaniae Saxones cum sibi adiacentibus Sclavis, Franci orientales, Norici, Alamanni convenere. De Gallia vero Franci qui supra Rhenum habitant, Ribuarii, Liutharingi coadunati sunt. Quaeritur de re summa, dubitatur de electione incerta, inter spem et metum[4] suspensi, alterna desideria cum invicem cognati, tum[i] inter se familiares diutissime explorabant. Neque enim de mediocri re consulendum fuerat, sed de ea quae nisi ferventi pectore maximo studio coqueretur[k], ad pernitiem totum corpus regni terminaretur[l]. Et ut proverbiis communibus *utar: 'Expedit ori[m] bene coquere cibum, *p. 258.
qui crudus sumptus generat periculum'; et ut aiunt: 'Medicamen in oculis ponendum, caute est providendum'. Eodem[n] modo cum diu certaretur quis regnare deberet, cumque alium aetas vel nimis immatura vel ultra modum provecta[5], alium virtus inexplorata[o], quosdam insolentiae causa manifesta[p] recusaret[q]: inter multos pauci electi sunt, et[r] de paucis admodum duo sequestrati sunt, in quibus examen extremum, summorum virorum summa diligentia diu[s] deliberatum, in unitatis puncto tandem quievit. Erant duo[t] Chuonones, quorum unus, quod maioris aetatis esset, maior Chuono vocabatur, alter autem iunior[u] Chuono dicebatur, ambo in Francia Theutonica nobilissimi, ex duobus fratribus nati, quorum alter Hezzil[v] et alter Chuono dictus est; ipsos

a) antea enim *lacuna* conventu 1. b) *deest* 1. c) cura *Zwetl.* d) receptabilis *Zwetl.* e) ex i. recessu *desunt; lacuna* 1. f) res imperii *Zwetl.* g) typographis 1. h) circa 1. 2; *emandavit Waitz.* i) tunc 1. k) conqueretur 1. l) terminaret 1. m) enim 1. n) Eo 1. o) utriusque inexperta *Zwetl.* p) c. m. *Zwetl.* q) recusaret et 1. r) et *usque* sunt *desunt* 1. s) *deest* 1. t) ibi 1. u) minor *Zwetl.* v) Heihel 1; Hetzel 2; Hezil *Zwetl.*

1) *Kamba vocatur; v. Herim. Aug.* 1024. *et epistolam Bernonis abbatis Augiensis ap. Giesebrecht II,* 696. 2) *V. supra p.* 10. *n.* 1. 3) *Versus:* cuncti primates, vires et viscera regni. 4) *Cf. Horat. Epist. I,* 4, 12: inter spem curamque *(May).* 5) *Sueton. Tiber. c.* 56*:* aetate provectus.

1024. vero ab Ottone duce Francorum natos accepimus cum duobus aliis Brunone et Willihelmo, ex quibus Bruno, apostolicae sedis Romanae ecclesiae papa effectus, mutato nomine Gregorius appellatus est; Willihelmus factus[a] Argentinensis ecclesiae episcopus, miro modo eam sublimavit[1]. Praedicti duo Chuonones cum essent, ut dictum est, ex parte genitorum nobilissimi[b], haud secus ex materno genere claruerant. Iunioris Chuononis mater Mahthilda de filia Chuonradi regis Burgundiae[c] nata fuit. Maioris Chuononis mater Adalheida[d] ex nobilissima[e] gente Liutharingorum oriunda fuerat[f]. Quae Adalheida soror erat comitum Gerhardi et Adalberti, qui semper cum regibus et ducibus confligentes, ad extremum causae[g] propinqui[h] sui Chuonradi regis vix[i] acquiescebant[k, 2]; quorum parentes, ut fertur, de antiquo genere Troianorum regum venerant, qui sub beato Remigio confessore iugo fidei colla supponebant[3]. In his duobus, id est in maiore Chuonone et iuniore[l], diu pendebat reliqua nobilitas; et quamquam maiorem Chuononem secretiori consilio et avido desiderio propter virtutem et probitatem illius pene omnes eligerent, tamen propter iunioris potentiam, ne pro honoris ambitione dissiderent, animum suum ingeniose quisque[m] dissimulabat. Ad extremum vero divina providentia contigit, ut ipsi inter se convenirent quodam pacto in tam dubia re satis convenienti, quod[n], si quem illorum maior pars populi laudaret, alter eidem sine mora cederet.

Aestimo quod dignum sit dicere[4], qua ratione
Maior Chuono suum prodidit ingenium,

non quod ipse desperaret regere[o], unde iam nutum Dei principum cordibus inspiratum[p] percepit, sed ut cognati animum, quo minus in novis rebus perturbaretur, confirmaret. Hac igitur[q] praestantissima oratione illum alloquitur: 'Rebus prosperis condignum gaudium nec gravitatis modum excedit nec quemquam ingratum esse pro[q] acceptis beneficiis sinit; et[q] sicut in adversis dampnosa[r] pusillanimitas

a) factus est A. 1. b) nobilissimorum 1. c) Lombardiae 1; Burgundiae (alias Longobardiae) 2. d) Adelberta 1; Adelberta (vel Adelbera, vel Adelheyda) 2. e) nobilissima (gloriosissima) 2. f) fuerat, Conradi regis, soror erat comitum 1. g) causa 2. *Zwetl.* h) populi 1. i) *deest* 1. k) quiescebant *Zwetl.* l) iuniore (minore) 2. m) quisquam 1. n) ut 2. o) rex fieri 2. p) inspirari (inspiratum) 2. q) *deest* 1. r) magna 1.

1) *V. infra c.* 22. *et Annal. Hildesheim.* 1029. 2) *Cf. Sueton. Tit. c.* 7: acquieverunt principes sequentes his amicis; *Tib. c.* 31: ut praesentes honori acquiescerent; *v. infra p.* 15: utrumque illorum alteri acquievisse. 3) 2. *Esdr.* 3, 5: non supposuerunt colla sua in opere Domini sui; *cf. Act. Apost.* 15, 10. 4) *Sall. Jug. c.* 70: non indignum videtur . . . memorare.

ad deteriora trahit, sic in secundis honesta iucunditas hominem ad meliora ducit; et parum valet fructus partae[a] felicitatis, qui moderata alacritate non pascit animum laborantis. Hoc modo animi mei vigorem magnis gaudiis augeri sentio, quod[b] ex tanta concione consensus parilis omnium nos duos solummodo praevidebat, quorum alterum regali fastigio locaret. Neque enim aestimare debemus vel nobilitate vel divitiis propinquos nostros antecedere, aut aliquid nos promeruisse tanta veneratione dignum. Verbis inanibus[c] non oportet extollere; maiores nostri gloriam suam factis quam dictis prodere maluerunt[1]. 1024.

Communi vita contentos esse decebit

quoslibet inter aequales. Quicquid autem id est, quod ad aliquid habiliores reliquis putamur, inde grates auctori Domino[d] reddamus. Nobis ergo cogitandum est, ne, qui aliena consensione digni tanto honore aestimati sumus, proprio et familiari dissidio indigni hac gratia videamur. Stultum est enim aliena potestate pro sua nimium abuti. In omni electione nemini licet de se ipso iudicare; licet autem de alio. Quodsi alicui de se liceret, quot regulos, non ut[e] reges dicam, videremus? Non erat nostrae potestatis hanc dignitatem ex multis inter binos coarctare. Vota, studia, consensus Francorum, Liutharingorum, Saxonum, Noricorum, Alamannorum, quam[f] optimam voluntatem habebant, ad nos conferebant, tamquam ad unius stirpis propaginem, veluti ad unam domum, sicut ad indissolubilem familiaritatem; quos ex tam multis causis connexos dissolvi posse inimicitiis, nemo suspicabitur.

Concordare decet quotquot natura ligavit,
Quae sibi cognatam iungit amicitiam.

Quodsi ultro oblata ab aliis aliqua re impediente reicimus, hoc est si invicem discordamus, certum *est quod populus *p. 259.
tunc velit nos deserere ac tertium quemlibet sibi quaerere; et nos non tantum summo honore privabimur, sed quod omnibus bonis morte detestabilius est, in famam[g] ignaviae et invidiae incidemus, quasi et tanti regiminis virtutem non possimus[h] sustinere, et alter alterius, quod[i] inter consanguineos magnum nefas esse puto, cedere nolit[k] honori. Maximus igitur honor, summa potestas circa nos adhuc versabitur, et ita ad nos pervenit, ut, si velimus, in altero

a) parcae 1. b) et 1. c) verbis manibus 1. 2; *emendavit Giesebrecht.* d) Deo 2. e) regulos, ne reges 2. f) qui 2. g) infamia 1; infamiam 2; *emendavit May.* h) possumus 1. i) quid 1. k) nolle 1; nollit 2.

1) *Sall. Cat. c.* 8: optumus quisque facere quam dicere malebat.

1024. nostrum remaneat[a]. Quocirca mihi videtur, si in uno de nobis hic honor coadunatus remanserit, ut alter eiusdem honoris participatione ulterius quodammodo non careat. Sicut enim in regum parentes, quamvis cuncti reges non sint, honoris quaedam derivatio transfunditur, sic et hi qui conscripti et praenominati ad potestatem fuerint, licet ad hanc non perveniant, tamen honore quodam inde nato penitus non carebunt, cum ad summam[b] dignitatem immeriti non exigerentur. Praeterea si regum cognati propter reges honorantur, cumque[c] omnes erga nos tales esse velint, quales invicem consentanea mente fuerimus, et eo modo provectus alterius ex altero pendeat: qui feliciores nobis esse poterunt, si alter regnabit, alter regnanti publicam rem per benevolentiam suam quasi solus[d] praestabit? Quare cauti simus, alienum propinquo, incertum certo non praeferamus[e.1]; ne hodierna dies, huc usque pro tali arbitrio satis laeta et iucunda, longi temporis infortunium nobis pariat, si conceptam[f] tanti populi benignitatem male inter nos tractabimus. Quod ne fiat ex mea parte, omnium cognatorum meorum dilectissime, quid de te sentiam, dicere volo. Si animum populi cognovero te velle, te desiderare in dominum et regem, nullo pravo ingenio hanc benevolentiam a te revocabo, quin potius te eligam tanto avidius caeteris, quanto me sperabo tibi gratiorem illis. Si autem Deus ad me respexerit, debitam vicem mihi a te rependi non dubito'.

Ad haec iunior[g] Chuono respondit, totam hanc sententiam sibi acceptam fore; seque illi sicuti cognato karissimo, si eum res summa vocaret, omnem regiam fidelitatem facturum, certissime promisit. Inter haec verba maior Chuono, pluribus[h] videntibus, paululum se acclinans cognatum osculatus est; quo osculo primum deprehensum est, utrumque illorum alteri acquievisse[2]. Hinc sumpto indicio concordiae, consedere principes, populus frequentissimus astabat:

Tunc quod quisque diu velatum corde tegebat,
Ferre palam licitum gaudebat tempus adesse.

Archiepiscopus Moguntinensis, cuius sententia ante alios accipienda fuit, rogatus a populo quid sibi videretur, abundanti corde, hilari voce laudavit et elegit maioris aetatis Chuononem suum in dominum et regem atque rectorem et

a) remaneret 2. b) nam ad suam 2. c) eumque 1. d) *deest* 2. e) proferamus 1. f) sic captam 1; sic conceptam 2. g) minor 2. h) plurimis *Zwetl.*

1) *Sall. Cat. c.* 20: neque ego incerta pro certis captarem. 2) *Vide supra p.* 12. *n.* 2.

defensorem patriae[1]. Hanc sententiam caeteri archiepiscopi 1024. et reliqui sacrorum ordinum viri indubitanter sequebantur. Iunior Chuono, paululum cum Liutharingis placitans, statim reversus, maximo favore illum ad dominum et regem elegit; quem rex manu apprehendens, fecit illum consedere sibi. Tunc singuli de singulis regnis eadem verba electionis saepissime repetebant; fit clamor populi, omnes unanimiter in regis electione principibus consentiebant, omnes[a] maiorem Chuononem desiderabant; in illo persistebant, ipsum cunctis dominantibns nihil haesitando praeposuerunt, eumdemque regali potentia dignissimum iudicabant, et ut nulla mora consecrationis illius fieret, postulabant. Supradicta imperatrix Chunegunda regalia insignia, quae sibi imperator Heinricus reliquerat, gratanter[b] obtulit[c], et ad regnandum, quantum huius sexus auctoritatis est, illum corroboravit[d]. Credo quidem huic electioni caelestium virtutum favorem non deesse, cum inter singularis[e] potentiae viros, tot duces et marchiones, absque invidia, sine controversia is eligeretur, qui licet genere et virtute atque in propriis bonis nemine esset inferior, tamen de re publica ad comparationem talium virorum parum beneficii et potestatis habuit. Quamquam archiepiscopus Coloniensis et dux Fridericus cum aliis quibusdam Liutharingis, causa iunioris Chuononis, ut fama fuit, immo hoste pacis diabolo instigante, impacati discederent; qui tamen cito reversi ad gratiam regis, praeter[f] eos, quos communis conditio mortis praeoccupavit, quicquid ipse praeceperat, gratanter accepere[g]; et archiepiscopus Pilegrinus, quasi pro emendatione prioris culpae, impetrabat a rege, ut sibi liceret in ecclesia Coloniensi reginam consecrare[2]. De qua in sequentibus dicturus, nunc ad regem revertar[3]. Vere Dei nutu electus est, in quo ipse providit testimonium, quod postea rex accepit ab hominibus. Erat enim vir magnae humilitatis, providus consilio, verax in dictis, strennuus in factis, minimum avarus, omnium regum in dando liberalissimus, de cuius *moribus postmodum plenius dixero[4]. Illud *p. 260. tamen[h] hic dicendum est, quod[i] nequaquam potuit remanere ut ille non fieret princeps, et maximus, cui maximarum vir-

a) omnis 1. d) *deest* 1; (non gravate) gratanter 2. c) obtulitque ad 1. d) currudotavit 1. e) singulares 1. f) propter 2. g) accipere 2. h) tantum *in margine* tamen 2. i) quae 2.

1) *Cf. Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte VI*, 154; *Berthold.* 1077: in iustum regem, rectorem et defensorem totius regni Francorum. 2) *V. infra c.* 4 *et Herim. Aug.* 1024. 3) *V. supra p.* 10. *n.* 1. 4) *Sall. Cat. c.* 4: de cuius hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

1024. tutum vigor inerat. Cum enim scriptum sit[1]: 'Gloriam praecedit humilitas', merito praecessit huius mundi[a] gloriosos, cui regina virtutum adhaerebat. Igitur non erat fas alicui in terra militare[b], quem Deus omnipotens praedestinavit omnibus imperare.

3. De consecratione regis.

Peracta electione, regem sequi Moguntiam, ut ibi sacratissimam unctionem acciperet, cum maxima alacritate[c] omnes properabant. Ibant gaudentes, clerici psallebant, laici canebant, utrique suo modo; tantas laudes Deum accepisse ab hominibus una die in uno[d] loco, nondum comperiebam.

Si Carolus Magnus cum sceptro vivus adesset, non alacrior populus fuisset, nec plus gaudere valeret de tanti viri reditu, quam de istius regis primo accessu. Rex pervenit Moguntiam; ibi honore debito receptus, consecrationem suam omnibus desiderabilem devotus praestolabatur.
Sept. 8. Ad quem benedicendum in die nativitatis sanctae Mariae cum archiepiscopus Moguntinensis et omnis clerus sollempniter se praepararent, inter sacra officia regiae unctionis archiepiscopus hoc ad regem usus est sermone: 'Omnis potestas fluitantis saeculi de uno fonte purissimo[e] derivatur. Solet autem accidere, ut, cum plures rivuli de eodem principio procedant, alio tempore sint turbidi, alio lucidi, fonte capitali in puritate sua permanente. Eodem modo, quantum humana conditio creatorem et creaturam inter se conferre audet, de Deo rege immortali et terrenis regibus conicere valemus. Scriptum est enim: 'Omnis potestas a Deo'[f, 2]. Is omnipotens rex regum, totius honoris auctor et principium, quando in[g] principes terrae alicuius dignitatis gratiam transfundit, quantum ad naturam principii pura est[h] et munda. Cum autem pervenerit ad eos, qui hanc dignitatem indigne tractaverint et eam cum superbia, invidia, libidine, avaritia, ira, impatientia, crudelitate polluerint[3], sibi et omnibus subiectis, nisi poenitendo[i] se purgaverint, periculosum potum iniquitatis propinabunt[4]. Oret et intercedat ad Dominum omnis ecclesia sanctorum, ut dignitas, quae hodie pura domino et regi nostro Chuonrado praesenti a Deo praestatur,

a) modi 1. b) militari 1. c) cum claritate maxima 2. d) *deest* 2. e) purissime 2. f) est *addit* 2. g) id 1. h) *deest* 2. i) poenitudine 1.

1) *Prov.* 15, 33. 2) *Ep. ad Rom.* 13, 1: non est enim potestas nisi a Deo. 3) *Cf. Sall. Cat. c.* 10. 4) *Jerem.* 25, 15: sume calicem vini furoris huius de manu mea et propinabis de illo cunctis gentibus.

inviolata, quantum hominis est, ab eo servetur. Tecum et 1024. propter te nobis est sermo, domne rex. Dominus, qui te elegit, ut esses rex super populum suum[1], ipse te prius voluit probare, et postmodum regnare: flagellat enim omnem quem recipit[2]; dignabatur corripere quem voluerat recipere; placuit ei humiliare quem proposuit exaltare[3]. Sic Deus Abraam servum suum temptavit, et temptatum glorificavit. Sic David famulum suum Saul regis iram, persecutionem, iniurias[a], latibula deserti, fugam, exilium pati permisit, quem postea regem gloriosissimum in Israhel fecit. Beatus qui suffert temptationem, quoniam hic accipiet[b] coronam[4]. Non sine causa te Deus exercuit, fructum sequentem in te dulcificavit[5]. Permisit te antecessoris tui imperatoris Heinrici gratiam perdere, et eamdem iterum recipere, ut scias modo his misereri qui perdunt gratiam tuam; passus es iniurias, ut nunc scias misereri sustinentibus iniurias; pietas divina noluit[c] te esse sine disciplina, ut post caeleste magisterium christianum caperes imperium. Ad summam dignitatem pervenisti, vicarius es Christi. Nemo nisi illius imitator verus[d] est dominator; oportet ut in hoc solio regni cogites de honore perenni. Magna felicitas est in mundo regnare, maxima autem in caelis triumphare. Cum vero Deus a te multa requirat, hoc potissimum desiderat[6], ut facias iudicium et iustitiam[7] ac pacem patriae, quae semper respicit ad te, ut sis defensor ecclesiarum et clericorum, tutor viduarum et orphanorum: cum his et aliis bonis firmabitur thronus tuus hic et in perpetuum[8]. Et nunc, domne rex, omnis sancta ecclesia nobiscum rogat gratiam tuam pro his, qui contra te hactenus deliquerunt et offensione aliqua gratiam tuam perdiderunt. Ex quibus est unus Otto nomine, vir nobilis, qui te offendebat[9]; pro illo et reliquis omnibus clementiam tuam oramus, ut illis dimittas pro karitate Dei, quae te hodie in virum alterum

a) iniurias et 1. 2. b) accipit 1. c) voluit 1. 2; *emendavit Giesebrecht.* d) verus imitator es dominator 1.

1) 3 *Reg.* 8, 16: elegi David, ut esset super populum meum. 2) *Hebr.* 12, 6: flagellat omnem filium, quem recipit. 3) *Luc.* 14, 11: qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. 4) *Jacob* 1, 12: beatus vir, qui suffert tentationem; cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae. 5) *Eccl.* 11, 3: et initium dulcoris habet fructus illius. 6) *V. capitulare Hludowici Pii a.* 825. *c.* 2, *Legum T. I, p.* 243. 7) 3 *Reg.* 10, 9: ut faceres iudicium et iusticiam; *cf.* 1 *Par.* 18, 14; 2 *Par.* 9, 8. 8) *Prov.* 29, 14: Thronus eius in aeternum firmabitur. 9) *Quis fuerit, ignoramus.*

1024. mutavit[1] et numinis[a] sui participem fecit[2]; quatenus ipse[b] tibi eamdem vicem pro universis delictis tuis dignetur rependere'.

In hoc sermone rex misericordia motus ingemuit, et ultra quam credi possit[3], effluebat in lacrimis. Deinde sicut episcopi et duces cum universo populo flagitabant, omnibus,
*p. 261. quod *adversus illum deliquerant, dimisit.

Hoc omnis populus gratanter suscipiebat.
Omnes manifesta pietate regis prae gaudio plorabant:
Ferreus esset homo, qui plangere non potuisset,
Quod tantas culpas ignovit tanta potestas.

Et quamquam vindicare posset suas iniurias, si nunquam rex fieret, tamen pro nulla tantae potestatis fiducia ad ulciscendum aliquid reservabat.

Peractis decentissime divinis officiis et regali consecratione, rex processit. Et sicut de Saul rege legitur, quasi ab humero sursum cunctis altior ibat[4], et veluti in quamdam habitudinem antea non visam[c] in[d] illo transformatus, cum sacro comitatu alacri vultu, honesto incessu ad cubiculum rediit. Inde ad mensam regali[e] apparatu receptus, eam diem regiae speciei primitivam officiosissime consumpsit.

4. De dispositione curiali, et de regina.

De fidelitate facta regi minus necessarium dicere puto, frequenti usu teste, quod omnes episcopi, duces et reliqui principes, milites primi, milites gregarii, quin ingenui omnes si alicuius momenti sint, regibus fidem faciant; huic tamen sincerius et libentius iurando omnes subiciebantur. Similiter in dispositione curiali, quem rex maiorem domus statueret, quos cubiculariorum magistros, quos infertores[f] et pincernas et reliquos officiarios ordinaret, diu non est supersedendum, cum illud breviter dicere possim, quod nullius antecessoris sui ministeria aptius et honorificentius provisa memini vel legi. Ad quam rem plurimum valuit ingenium Augustensis episcopi Brunonis et Werinharii Argentinensis episcopi consilium; sic etiam Werinharii militis, quem rex longe ante cautum consiliis, audacem bellis frequenter secum experiebatur. Super hos omnes dilecta regis coniunx Gisela prudentia et consilio viguit. Cui pater erat Herimannus dux

a) nominis 1. b) *deest* 1. c) nullam 1. d) ni 1. e) regalem 1. f) inferiores 1.

1) 1 *Reg.* 10, 6: et mutaberis in virum alium. 2) *Hebr.* 6, 4: et participes facti sunt Spiritus sancti. 3) *Sallust. Cat. c.* 5: supra quam cuiquam credibile est. 4) 1 *Reg.* 10, 23: et altior fuit universo populo ab humero et sursum.

Alamanniae, mater eius Kerbirga filia Chuonradi regis de 1024.
Burgundia fuit, cuius parentes de Caroli Magni stirpe processerant. Unde quidam de nostris[1] in libello quem Tetralogum nominavit, et postea regi Heinrico tertio, cum natalem Domini in Argentina civitate celebraret, praesentavit, inter alios, duos versus edidit hoc modo:

Quando post decimam numeratur linea quarta[2],
De Carolo Magno procedit Gisela prudens.

Cum tantae nobilitatis esset et formae decentissimae, minimae extollentiae[a] fuit; in Dei servitio timorata, in orationibus et elemosinis assidua et hoc, ut secretius potuit, attendens illud euangelicum, ne iustitiam suam faceret coram hominibus[3]. Erat enim liberalis ingenii, illustris sollertiae, avida gloriae non laudis, pudoris amans, feminei laboris patiens, in cassum minime profusa, in rebus honestis et utilibus abunde larga, dives in praediis, summos honores bene tractare perita. Haec quorumdam hominum invidia, quae saepe ab inferioribus fumigat ad superiores, per aliquot dies a consecratione sua impediebatur. Caeterum, si ullud odium iuste an iniuste pertulerit, adhuc in quaestione moratur; tamen virilis probitas in femina vicit, et ex consensu et petitione principum consecrata, necessaria comes regem se- Sept. 21.
quebatur. Haec de regina interim breviavi, intermissis regalibus gestis; nunc ad eadem revertar.

5. De primis gestis Chuonradi regis.

Ad gesta incliti regis[b] Chuonradi stilo provoluto[c], quaedam sunt dicenda, quae in ipsa die consecrationis suae fecerat; quae licet parva videantur, mysterio tamen quodam magnifice pollent. Sed quoniam historia publica scribitur, quae animum lectoris ad novitatem rerum quam ad figuras verborum attentiorem facit, magis videtur congruere, ipsam rem integram persequi, quam mysticis rationibus aliquid promiscue commentari. In ipsa processione regis tres venerunt ante illum cum singulis querimoniis. Unus erat colonus ecclesiae Moguntinensis, alter pupillus fuit, et quaedam vidua. Dum rex eorum causas audire coepisset, *quidam de prin- *p. 262.
cipibus suis avertebant eum dicentes, ne consecrationis suae

a) excellentiae 1. b) *deest* 1. c) revoluto 2.

1) *Wipo ipse. P.* 2) *Infra v.* 159. 160. — *Gisela fuit filia Herimanni ducis et Kerbirgae, filiae Chuonradi regis Burgundiae, filii Rodulfi II, filii Rodulfi I, filii Chuonradi, filii Chuonradi fratris Iudithae imperatricis, uxoris Hludovici, filii Karoli Magni: quomodo autem linea decima quarta numerari possit, haud liquet. P.* 3) *Matth.* 6, 1: attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.

1024. aliquam moram faceret et mature divina officia audiret; respiciens ad episcopos, ut vicarius Christi, christianissime respondebat: 'Si meum est regimini insistere, et id viri constantis est nequaquam differre quod apte fieri valet, rectius mihi videtur[1] facere quod debeo, quam quid faciendum sit audire ab alio. Memini vos saepe dixisse, non auditores legis sed factores iustificari[2]. Si autem ad consecrationem, ut dicitis, festinandum est, tanto cautius in opere Dei gressus meos convenit mihi firmare, quanto me arduae dignitati cognosco propinquare'. Haec[a] dicens, in eadem statione moratus, ubi primum occurrerant illi calamitosi,

Passibus immotis legem praefecerat illis.

Hinc paululum procedens, venit ante illum quidam dicens, se expulsum esse patria omnino sine culpa; quem rex per brachium apprehendens, super omnes circumstantes attraxit usque ad solium suum[b], ibique causam miseri cuidam principum suorum diligenter commendavit.

Felix initium regnandi cernitur esse,

ubi plus festinatur ad faciendam legem quam ad benedicendum regem. Abundantius erat in rege studium miserationis quam desiderium consecrationis; per semitam[3] iustitiae incedebat, quando regium honorem petebat. Poterat dicere cum psalmista[4]: *Pes meus stetit in via recta.* Firmavit se per gratiae bonum, priusquam conscenderet iudicialem thronum. Timebat praecipitari, si non esset aequus in altitudine regali. Satis erat laudabile, inter nova gaudia, inter deliciosa regis ministeria, tot pauperum clamores audire et eorum causas finire. Noluit negligere, quod cito potuit regere. Rennuit iustitiam dilatare, quoniam illud erat regnare. Distulit suam benedictionem propter regium honorem; scriptum est enim[5]: *Honor regis iudicium diligit.*

In cunctis rebus nil sic prodesse valebit,
Sicut iudicium regis ad officium.

Ita rex in talibus causis pro quibus maxime regia auctoritas interpellari solet, hoc est pro ecclesiarum, viduarum, orphanorum defensione, ad reliqua regimina sibi ea die viam praeparavit.

a) haec *usque* ubi *desunt* 1. b) solum 1.

1) *Sall. Cat.* c. 1: mihi rectius videtur. 2) *Ep. ad Rom.* 2, 13: non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. *Cf. Otloh. Proverb.* c. 13, *Pez col.* 513: non auditores sed factores legis iustificabuntur. 3) Semita iustitiae, *Psal.* 22, 3; *Proverb.* 12, 28, *saepius.* 4) *Psal.* 25, 12. 5) *Psal.* 95, 7.

6. De itinere regis per regna.

Omnia regis itinera, et in quibus locis summas festivitates natalis Domini et paschae annuatim celebraret, non nimis necessarium narrare putavi, excepto quod id dicendum est, sicubi fuerat, si quid insigne et clarum acciderat[1]. Si enim omnia observare vellem, ante me desererent vires quam materies[2]. Ad gesta illius clarissima quantocius[a] potero veniam, in quibus tantum gloriae eminet, ut de minoribus silere nemini fiat ingratum. Collecto regali comitatu, rex Chuonradus primum per regionem Ribuariorum usque ad locum qui dicitur Aquisgrani palatium pervenit, ubi publicus thronus regalis ab antiquis regibus et a Carolo praecipue locatus, totius regni archisolium habetur. Quo sedens, excellentissime rem publicam ordinavit, ibique publico[b] placito et generali concilio habito, divina et humana iura utiliter distribuebat. Fama eius vires de virtutibus sumpsit; hodie quam heri pro tenore pacis praestantior, pro benevolentiae gratia karior, pro regali censura[c] honoratior habitus est ab[d] omnibus. Quamquam enim litteras ignoraret, tamen omnem clerum cum amabiliter et liberaliter palam, tum convenienti disciplina secreto prudenter instituit. Militum vero animos in hoc multum attraxit, quod antiqua beneficia parentum nemini posterorum auferri sustinuit[3]. Praeterea in donariis frequentibus, quibus eos fortia audere coegit, sui similem in toto mundo non posse reperiri aestimaverunt. Suspiciosum est relatu[4], quam munificus fuit, quam iucundus, quam constantis animi, quantum imperterriti, bonis omnibus blandus, malis severus[5], in cives benignus, in hostes acerbus, in rebus agendis efficax; quam maximo usui fore[e] regno infatigabilis erat, in brevi tantum proficiens, ut nemo dubitaret, post Caroli Magni tempora aliquem regali sede digniorem non[f] vixisse. Unde extat proverbium: *Sella Chuonradi habet ascensoria Caroli.* De hoc proverbio quidam de nostris in libello, quem Gallinarium vocavit, satira quarta protulit hunc versum:

1024. (right margin, beside the first line)
Sept. 23. (right margin, beside "ad locum qui dicitur Aquisgrani palatium pervenit, ubi")

a) quantoties 1. b) publice 2. c) comitatu 2. d) *deest* 2. e) foret 2. f) *deest* 1.

1) *Cf. Sulpic. Sever. Vita S. Mart.* 1, 8: plura omisimus, quia sufficere credidimus, si tantum excellentia notarentur. 2) *Cf. Sall. Jug. c.* 42: si singulatim aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res maturius me deseret. 3) *Mon. Germ. Leg. T. II, p.* 38*. *et* 39. *edicta habentur, mitis Chuonradi animi testes. P.* 4) *Cf. Sall. Cat. c.* 6: incredibile memoratu est, quantum .... 5) *Cf. Ermold. Nigell. El. II,* 62: esto bonis placidus, fervidus esto malis. *Otloh. Proverb. c.* 2, *Pez col.* 492: blandus mansuetis sis districtusque superbis.

1024. Chuonradus Caroli premit ascensoria regis.
Talibus indiciis nomen seu gloria regis
gentium regiones transcendit, marinos fluctus transnatavit; passim divulgabatur virtus, quae inexhausto vigore semper manabat[a].

*p. 263. *Reversus rex de Ribuariis ad Saxoniam venit, ibi legem
Dec. crudelissimam Saxonum secundum voluntatem eorum con-
1025. stanti auctoritate roboravit. Deinde a barbaris qui Saxoniam attingunt tributa exigens, omne debitum fiscale recepit.
Mai. Inde Baioariam et orientalem Franciam pertransiens, ad Alamanniam pervenit. Quo transitu regna pacis foedere et regia tuitione firmissime cingebat.

7. Qualiter rex cum Italis placitavit.

Iun. 6. Anno primo regni sui Chuonradus rex diem sanctum pentecostes in Constantia civitate celebravit. Ibi archiepiscopus Mediolanensis Heribertus cum caeteris optimatibus Italicis regi occurrebat, et effectus est suus, fidemque sibi fecit per sacramentorum et obsidum pignus, ut, quando veniret cum exercitu ad subiciendam[b] Italiam, ipse eum reciperet et cum omnibus suis ad dominum et regem publice laudaret statimque coronaret. Similiter reliqui Langobardi fecerant, praeter[c] Ticinenses, qui et alio nomine Papienses vocantur, quorum legati aderant cum muneribus et amicis, molientes, ut regem pro offensione civium placarent, quamquam id adipisci a rege iuxta votum suum nullo modo valerent. In qua autem re offenderint[d], breviter absolvam. Erat in civitate Papiensi palatium a Theodorico rege quondam miro opere conditum ac postea ab imperatore Ottone tertio nimis adornatum. Cognito autem obitu imperatoris Heinrici, antecessoris Chuonradi regis, ut mos est hominum semper in novis rebus intemperanter se habere, statim Papienses inconsulto ad imbellem aulam ruentes,
Ausibus inlicitis fregerunt moenia regis,
totumque palatium usque ad imum fundamenti lapidem eruebant, ne quisquam regum ulterius infra civitatem illam palatium ponere decrevisset. Ex qua audacia diu magna controversia inter regem et Papienses habita est. Dicebant Papienses: 'Quem offendimus? Imperatori nostro fidem et honorem usque ad terminum vitae suae servavimus; quo defuncto cum nullum regem haberemus, regis nostri domum destruxisse non iure accusabimur'. E[e] contrario rex: 'Scio', inquit, 'quod domum regis vestri non destruxistis, cum eo

a) emanabat 2. b) subiiciendum 2. c) propter 2. d) offenderent 1. e) *deest* 1.

tempore nullum haberetis; sed domum regalem scidisse, non valetis inficiari. Si rex periit, regnum remansit, sicut navis remanet cuius gubernator cadit. Aedes publicae fuerant, non privatae; iuris erant alieni, non vestri. Alienarum autem rerum invasores règi sunt obnoxii. Ergo vos alienae rei invasores fuistis, igitur regi obnoxii estis'. Huiuscemodi vèrbis pluribus instanter obiectis, legati frustra temptatam pacem relinquentes abierunt. Reliqui vero Italici amplissimis donis a rege honorati, in pace dimissi sunt. Rex vero bene ordinato regno Sueviae, ad castrum Turicum[a] perrexit, ibique quosdam Italicos, qui ad Constantiam non venerant, ad dominium[b] suum recepit. Inde post paucos dies ad Basileam civitatem pervenit. 1025. Iun. 23.

8. Quod rex Chuonradus Basileae episcopum constituit.

Basilea civitas sita est in quodam triviali confinio, id est Burgundiae, Alamanniae et Franciae[1]; ipsa vero civitas ad Burgundiam pertinet. Hanc civitatem invenit rex vacuatam episcopo, cuius provisor Adalbero ante tres menses[2], quam rex veniret, migravit a saeculo. Ibi simoniaca heresis subito apparuit, et cito evanuit. Nam dum rex et regina a quodam clerico, nobili viro nomine Uodalrico, qui ibi tunc episcopus effectus est, immensam pecuniam pro episcopatu susciperent, postea rex in poenitentia[c] motus, voto se obligavit pro aliquo episcopatu vel abbatia nullam pecuniam amplius accipere, in quo voto pene bene permansit. Sed filius eius tertius Heinricus, qui postea rex et augustus effectus est, optime et sine omni scrupulo patrium votum expiavit, quia in omni vita sua pro omnibus dignitatibus ecclesiasticis unius oboli precium non dicitur adhuc accepisse. Rex vero Chuonradus, colloquio regali habito Basileae, et terminis Burgundiae ultra voluntatem Ruodolfi, Nov. eiusdem[d] Burgundiae regis, diligenter praeoccupatis, per Rhenum usque Saxoniam pervenit. Quare autem Ruodolfi regis meminerim, breviter dicam. Iste[e] Ruodolfus rex Burgundiae dum in senectute sua regnum molliter tractaret, maximam invidiam apud principes regni sui comparans,

a) Turcicum 2. b) dominum 1. c) potentia 1. d) eidem 1. e) ipse 1.

1) *Quo iure Franciae hoc loco mentionem faciat Wipo, non apparet.* 2) *Falsum. Adalbero mortuus erat* 12. *d. m. Maii (Necrolog. Basiliense ap. Böhmer, Fontes IV,* 146*), ideoque non tribus mensibus sed uno et dimidio, antequam rex Basileam veniret.*

1025. secundum Heinricum imperatorem, filium sororis suae, in regnum invitavit, eumque post vitam suam regem Burgundiae designavit, et principes regni iurare sibi fecit[1]. Ad quam rem commendandam imperator Heinricus infinitam *p. 264. pecuniam saepe et saepissime *consumpsit. Sed defuncto imperatore Heinrico, Ruodolfus rex promissa sua irrita fieri voluit. Chuonradus autem rex magis augere quam minuere regnum intentus, antecessoris sui labores metere volens, Basileam sibi subiugavit, ut animadverteret, si[a] rex Ruodolfus promissa attenderet. Quos postea Gisela regina, filia sororis ipsius regis Ruodolfi, bene pacificavit[2].

9. De Bolizlao[b] duce Sclavorum.

Eodem anno quem supra notavimus Bolizlaus[c] Sclavigena, dux Bolanorum, insignia regalia et regium nomen in iniuriam regis Chuonradi sibi aptavit, cuius temeritatem cito[d] mors exinanivit[3]. Filius autem eius Misico similiter rebellis, fratrem suum Ottonem, quoniam regis partibus favebat, in Ruzziam[e] provinciam pepulit. Qualiter vero eiusdem Misiconis protervitatem et cuiusdam[f] Uodalrici ducis Bohemiae perfidiam rex Chuonradus postea compesceret, in loco suo dicam[g].

10. De inimicitia inter regem et Ernestum ducem.

Eodem tempore, hoste pacis diabolo suadente, Ernestus dux Alamanniae, Chuono dux Franciae, Fridericus dux Liutharingorum[4], cum aliis plerisque contra regem Chuonradum consenserunt, et multa molientes[5], multas munitiones in cassum praeparantes, nihil nisi calamitatem futuram assecuti sunt; quos omnes rex Chuonradus parvi pendens, iter suum in Italiam cum copiis destinavit. Sed dux Ernestus humiliter iter eius prosecutus usque Augustam Vindelicam, interventu matris suae reginae et fratris sui Heinrici adhuc parvuli aliorumque principum, multum rennuente rege, vix in gratiam eius receptus est.

a) an 2. b) Bolihlao 1; Bolislao 2. c) Bolihlaus 1; Bolislaus 2. d) cita 2. e) Ruhhiam 1. 2. f) cuidam 1. g) dicto 1.

1) *a.* 1016. *et* 1018; *v. Thietm. VII,* 20; *VIII,* 5. 2) *a.* 1027; *vide infra c.* 21. 3) *Die* 17. *m. Iunii* 1025. *mortuus est.* 4) *Fridericum supra Wipo narravit Kamba impacatum discessisse; itaque non hoc primum tempore coniurationem moliebatur.* 5) *Cf. infra c.* 27: multa cogitans, multa moliens. *Ex Sall. Cat. c.* 27: multa simul moliri.

11. Quod rex cum exercitu Italiam petiit[a].

Anno incarnationis Christi 1026. Chuonradus rex consilio **1026.** et petitione principum regni filium suum Heinricum puerum regem post se designavit, illumque Brunoni Augustensis ecclesiae episcopo in tutelam commendavit; et supradictis **Febr.** hostibus suis insidias per filium et caeteros fideles suos diligenter opponens, ipse cum exercitu copioso Italiam petere coepit. In qua expeditione supradictus Ernestus dux Alamanniae aliquantulum regi militans, Campidonensem[1] abbatiam, licet contra fas et ius esset liberam rem nisi liberaliter servire, in beneficium accepit a rege, et ad tutandam patriam honorifice remissus est.

12. Quod rex Papienses afflixerit.

Rex ingressus Italiam, per Veronam inter Mediolanum et Papiam Vercellis[b] venit, ibique sanctum pascha celebravit. **Apr. 10.** In ipsis diebus paschalibus Leo, eiusdem civitatis antistes,

Vir multum sapiens, mundum cum pace reliquit;

cui Hardericus Mediolanensis canonicus successit. Rex vero iam totam pene Italiam planam suae ditioni subiugavit. Papiensem urbem, quoniam valde populosa fuit, subito capere non potuit; ipsos Papienses in gratiam recipere noluit, quia palatium quod destruxerant in loco ubi prius fuerat reaedificare adhuc rennuebant; sed defensores eorum, Adalbertum marchionem et Willihelmum[2] et caeteros principes in iisdem terminis mirabiliter opprimere coepit, castrum eorum nomine Urbam[3] desolavit, et plura alia castella et munitiones firmissimas dissipavit. Ea tempestate grande malum factum est in Italia propter contentiones Papiensium; multae eorum ecclesiae in circuitu cum ipsis castellis incensae sunt, et populus qui illuc confugerat igne et gladio periit; agri vastati sunt, vineae truncabantur, exitum et introitum rex prohibebat[c], navigium abstulit, mercimonia vetuit, et[d] ita per biennium[4] omnes Ticinenses afflixit, donec omnia quae praecepit[e] omni dilatione postposita compleverant.

a) rediit 2. b) *ita* 1. *Zwetl.*; Vercellas 2. c) perhibebat 1. d) *deest* 1. e) percepit 1.

1) *Kempten, cuius abbas Burchardus d.* 15. *m. Septembris a.* 1026. *mortuus est.* 2) *Hunc ex Aledramidarum, illum ex Otbertinorum gente oriundum.* 3) *'Villa nostra Urbe' diplomate Widonis imperatoris a.* 891. *Bodoni episcopo Aquensi donatur; capellae 'in corte Urba' fundatae mentio fit in diplomate Heinrici III, a.* 1039. *Widoni Aquensi concesso; 'nunc Rocca Grimalda', ait v. cl. Moriondi, Monum. Aquensia col.* 3. 4) *Imperator vix annum et quattuor menses in Italia moratus est; atque num Papienses palatium intra urbem reaedificaverint, valde dubium est; numquam postea palatii intra muros Papienses constructi fit mentio.*

13. De seditione quae Ravennae facta est.

1026. Eodem tempore rex Chuonradus Ravennam intravit, et cum magna potestate ibi regnavit. Quadam die miseri Ravennates litem cum exercitu regis commovebant, et in multitudine sua confisi, exercitum de civitate expellere conati sunt; et per cuiusdam portae angustias eos qui foris erant prohibebant interioribus succurrere. Excitato tumultu, bellum
*p. 265. *undique coepit ingravescere. Quidam in domibus hospites suos aggressi sunt, alii in plateis pugnabant, alii portas obsidebant;

Plures de muris, multi de turribus altis

ignavum praelium cum saxis et sudibus commiserunt. E-contra Teutonici armis et ingenio reluctantes, factis agminibus ante et retro Ravennates circumdabant, et saevientibus gladiis viam ad invicem facientes, eos qui fuerant medii mortuos aut sauciatos vel fugientes reliquerunt. Quidam comes nomine Eppo, optimus miles de Baioaria, cum fanone[a, 1] civitatem exiens, eos qui pontem superstabant subiugavit; et plurimi eorum per illum solum de ponte praecipitati, in aqua necati sunt. Rex vero Chuonradus, sicut erat in cubiculo, hanc seditionem intelligens, arma corripit, equum poscit, et egressus atrium, ut[b] vidit Ravennates bello victos ad ecclesias[c] confugere et undique latibula quaerere, misertus eorum, quoniam ex utraque parte sui erant, exercitum de persecutione civium revocavit, et ipse in palatium se[d] recepit. Mane autem facto Ravennates qui remanserant, in cilicio et nudis pedibus atque exertis gladiis, ut lex eorum praecipit victis civibus, ante regem venientes[e], sicut ipse praecepit omnibus modis satisfaciebant. Ibi rex Chuonradus maximam munificentiam in quemdam sauciatum Teutonicum[f] more solito ostendit, cui pes cum magna parte cambae[g, 2] supra talum in pugna penitus abscidebatur[h]: cuius ocreas de corio factas rex afferri praecipiens, utramque nummis iussit impleri et super grabatum sauciati militis iuxta illum poni.

14. Rex propter calorem in montana secessit.

Eo tempore maximus calor Italiam vexabat, ita ut animalia muta[i] et hominum multitudo inde periclitarentur. Rex vero Chuonradus, nemini cedens nisi soli Deo et calo-

a) panone 2. b) uti 2. c) ecclesiam 1. d) *deest* 1. e) viventes 1. f) Teutoninum 1. g) *deest* 2. h) abscindebatur 2. i) multa 2, *cf.* c. 22.

1) *Fahne* teutonice. *P.* 2) Italorum *gamba*, Gallorum *jambe*. *P.*

ribus aestivis, ultra Atesim[a] fluvium propter opaca loca et aeris temperiem in montana secessit, ibique ab archiepiscopo Mediolanensi per duos menses et amplius regalem victum sumptuose habuit. Hinc decedens tempore autumnali, Italiam planam iterum peragrans, habitis conciliis[b] et regalibus colloquiis in opportunis locis, atque rebelles in vincula mittens, regnum pacificavit; et sic pertransiens usque ad confinium Italiae et Burgundiae pervenit. 1026. Aug. Oct.

15. Quod legati Ruodolfi regis ad Chuonradum regem in Italiam venerunt.

Inchoante anno nativitatis Christi 1027. rex Chuonradus in Iporegia civitate[1] natalem Domini celebravit. Illuc Ruodolfi regis Burgundiae legati venerant, promittentes illum Romam venturum ad electionem et consecrationem imperatoriam regis Chuonradi; quod rex gratanter accepit, et remissis legatis cum muneribus, ipse Padum transiens, ad Romam tendere coepit. Veniens autem ad Lucam civitatem, invenit eam sibi adversam cum Reginhero marchione. Ibi rex paululum moratus, post paucos dies civitatem et marchionem in deditionem acceperat, omnemque Tusciam sibi breviter subiugavit[2]; Dec. 25. 1027.

Sicque triumphando Romanam visitat arcem.

16. Quod rex Chuonradus Romae imperator est effectus.

Igitur rex Chuonradus Romam ingressus, eodem anno ut supra, id est a nativitate Salvatoris 1027, indictione decima, a papa Iohanne et universis Romanis regio honore mirifice receptus est, et in die sancto paschae, qui eo anno 7. Kalendas Aprilis[c] terminabatur, a Romanis ad imperatorem electus, imperialem benedictionem a papa suscepit, Mart. 21. Mart. 26.

Caesar et augustus Romano nomine dictus.

Quin etiam regina Gisela imperatricis[d] consecrationem et nomen ibidem accepit. His ita peractis in duorum regum praesentia, Ruodolfi regis Burgundiae et Chnutonis[e] regis Anglorum, divino officio finito, imperator duorum regum medius ad cubiculum suum honorifice ductus est. In ipsis diebus paschalibus inter Romanos et Teutonicos pro vili[f]

a) Atim 1. 2; Aitim *Zwetl.*; Athesim *scripsit Pez in editione Chron. Zwetl.*; Padum *emendavit Pertz.* b) consiliis 1. 2. c) *ita* 1. *Zwetl.*; Apriles 2. d) imperatoris 1. e) Erinttonis 1; Cnutonis 2, *v. infra c.* 35; Chnitonis *et* Chuttonis *Zwetl.* f) virili 1.

1) *Ivrea. P.* 2) *Sueton. Caes. c.* 34. *Aug. c.* 17. *c.* 67: brevi omnia subegit.

1027. causa orta est seditio magna. Contendebant duo pro corio bovis, cumque se invicem pugnis caedere coepissent, totus exercitus imperatoris commotus est, et armati equites et pedites ex utraque parte convenerunt. Ibi interfectus est ex nostra parte quidam iuvenis nomine Berengarius, filius Liutoldi comitis de Alamannia[1], multum nobilis et bellicosus
*p. 266. nimis. Romani diu resistentes *ad extremum victi fugierunt, et innumerabiles ex illis perierunt. Imperator vero praedictum iuvenem, quoniam sibi dilectus et familiaris fuerat, iuxta tumulum caesaris Ottonis sepeliri praecepit. Postera die Romani qui seditionem commoverant ante imperatorem venientes, nudatis pedibus, liberi cum nudis gladiis, servi cum torquibus vimineis circa collum, quasi ad suspensionem praeparati, ut imperator iussit, satisfaciebant.

17. Quod imperator in Apuliam venit.

April. Facta igitur pace inter Romanos et Teutonicos, imperator in Apuliam processit, et Beneventanum[a] et Capuam ac reliquas civitates illius regionis seu vi sive voluntaria deditione sibi subiugavit[2], et Nortmannis, qui de patria sua, nescio qua necessitate compulsi[3], in Apuliam confluxerant, ibi habitare licentiam dedit, et ad defendendos terminos regni adversus Graecorum versutias eos principibus suis coadunavit. Cunctis rebus rite et prospere sibi cedentibus
Mai. imperator reversus, praeteriens Romam, iterum Italiam pertransiit.

18. De tyranno Thasselgardo[b.4].

Eo tempore erat in Italia quidam tyrannus Thasselgart[c] dictus, qui sub tempore Heinrici imperatoris multa facinora commisit in regno, sed per marinos recessus et alias munitiones, quas habuit ultra modum tutas, caesaris Heinrici persecutionem evaserat. Erat enim nobilis genere, despicabilis in persona, turpis in moribus, magnus praedator ecclesiarum et viduarum. Hunc imperator Chuonradus diligentissime

a) *ita* 1. 2; Beneventum *Zwetl. cf. infra c.* 37. b) Thasselgaro 2. c) Thasselgardt 1; Tassilhardum *vocat Zwetl.*

1) *Forsan ex gente illa, quae postea a castello Achalm nomen accepit, v. Riezler, Fürstenbergisches Urkundenbuch I, p.* 7. 2) *Sall. Jug. c.* 13: urbis partim vi alias voluntate imperio suo adiungit. 3) *V. infra c.* 31: necessitate compulsus. *Cf. Sueton. Vespas. c.* 16: necessitate compulsus. 4) *Memoratur Tasselgardi mors etiam a Benzone Albensi I,* 14, *SS. XI,* 604, *ubi Trasalegardus vocatur. Eius filii in duabus chartis inveniuntur, altera anni* 1039. *ap. Fatteschi, Spoleto p.* 329, *altera a.* 1047. *in Documenti di storia Italiana IV,* 303.

insequebatur, et insidias sibi ante et retro omnibus modis apposuit. Qui dum a[a] quodam suo castro fugere vellet in aliud, a militibus caesaris captus est. Quod dum audiret imperator, cum magna festinantia properabat, ita ut fere centum miliaria Latina intra diem et noctem pertransiret: cogitabat enim, ut more solito iterum[b] evaderet. Veniente vero imperatore, praesentatus est illi ipse tyrannus. Quem cum videret, fertur dixisse imperator: 'Nonne est hic ille leo, qui devoravit bestias Italiae? Per sanctam crucem Domini[c], talis leo non comedet amplius de pane meo'! Et hoc dicens, statim, cunctis principibus regni adiudicantibus, praecepit illum in patibulum suspendi. Quo suspenso, per omnem illam provinciam pax et securitas diu latentes simul emerserant. 1027.

19. De coniuratione quorumdam Teutonicorum.

Interea morante in Italia imperatore, apud Teutonicos[d] magna invidia, multa consilia, multae factiones adversus imperatorem in cassum eruperant. Ut enim a minoribus incipiam et ad maiores perveniam, quidam comes in Suevia Welf[e] nominatus, dives in praediis, potens in armis, et Bruno episcopus Augustensis, invicem confligentes, multa mala in praedis et incendiis fecerunt in regno. Ad extremum praedictus comes ipsam Augustam irrumpens, aerarium[f] episcopi despoliavit et totam civitatem vastavit; quod postea cogente imperatore totum restituit et episcopo emendavit[1]. Chuono dux Wormatiensis, patruelis imperatoris, nec fidus imperatori, nec tamen multum noxius illi, interim quietus manebat. Fridericus dux Liutharingorum, vitricus praedicti Chuononis, imperatori inimicando[g] morte propria praeventus est[2]. Ernestus dux Alamanniae, privignus imperatoris Chuonradi, nuper ab eo beneficiis et muneribus sublimatus[3] discedens, iterum instigante diabolo rebellionem moliebatur, et consilio quorumdam militum suorum Alsatiam provinciam vastavit, et castella Hugonis comitis, qui erat consanguineus imperatoris[4], desolavit. Deinde magno exercitu iuvenum collecto, Burgundiam invasit, et ultra castrum Solodurum[h]

a) a quodam *usque* a militibus *desunt* 1. b) caeterum 1. c) diu 1. d) Theutonicos 1. *Zwetl.* e) Welff 1. 2. f) atrium *Zwetl.* g) inimitando 1. h) Sodomorum *Zwetl.*

1) *V. Historia Welforum Weingartensis* c. 9. 10. 2) *Errat Wipo. Non Fridericus, qui usque ad annum* 1033. *superstes erat, sed pater eius Theodoricus, quocum filium etiam supra* c. 1 *confudit, mortuus est imperatore in Italia absente.* 3) *Abbatia Campidonensi, v. supra* c. 11. 4) *Pater Leonis IX. papae, in cuius Vita a Wiberto scripta consobrinus imperatoris vocatur.*

1027. quamdam insulam[1] aggere et vallo firmare coepit. Sed Ruodolfus rex Burgundionum, veritus hostem imperatoris recipere, ab incepto illum prohibuit. Inde reversus supra Turicum quoddam castrum munivit, et Augensem[a] ecclesiam necnon abbatiam sancti Galli nimium distrahendo, non mediocre dampnum patriae intulit. Sic posthabita lege et iustitia, usque ad imperatoris reditum iniquis conatibus insistebat.

20. Ubi dux Ernestus se denuo reddidit.

Iun. Pace per totam Italiam confirmata, imperator Chuonradus prospero reditu in Alamanniam venit, et in Augusta
Iul. Vindelica colloquium familiare cum suis fidelibus tenens, de
*p. 267. *proditoribus patriae tractare coepit. Inde ad oppidum quod Ulma vocatur veniens, colloquium publice condictum[b] illic habuit.

Huc dux Ernestus non voto supplice venit,
confisus in multitudine militum[2], quos optimos habuit, ut vel secundum libitum cum caesare se pacaret[c] vel inde per potestatem rediret. Et habito colloquio cum suis, primum monuit eos fidei sacramentaliter promissae, dehinc hortabatur[d] eos, ne illum desererent, ne honorem suum perderent; non decere eos immemores[e] fore, in historiis patrum semper Alamannos bonae fidei et stabilitatis in dominos testimonium habere; et si sibi fidi[f] forent, illis praemia, posteris eorum gloriam et honorem esse futurum. Talia dicenti duo comites Fridericus et Anshelmus pro caeteris respondebant hoc modo: 'Nolumus inficiari, quin vobis fidem firmiter promitteremus contra omnes, praeter eum qui nos vobis dedit. Si servi essemus regis et imperatoris nostri et ab eo iuri vestro mancipati, non nobis liceret a vobis separari. Nunc vero, cum liberi simus[g] et libertatis nostrae summum defensorem in terra[h] regem et imperatorem nostrum habeamus, ubi illum deserimus, libertatem amittimus, quam nemo bonus, ut ait quidam, nisi cum vita simul amittit[3]. Quod cum ita sit, quicquid honesti et iusti a nobis exquiritis, in hoc parere volumus vobis. Si autem contra hoc vultis, illuc revertemur liberaliter, unde ad vos venimus conditionaliter'. His auditis,

a) Augustensem 1; Angiensem 2; Augensem *Zwetl.*; *cf infra c.* 28. b) conditum 1. c) paccaret 1. d) dehortabamur 1. e) immemores *usque* semper *desunt* 1. f) *deest* 1. g) simul 1. h) interea 2.

1) *Insulam S. Petri in lacu Biennensi intelligendam esse, coniecit primum Neugart, Episcop. Constantiensis I,* 337. 2) *Sall. Jug. c.* 13: fretus multitudine militum. 3) *Sallust. Cat. c.* 33: libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit.

cum se intellexisset a suis dimitti, sine omni pactione imperatori se reddidit[1]; quem caesar in Saxoniam exulari fecit super quandam rupem quae Gibichenstein[2] dicitur, ut ibi castigatus a rebellione ulterius desineret. 1027.

21. Quod rex Burgundiae imperatori occurrebat Basileae.

Imperator pertransiens Alamanniam, cunctos[a] qui sibi rebelles fuerant in deditionem recepit, et munitiones eorum deiecit; et perveniens usque ad Basileam, Ruodolfum regem Burgundiae alloquitur, qui illic sibi occurrebat extra urbem iuxta vicum qui Mittenza[b.3] dicitur; et habito familiari colloquio, imperator regem secum duxit in urbem. Confirmata inter eos pace, Gisela imperatrice haec omnia mediante[c], regnoque Burgundiae imperatori tradito eodem pacto, quemadmodum prius antecessori suo Heinrico imperatori datum fuerat, rex iterum donis ampliatus, cum suis reversus est in Burgundiam. Imperator vero descendens per Rhenum in Franciam venit, ibique dux Chuono, patruelis eius, prius rebellis, se reddidit; quem imperator in liberis custodiis aliquantulum castigavit, destructisque munitionibus suis, quas optimas habuit, in gratiam illum recepit, totumque[d] honorem suum sibi restituit. Paulo post[4] Adalbero[e] dux Histrianorum sive Carintanorum[f], reus maiestatis victus, ab imperatore cum filiis suis exulatus est, et ducatum eius iste Chuono ab imperatore suscepit; quem ducatum pater eiusdem Chuononis dudum habuisse perhibetur. Ita dux Chuono fidus et bene militans imperatori et filio suo Heinrico regi, quousque vixerat[5], permansit. Aug.

22. De legatione episcopi Argentinensis.

Eodem tempore Werinharius Argentinae civitatis episcopus ab imperatore legatus Constantinopolim mittitur. Qui dum causa orationis Hierosolimam pergere se fingeret, ut putamus[g]

Iudicio Domini, quem fallere nemo valebit,

mirabiliter prohibitus est. Nam dum magnum comitatum hominum, maiorem quoque[h] mutorum animalium, equorum,

a) cunctosque qui 1. b) Mittenha 1. 2. c) meditante 2. d) totumque in h. 2. e) Adelbero 1. 2; Albero *Zwetl.* f) Karinthianorum *Zwetl.* g) putavimus 2. h) quamque 1.

1) *Sallust. Jug. c.* 62: sine ulla pactione sese regnumque in illius fidem tradere. 2) *prope Halam. P.* 3) *Muttenz a meridie et oriente Basiliae. P.* 4) *a.* 1035; *v. infra c.* 33. *P.* 5) *Mortuus est d.* 20. *m. Iulii a.* 1039.

1027. boum, ovium, porcorum, multasque delicias saeculares ultra modum secum educeret, perveniens in Ungariam, a rege Stephano contradicta est sibi via, quod eo tempore nulli oratorum accidit. Inde reversus per Baioariam, cum omni comitatu suo pergens Italiam intravit; et multum circa fines Veronae moratus, tandem cum maximo labore per Venetiam mare Adriaticum ingressus, navigio calamitoso Constantinopolim pervenit. Cumque ab imperatore Graecorum [1] honorifice susceptus esset, secumque satis familiariter conversaretur, desiderare coepit, ut imperatoris auxilio Hierosolimam adiret; quo desiderio, semper aliqua re intercedente, numquam potiri valuit. Sequenti vero tempore obiit [2], et sepultus est in eadem urbe; et episcopatum eius Willihelmus Argentinensis canonicus suscepit. Legationis tamen causam postea imperator Graecorum [3] aureis litteris imperatori Chuonrado rescripsit [4].

23. Quod imperator filium suum Heinricum regem consecrari fecit.

1028. Anno Domini 1028, indictione 11, imperator Chuon-
*p. 268. radus filium suum Heinricum, *magni ingenii et bonae indolis [5] puerum, aetate undecim annorum, principibus regni cum tota multitudine populi id probantibus [a], a Pilegrino [b] archiepi-
Apr. 14. scopo Coloniensi in regalem apicem apud Aquisgrani palatium sublimari fecerat. Tunc in principali dominica paschae consecratus et coronatus, paschalem laetitiam triplicavit. Nam dum in superioribus annis duas coronas, id est patris et matris suae, mundus veneraretur, nunc tertia addita,

Spes pacis crevit, quam rex cum caesare fecit;

praesertim cum is coronatus esset, cuius aetas vita diuturna satis digna fuerat. Deinde diversa regna peragrantes [6], caesar per se, rex sub tutore et actore Augustensi episcopo Brunone, cunctos rebelles domabant et foedera pacis ubique feliciter firmabant.

24. De obitu episcopi Augustensis.

1029. Anno sequenti imperator in Baioaria Ratisponae pascha
Apr. 6. celebravit. Ibi Bruno episcopus Augustensis defunctus est [7],

a) petentibus *Zwetl.* b) Pellgrino 1. 2.

1) *Constantino.* 2) *d.* 28. *m. Oct. a.* 1028. 3) *Romanus Argyrus, successor Constantini.* 4) *Confer de hac legatione, quae disputavi in Forschungen zur deutschen Geschichte vol. X, p.* 606 *sqq.* 5) *V. infra c.* 37: Herimannus dux Alamannorum, iuvenis bonae indolis. 6) *Falsum. Diplomata docent regem patrem secutum esse.* 7) *d.* 24. *m. April.; v. Annal. Augustan.* 1029, *SS. III*, 125.

cuius corpus imperatrix prosecuta[1], cum filio Heinrico rege ad Augustam sedem suam honorifice sepeliri fecerunt. Nobilis enim valde fuit ipse episcopus Bruno. Nam dum esset frater Heinrici imperatoris, filius erat materterae Giselae imperatricis. Soror vero eiusdem episcopi[2] nupta Stephano regi Ungariorum causa fuit christianitatis primum in gente Pannonica. Episcopatum vero Augustensem Eberhardus suscepit. 1029.

25. Qualiter dux Ernestus ducatum accepit et statim amisit.

Anno Domini 1030. imperator Chuonradus apud Ingelenheim[a] pascha celebravit. Ibi Ernestus supra memoratus dux Alamanniae, a custodia solutus ducatum recepit[3], eo tenore ut Wezelonem[b] militem suum, qui multis factionibus regnum turbaverat, quasi hostem rei publicae cum omnibus suis persequeretur[c] idque se facturum cum sacramento confirmaret. Quod cum dux[d] facere nollet, hostis publicus imperatoris diiudicatus est, et penitus ducatu amisso, cum paucis inde recessit. Imperator vero ducatum Alamanniae Herimanno, iuniori fratri eiusdem Ernesti, dedit eumque Warmanno Constantiensi episcopo commendavit. Imperator vero communi consilio omnium principum regni eumdem Ernestum et cunctos iustitiae et paci reluctantes ab episcopis excommunicari fecit eorumque res publicari iussit. Ipsa imperatrix Gisela, quod dictu est miserabile[e] sed actu laudabile, filium inconsultum sapienti marito postponens, publicam fidem dedit omnibus, quicquid illi[f] accidisset, nullam ultionem neque malum animum pro hac re se reddituram fore. 1030. Mart. 29.

26. Quod imperator super Ungarios cum exercitu venit.

Eodem tempore multae dissensiones inter gentem Pannonicam et Baioarios, culpa tamen Baioariorum, factae sunt, ita ut Stephanus rex Ungariorum multas incursiones et praedas in regno Noricorum, id est Baioariorum, faceret. Unde commotus imperator Chuonradus cum grandi exercitu super Ungarios venit. Rex autem Stephanus minime sufficiens ad-

a) Ingelnchem 1; Ingelnheym 2; Ingilheim *Zwetl.* b) Wehelonem 1. 2; Wezilonem *Zwetl.* c) prosequeretur 1. d) rex 2. e) *ita* 1. *Zwetl.*; mirabile 2. f) illi malum *Zwetl.*

1) *Macrob. Comm. in somn. Scipionis II*, 3, 6: mortuos ad sepulturam prosequi; *v. infra c.* 39: qui illum usque sepulturam prosecuti sunt. 2) *Gisela.* 3) *Confuse. Ernestus iam anno* 1028. *custodia solutus ducatum receperat; cf. quae disserui Neues Archiv II*, 592.

1030. versus imperatorem, orationibus et ieiuniis in universo regno suo indictis, praesidium Domini tantummodo flagitabat. Imperator tam munitum regnum fluviis et silvis intrare non valens, multis tamen praedationibus incendiis circa terminos regni iniuriam suam satis ulciscens, reversus est[1], volens tempore oportuniori coepta[a] sua peragere. Sed filius suus rex Heinricus adhuc puerulus, Eigilberto Frisingensi episcopo creditus, legatione Stephani regis pacem rogantis accepta, unico consilio principum regni, patre nesciente, gratiam reconciliationis annuit[2]: iuste et sapienter agens, qui regem iniuste iniuriatum, ultro petentem gratiam, recepit in amicitiam.

27. Quod dux Ernestus auxilium petiit ab Oudone[b] comite[c].

Interea dum hoc ageretur[d], praefatus Ernestus, ducatus dignitate privatus, multa cogitans, multa moliens[3], qualiter imperatori resisteret, magnos labores in vanum consumpsit. Qui, assumpto Wezelone[e] milite suo, cum aliis paucis perrexit in Franciam Latinam ad Oudonem comitem, propinquum suum. Nam mater Oudonis et mater Giselae impera-
*p. 269. *tricis fuerant sorores. A quo dum consilium et auxilium peteret, seu[f] nollet sive non auderet, nihil solatii contra imperatorem sibi dedit.

28. Qualiter dux Ernestus periit[g].

Dux vero Ernestus reversus, iterum in Alamanniam venit, ibique in quadam eremo, quae Nigra silva dicitur, in locis tutissimis moratus[4], praeda miserabili per aliquod tempus vivebat. Ad extremum dum a militia caesaris undique coartaretur, quidam qui imperatori favebant equos, quos dux et omnes sui optimos habebant, per insidias in pascuis exceperunt. Dux vero, perditis[h] equis in quibus confidebat, nihil pensi plus habens[5], in tanta perturbatione quid ageret dubitabat[6]; collectis tamen undique qualibuscumque equis quos habere poterat, cum omnibus quos tunc habuit egressus est silva, secum deliberans, melius esse honeste mori quam

a) septa 1. b) Dudonem (*pro* Oudonem) *eum semper vocat Zwetl.*; Odonem *hic et infra* 1. 2; *sed* Odonem al. Udonem 2. *in c.* 29; *itaque* Oudone *scriptum esse a Wipone verisimile est.* c) *haec inscriptio deest* 1. d) haec agerentur 2. e) Vuehelone 1. 2. f) sive 2. g) *inscriptio deest* 1. h) praedictis 1.

1) *V. Herimannum a.* 1031. *P.* 2) *Aliter et sine dubio rectius de hac expeditione narrant Ann. Altah.* a. 1030: rediit autem de Ungaria sine militia et in nullo proficiens, ideo quod exercitus fame periclitabatur, et Vienni ab Ungris capiebatur. 3) *Cf. c.* 10. 4) *V. Ann. Sangall. a.* 1030. 5) *Sallust. Cat. c.* 12: nihil pensi neque moderati habere. *Jug. c.* 41: nihil pensi neque sancti habere. 6) *Sall. Jug. c.* 14: incertus quid agam.

turpiter vivere. Cumque pervenissent in saltus silvarum ad 1030. illam regionem Alamanniae quae Bara[1] dicitur, viderunt castra deserta, quae priori nocte hostes occupaverant. Confestim perceperunt, sibi insidias parari. Nam Manegoldus comes, miles imperatoris, de Augensi abbatia magnum beneficium habens, ab imperatore et Warmanno Constantiensi episcopo, qui tunc vice ducis Herimanni Alamanniam gubernabat, praesidio locatus fuerat, ne dux Ernestus praedas aut incendia faceret in regione. Statim dux Ernestus et assecutores sui nimium alacres effecti sunt, existimantes iniurias suas cito ulturos fore in[a] hostibus; arreptoque itinere suos insecutores insequi coeperunt. Eadem intentione Manegoldus comes et qui cum illo fuerant huc et illuc progredientes, itinera ducis diligenter observabant. Hac occasione utrimque collata, ita coniuncti sunt, ut se invicem videre et affari possent. Erant autem ex parte Manegoldi multo Aug. 17. plures milites quam de parte ducis. s. 18.

Nec mora, congressi pugnabant acriter omnes,
ex parte ducis ira, ferocitate, audacia incitati, ex altera parte pro gloria, pro remuneratione adducti[2]. Hi qui cum duce fuerant, cum nihil de vita cogitarent, omnes ad interitum properabant. Dux vero cum nemini parceret, in hoc praelio neminem sibi parcentem invenit[3], et a plurimis vulneratus, postremo interfectus occubuit. Ibi cecidit Wezelo[b] comes, miles ducis, cuius causa haec omnia acciderant; Adalbertus et Werin[c], nobiles viri, et alii multi interfecti sunt ibi. Ex altera parte ipse Manegoldus comes, auctor huius congressionis, cecidit, et plures alii secum. Corpus Ernesti ducis in Constantiam delatum, prius accepta indulgentia a potestate episcopali pro excommunicatione, in ecclesia sanctae Mariae sepultum est. Corpus Manegoldi in Augia subterratum est.

Accidit hoc bellum semper miserabile multum,
15.[d] Kalendarum Septembrium. Hoc cum nunciatum esset imperatori, fertur dixisse:

'Raro canes rabidi foeturam multiplicabunt'[4].

a) *deest* 1. b) Wecilo 1; Wecilo *in marg.* al. Wehelo 2; Wezilo *Zwetl.* c) Adelbertus et Iwerin 1. 2; *cf. Herim. Aug. ad a.* 1030. d) *ita* 1. 2; *Zwetl. habet* 5. Kal. Sept. hoc actum est; *alio autem loco Zwetl. sicut Herimannus Aug. et Necrolog. Aug., Sangall., Annal. Wirziburg. alii, hanc rem* 16. *Kal. Sept. factam esse narrat.*

1) *Hodie: die Baar, maxima pars principatus Fürstenbergensis.* 2) *Cf. Sall. Cat. c.* 58 *et Jug. c.* 13. 3) *Sall. Cat. c.* 61: ita cuncti suae hostiumque vitae iuxta pepercerant. 4) *Proverbium. Cf. Prora et puppis (ed. Bartsch, Germania XVIII,* 319) *v.* 100. *gloss.*: Rabidorum canum raro vidimus multitudinem nec diuturnam stare generationem.

29. Ruodolfus rex Burgundiae obiit, et Odo regnum eius invasit.

1032. Anno Domini 1032. Ruodolfus rex Burgundiae, avunculus Giselae imperatricis, obiit in pace[1], cuius regnum comes Oudo Francigena, filius sororis suae, invasit, et quaedam castra munitissima sive civitates seu dolo seu bello ceperat: nec se regem ausus est facere, nec tamen regnum voluit dimittere. Referebant quidam, illum dixisse saepe, quod numquam rex fieri, sed tamen semper magister esse regis vellet. Eo modo magnam partem Burgundiae distraxit, licet regnum Burgundiae Chuonrado imperatori et filio eius Heinrico regi a Ruodolfo rege, postquam ipse superstes non esset, per iusiurandum iam dudum confirmatum esset[2]. Sed dum Oudo consul[a] haec in Burgundia faceret, Chuonradus imperator in Sclavonia[b] cum armis fuerat. Quid ibi ageret, vel qualiter postea Oudonem repulisset de Burgundia, consequenter dicam. Supra dictus Bolizlaus dux Bolanorum mortuus[3], reliquit duos filios, Misiconem et Ottonem. Misico dum fratrem suum Ottonem persequeretur, expulerat eum in Ruzziam[c]. Dum ibi aliquantum tempus miserabiliter viveret, coepit rogare gratiam imperatoris Chuonradi, ut ipso impetrante[d] et iuvante restitueretur patriae suae. Quod dum imperator facere vellet, decrevit, ut ipse cum copiis ex
Iun. una parte, ex altera frater Otto Misiconem aggrederentur. Hunc impetum Misico ferre non valens, fugit in Bohemiam
*p. 270. ad *Uodalricum ducem, cui tunc temporis imperator iratus fuerat. Sed ille, ut sic placaret imperatorem, voluit sibi reddere Misiconem; quod pactum sceleratum rennuit caesar, dicens se nolle inimicum emere ab inimico. Otto restitutus patriae et dux factus a caesare, dum post aliquod tempus minus caute ageret, a quodam familiari suo clam interfectus est. Tunc Misico omnibus modis quaerebat gratiam imperatricis Giselae et reliquorum principum, ut mereretur redire ad gratiam imperatoris. Caesar misericordia motus, dedit sibi veniam, et divisa provincia Bolanorum in tres partes, Misiconem fecit tetrarcham, reliquas duas duobus aliis commendavit; sic imminuta potestate, minor facta est temeritas. Defuncto Misicone[4], Gazmerus[e], filius eius, fideliter serviebat huc usque[5] imperatoribus nostris.

a) comes 2. b) Schlavonia 1.. c) Russiam 1. 2. d) imperante 2. e) Gahmerus 1; Casimirus 2.

1) *d.* 6. *m. Septembris.* 2) *a.* 1027; *v. supra c.* 21. 3) *Cf. Ann. Hildesh. SS. III,* 99 *et Chron. Polonorum SS. IX,* 436. *P.* 4) *d.* 15. *m. Martii a.* 1034. 5) *Anno* 1050. *iterum rebellis extitit. P.*

30. Quod imperator cum filio suo Heinrico rege Burgundiam adiit.

Anno Domini 1033. imperator Chuonradus cum filio suo 1033. rege Heinrico natalem Domini in Argentina civitate celebravit. Inde, collecto exercitu, per Solodorum Burgundiam intravit. Et veniens ad Paterniacum monasterium, in purificatione sanctae Mariae a maioribus et minoribus regni ad Febr. 2. regendam Burgundiam electus est; et in ipsa die pro rege coronatus est. Deinde quaedam castella, quae Oudo invaserat, obsedit, sed propter nimiam asperitatem hiemis[1], quae tunc fuerat, valde impediebatur[a]. De qua nimietate frigoris quidam de nostris centenos versus fecit, quos imperatori praesentavit; in quibus tam mirandae res dicuntur, quod equi in castris circa castellum Murat[b.2], si pedes infixissent terrae pro tempore[c] diei aliquid moliti, per noctem ita gelati constringerenter, ut nequaquam nisi securibus et sudibus de terra in circuitu gelata evelli potuissent. Quidam vero, qui non habuit adiutorium, equum proprium ita haerentem interfecit et corium de cruribus sursum abstulit, reliquum terrae gelatae infixum dimisit. Homines quoque multum confundebantur hoc algore; erat enim una facies iuvenum et senum, omnes erant die et nocte cani et barbati propter horridum rigorem glaciei, licet plures iuvenes et imberbes fuissent ibi; et tamen

Vix haec causa fuit, quod caesar bella reliquit.

Imperator reversus ad Turicum[d] castrum pervenit; ibi plures Burgundionum, regina Burgundiae iam vidua[3], et comes Hupertus, et alii, qui propter insidias Oudonis in Burgundia ad imperatorem venire nequiverant[e], per Italiam pergentes, occurrebant sibi, et effecti sui, fide promissa[f] per sacramentum sibi et filio suo Heinrico regi, mirifice donati redierunt.

31. Quod imperator super Oudonem cum exercitu venit.

Eiusdem anni aestate imperator cum exercitu suo super Aug. Oudonem consulem in Gallias Francorum venit, dicens, si Oudo in Burgundia res alienas iniuste quaereret, de suo proprio, iuvante Deo, aliquid perdere deberet. Tunc in regno Heinrici regis Francorum, in praediis tamen et bene-

a) impediebantur 1. b) Mirrat 1. c) per teporem 2. d) Turcicum 2. e) nequiverunt 2. f) permissa 1.

1) *Sall. Jug. c.* 37: hiems aspera. 2) *Murten. P.* 3) *Irmingardis.*

1033. ficiis Oudonis, tantas devastationes et incendia fecit imperator, ut ipse Oudo necessitate compulsus[1] humiliter veniens quaereret veniam, promittens Burgundiam dimittere et secundum iussionem illius sibi satisfacere. Sic imperator cum suo honore et Oudonis dampno reversus est.

32. Qualiter imperator Oudonem expulit de Burgundia.

1034. Anno Domini 1034. imperator in Baioaria Ratisbonae
Apr. 14. sanctum pascha celebravit. Huius anni aestate, dum Oudo praefatus promissa non attenderet, sed adhuc quamdam partem Burgundiae, quam iniuste invaserat, obtineret, imperator Chuonradus, expeditis Teutonicis et Italis, Burgundiam acute adiit. Teutones ex una parte, ex altera archiepiscopus Mediolanensis Heribertus et caeteri Italici ductu Huperti comitis de Burgundia usque Rhodanum fluvium convenerunt. Augustus veniens ad Genevensem[a] civitatem, Geroldum principem regionis illius et archiepiscopum Lugdunensem[2] atque alios quam plures subegit; et reversus, castrum Murat[b], cum fortissimis militibus Oudonis munitum, obsidens vi cepit et quos intus invenerat captivos duxit. Caeteri fautores Oudonis hoc audientes solo timore caesaris fugierunt; quos persecutus caesar, omnino exterminavit de regno, et acceptis de principibus Burgundiae multis obsidibus, rediit per Alsatiam ad[c] imperatricem. Nam dum ille in Burgundiam per-
*p. 271. geret, *imperatrix secuta est eum usque Basileam. Inde reversa ad Argentinam civitatem, expectavit reditum imperatoris. Eo tempore filia imperatoris Chuonradi et Giselae imperatricis Mahthilda[d], nimiae formositatis puella, Heinrico regi Francorum desponsata, obiit Wormatiae, ibique sepulta est.

33. Quod rex Heinricus Sclavos subiugavit[3].

1033. Interea, dum haec quae superius dicta sunt imperator in Burgundia faceret, filius suus Heinricus rex, licet in puerilibus annis, non segnius rei publicae consuluit[4] in Bohemia et in caeteris regionibus Sclavorum; ubi et Uodalricum ducem Bohemiae et reliquos quam plures caesari adversantes strennue subiugavit, et redeunti patri occurrens, de duplici

a) Genovensem 1. b) Mirrat 1. c) *deest* 1. d) Mahtilda *Zwetl.*; Mathilda 1. 2.

1) *V. supra p.* 28 *n.* 3. 2) *Burchardum.* 3) *Cf. quae de hoc capite, ubi Wipo plane confuse de bellis Sclavicis agit, disputavit Waitz in Forschungen zur deutschen Geschichte VII, p.* 389 *sqq.* 4) *Sall. Cat. c.* 37: rei publicae consuluisse.

victoria duplex gaudium populis effecerat. Deinde collectis copiis de Saxonia, super eos qui Liutizi[a] vocantur, quique olim semichristiani, nunc per apostaticam nequitiam omnino sunt pagani, imperator venit, ibique conflictum implacabilem mirabiliter diremit. Inter Saxones enim et paganos fiebant ea tempestate multae dissensiones et incursiones. Cumque caesar veniret, coepit quaerere, ex qua parte pax, quae diu inviolata inter eos fuerat, prius corrumperetur. Dicebant pagani, a Saxonibus pacem primitus confundi, idque[b] per duellum, si caesar praeciperet, probari[c]. Econtra Saxones ad refellendos paganos similiter singulare certamen, quamvis iniuste contenderent, imperatori spondebant. Imperator, consulentibus principibus suis, licet non satis caute ageret, hanc rem duello diiudicari inter eos permisit. Statim duo pugiles congressi sunt, uterque a suis electus. Christianus in sola fide, quae sine operibus iustitiae mortua est[1], confidens, et non diligenter attendens, quod Deus, qui veritas est, omnia in vero iudicio disponit, qui solem suum oriri super bonos et malos facit, qui pluit super iustos et iniustos[2], audacter pugnare coepit. Paganus autem solam conscientiam veritatis, pro qua dimicabat, prae oculis habens, acriter resistebat. Postremo christianus a pagano vulneratus cecidit. Ex qua re pagani in tantam elationem et audaciam venerunt, ut, nisi imperator adesset[d], continuo irruerent super christianos; sed imperator ad compescendas incursiones eorum construxit castrum Wirbinam[3], in quo praesidia militum locabat[e], et principes Saxoniae, ut unanimiter resisterent paganis, sacramento et imperiali iussione constringebat[f]. Deinde reversus est in Franciam. 1033.

Sequenti vero anno idem castrum a paganis dolo captum[g] 1035. est, et plures nostrorum qui in eo erant ab eis occisi sunt. Hinc commotus imperator, iterum cum copiis usque Albim fluvium venit. Sed cum pagani transitum prohiberent, imperator per aliud vadum fluvii partem exercitus latenter transmisit; et ita fugatis hostibus, ipse per ripam liberam regionem ingrediens, immensis devastationibus et incendiis ubique, nisi in locis inexpugnabilibus, sic humiliavit eos, ut censum ab antiquis imperatoribus propositum et iam auctum Chuonrado imperatori postea persolverent. Multum enim laboravit Chuonradus imperator prius et tum in gente Scla-

a) Luttizi 1; Luttizi (al. Lintizi) 2; Liutici *Zwell*, b) id 2. c) probare 1. d) adesset *usque* imperator *desunt* 1. e) locavit 1. f) constrinxit 1. g) raptum 1.

1) *Jacob.* 2, 26: ita et fides sine operibus mortua est. 2) *Ex Math.* 5, 45. 3) *Werben.*

1035. vorum; unde quidam de nostris quoddam breviarium versifice fecit, quod postea imperatori praesentavit. Ibi legitur, qualiter imperator interdum in paludibus usque femora stabat, pugnans ipse et exhortans milites ut pugnarent, et victis paganis nimis acriter trucidabat eos pro quadam superstitione illorum nefandissima. Nam fertur, ut quodam tempore effigiem ligneam crucifixi domini nostri Iesu Christi scelerato ludibrio habuissent pagani, et in eam spuerent atque colaphis caederent; ad extremum oculos eruebant, manus et pedes truncabant. Haec ulciscens imperator, de captis paganis maximam multitudinem pro una effigie Christi simili modo truncavit et varia morte delevit. Idcirco in eisdem versibus caesar ultor fidei vocatur, et Romanis principibus Tito et Vespasiano comparatur, qui in ultionem Domini triginta Iudaeos pro uno nummo commutaverant, cum Iudaei Christum pro totidem denariis vendiderint[a]. Reversus imperator, quicquid obstaculi in regno invenit, imperiose disiecit. Eodem anno Adalbero dux Carantanorum imperatoris gratiam perdens, ducatum amisit[1] et in exilium missus est.

34. De coniuratione Italorum[b, 2].

Item eodem tempore magna et modernis temporibus inaudita confusio facta est Italiae, propter coniurationes quas fecerat populus contra principes. Coniuraverant enim omnes
*p. 272. *valvasores Italiae et gregarii milites[3] adversus dominos suos, et omnes minores contra maiores, ut non paterentur aliquid sibi inultum accidere a dominis suis supra voluntatem ipsorum, dicentes, si imperator eorum nollet venire, ipsi per se legem sibimet facerent. Hoc cum nunciatum esset imperatori, fertur dixisse: 'Si Italia modo esurit legem,
Concedente Deo bene legibus hanc statiabo'.
1036. Et praeparans se anno sequenti Italiam cum copiis intravit. Interea principes Italici male conceptam coniurationem periculum generare posse scientes, convenerunt simul cum minoribus, et prius exhortationibus et consiliis hoc recens malum destruere conabantur; cum hoc non procederet, temptabant bello superare; sed inito praelio minorum incredibilis multitudo sola impressione catervarum vicit. Ibi episcopus Astensis[4] indigna statione[5] periit, caeteri fu-

a) vendiderunt 1. b) *inscriptio deest* 1.

1) *Cf. supra c.* 21. *P.* 2) *Cf. Arnulfi gesta archiepp. Mediol. II,* 10; *SS. VIII, p.* 14. 15. *P.* 3) *Cf. Alcuini ep.* 174. *ed. Jaffé, Bibliotheca VI,* 623: gregarios id est ignobiles milites *et Waitz, Verfassungsgeschichte V,* 439. 4) *Alricus.* 5) *i. e. in proelio. P.*

gerunt, et nimium confusi adventum imperatoris aegre expectabant. 1036.

35. Quod rex Heinricus filiam Chnutonis[a] regis in coniugium duxerit.

Anno Domini 1036. Heinricus rex, filius imperatoris, Chnutonis[b] regis Anglorum filiam nomine Chunelindem[c], pro regina[d] consecratam, regalibus nuptiis in coniugium duxit. Eodem anno, ut dictum est, imperator Chuonradus cum filio Heinrico rege[1] Italiam intravit cum exercitu, et celebravit natalem Domini Veronae anno dominicae incar- Dec. 25.
nationis 1037. Inde ad Mediolanum veniens, ab Heriberto 1037.
archiepiscopo magnifice receptus est in ecclesia sancti Ambrosii. In ipsa die, nescimus cuius consilio, pene gravis tumultus factus est populi Mediolanensis, quaerentis ab imperatore, si vellet favere coniurationi eorum. Unde commotus imperator praecepit, ut omnes in urbem Papiensem ad generale colloquium convenirent[e]. Quod dum factum esset, cunctis reclamantibus legem fecit imperator. In ipso placito quidam Hugo comes[2] et alii quam plures Italici appellabant archiepiscopum Mediolanensem pro multis causis, quibus eos offenderat. Imperator vero vocato archiepiscopo praecepit, ut satisfaceret omnibus. Quod dum archiepiscopus rennueret, sensit imperator, omnem illam coniurationem Italiae ipsius consilio factam esse. Et mox comprehenso illo, retinuit in sua potestate. Deinde commendavit eum in custodiam Poponi patriarchae Aquilegiensi et Chuononi duci Carentanorum. Qui ab eis ductus est cum imperatore[f] usque Placentinam civitatem. Quadam nocte quidam de familiaribus archiepiscopi[3] collocavit se vice ipsius in lecto quo ipse iacere solebat[g], et superducto coopertorio latuit, ut ita falleret custodes. Archiepiscopus, adducto sibi equo a quodam, fugit, et veniens Mediolanum, a suis cum magno gaudio susceptus est. Deinde, quicquid poterat moliri contra imperatorem, non praetermisit. Imperator quaeque castella sibi adversa destruxit et iniquas coniurationes Italiae iusta

a) Chnittonis 1; Cunittonis *in marg.* al. Chunonis 2; Chnitonis *Zwetl.* b) Cnittonis 1. 2. c) *ita* 1. 2; Chunlindam *Zwetl.* d) in regnum *Zwetl.* e) venirent 2. f) imperatorio 2. g) i. s. *desunt* 1.

1) *Errat noster. Heinricus cum matre Gisela in Germania remansit, Ratisbonae natale Domini celebravit et anno demum insequenti cum exercitu in Italiam profectus est; v. Ann. Hildesheim.* 1037. *et Ann. S. Emmerammi* 1037, *SS. XVII*, 571. 2) *Forsitan ex Otbertinorum gente.* 3) *Albizo monachus, postea abbas Tollensis coenobii S. Salvatoris. Cf. diploma Ariberti ap. Ughelli IV*, 103.

1037. lege reducta[1] exinanivit; et veniens Ravennam, sanctum Apr. 10. pascha ibi celebravit. Eodem anno in Italia tres episcopi, Vercellensis[2], Cremonensis[3], Placentinus[4], apud imperatorem accusati sunt; quos imperator comprehensos exulari fecit. Quae res displicuit multis, sacerdotes Christi sine iudicio dampnari. Referebant nobis quidam, piissimum nostrum Heinricum regem, filium imperatoris, salva reverentia patris clam detestari praesumptionem caesaris in archiepiscopum Mediolanensem atque in istos tres; et merito, quia, sicut post iudicialem sententiam depositionis nullus honor exhibendus est, sic ante iudicium magna reverentia sacerdotibus debetur. Eodem anno praefatus consul[a] Oudo de Francia in regno imperatoris quaedam loca invadens, a Gozelone[b] duce Lotharingorum et filio suo Godefrido[c] et Gerhardo comite atque a militia[d] episcopi Mettensis, pugna commissa cum illo[5], fugiendo interfectus est, et vexillum eius caesari in Italiam allatum hostem interemptum testabatur. Eo tempore imperator Mediolanenses nimium afflixit, et quoniam urbem antiquo opere et maxima multitudine munitam capere non poterat, quod in circuitu fuerat igne et gladio consumpsit.

36. De miraculo quod accidit in die pentecostes[e].

Eodem tempore dum imperator quoddam castrum Sancti Ambrosii, quod Curbitum[6] dicitur, iuxta Mediolanum obsideret, accidit ibi, quod plures pro miraculo habuerunt. In Mai 29. dominica sancta pentecostes, ante horam tertiam, de magna *p. 273. serenitate coeli subito fulmina *cum tonitruis eruperunt tantae fortitudinis, ut multa pars hominum et equorum periret in castris. Quidam prae tanto terrore in excessum mentis venerunt, ita ut post aliquos menses vix illis sensus redierit[f]. Venientes autem qui extra castra fuerunt[g], nec vidisse nec audisse aliquid tale dicebant[7]. Eo tempore imperator archiepiscopatum Mediolanensem Ambrosio Mediolanensi canonico dedit, licet illi ista donatio parum profuisset. Nam cives Mediolanenses quicquid habuit idem Ambrosius in illorum territorio demoliebantur, et suum archiepiscopum Heribertum usque obitum eius cum honore retinuerunt, sed tamen cum gratia Heinrici regis, filii imperatoris, quod ple-

a) comes 2. b) Gobelone 1. c) filiis suis et Gotefrido interfectus est *Zwetl.* d) malitia 1. e) *inscriptio deest.* f) rediret 1. g) fuerant 2.

1) *Legg. II, p.* 38**. 39. 2) *Ardericus.* 3) *Hubaldus.* 4) *Petrus.* 5) *Die* 15. *m. Novembris.* 6) *Corbetta, ab occidente Mediolani. P.* 7) *Cf. Gesta episc. Cameracens. III,* 55. *SS. VII,* 487.

nius in gestis regis, si Deus voluerit, exequar. Eodem tempore papa Cremonae occurrebat imperatori, et honorifice receptus et dimissus, Romam reversus est. Imperator, disperso exercitu per regiones, ipse ad montuosa loca secessit propter refrigerium, quoniam ea aestate magnus calor imminebat. 1037. c. Iun.

37. De seditione quae facta est in Parma[a].

Eodem anno, hyberno tempore, collecto exercitu, imperator transcendens Padum, ad Parmam civitatem venit, ibi natalem Domini celebravit, inchoante anno dominicae incarnationis 1038. In ipsa die nativitatis Domini inter Teutonicos et cives Parmenses magna seditio orta est, et quidam bene valens vir Chuonradus, infertor ciborum imperatoris, cum aliis interfectus est. Unde commotus exercitus, gladiis et igne cives aggreditur; et imperator post incendium magnam partem murorum destrui praecepit, ut eorum praesumptionem non inultam fuisse[b] haec ruina aliis civitatibus indicaret[1]. Deinde imperator transcendens Apenninum montem, in Apuliam tendebat. Imperatrix vero Romam orandi gratia venit, inde ad imperatorem revertitur. Imperator autem ad terminos imperii sui perveniens, Troiam, Beneventanum et Capuam aliasque civitates Apuliae lege et iustitia stabilivit, dissensiones, quae erant inter Nortmannos extraneos et indigenas, sola iussione sedavit, et cunctis offensionibus de regno sublatis, feliciter reversus, Ravennam[c] venit. Ibi dispositis obsidionibus et insidiis adversus Mediolanenses, qui adhuc sibi rebelles fuerant, caeterisque rebus ad voluntatem suam per regnum compositis, patriam revisere decrevit. Eo tempore propter nimium calorem nimia contagio pestilentiae exercitum invasit, neque aetatibus neque personis pepercit. Ibi regina Chunelindis[d], coniux Heinrici regis, 15. Kalendas Augusti quasi in limine vitae ingressu mortis occubuit, relinquens tantummodo solam filiolam de rege, quam postea pater Christo desponsans, in abbatissam consecrari fecit. Filius imperatricis Herimannus, dux Alamannorum, iuvenis bonae indolis et in rebus bellicis strennuus, eadem peste gravatus inter manus peritissimorum medicorum 5. Kalendas Augusti non sine magno detrimento imperii[e] obiit. Eodem mense atque sequenti maxima multi- Dec. Dec. 25. 1038. Mai. Iun. Iul. Iul. 18. Iul. 28.

a) *inscriptio deest* 1. b) f. i. 2. c) Viennam 2. d) *ita* 1. 2; Chunhilda *Zwetl*; *cf.* c. 35. e) i. d. 2.

1) *De hac poena v. Ficker, Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens I*, 198 *sqq.*; *IV*, 400.

1038. tudo exercitus morbo contacta periit. Corpus reginae tenerum et delicatum, aromatibus conditum, cum rege et imperatrice ductum ad Germaniam, in praepositura Lintburg[a] sepultum est. De duce statutum erat[b], ut in Constantiam civitatem Alamanniae duceretur; sed calore nimio obstante, in Triento[c] sepelitur.

38. Quod imperator filio suo regi Burgundiam tradidit[d].

Eodem anno Stephanus rex Ungariorum obiit, relinquens regnum Petro, filio sororis suae. Reversus imperator
Sept. in Baioariam, aegrotantem exercitum medicinis[e] et consilio reficiebat; et dum omne regnum serenitate pacis invenisset illustratum, eiusdem anni autumno Burgundiam adiit; et convocatis cunctis principibus regni, generale colloquium habuit cum eis, et diu desuetam atque pene deletam legem tunc primum Burgundiam praelibare fecerat. Transactis tribus diebus generalis colloquii, quarta die, primatibus regni cum universo populo laudantibus atque rogantibus, imperator filio suo Heinrico regi regnum Burgundiae tradidit, eique fidelitatem denuo iurare fecit. Quem episcopi cum caeteris principibus in ecclesiam sancti Stephani, quae pro capella regis Solodoro[f] habetur, deducentes, hymnis et canticis divinis[g] Deum laudabant, populo clamante et dicente, quod pax pacem generaret, si rex cum caesare regnaret[1]. Reversus imperator per Basileam descendens, Franciam
Dec. orientalem et Saxoniam atque Fresiam[h]

Pacem firmando, legem faciendo revisit.

*p. 274.

*39. De obitu imperatoris.

1039. Anno dominicae incarnationis 1039[i], dum imperator Chuonradus iam in filio suo rege Heinrico regni rem, imperii autem spem bene locatam confideret, cumque pene omnia per regnum ad libitum suum inclinata videret, ipso anno
Iun. 3. diem sanctum pentecostes apud Traiectum civitatem Fresiae[k] celebravit. Ubi cum[l] sacratissimam sollempnitatem venerando magnifice cum filio et imperatrice[m] coronatus procederet ad mensam, mediocri dolore correptus[n], tamen ne tantae diei laetitiam perturbaret, dolorem dissimulavit.

a) Lutburg 1. 2; Limpurch *Zwetl.* b) fuerat 2. c) *ita* 1. *Zwetl.*; Tridento 2. d) *inscriptio deest* 1. e) medicis 1. f) *ita Zwetl.*; Soloduro 1; Soloduri 2; *cf. c.* 30. g) *deest* 2. h) ita 1. *Zwetl.*; Frisiam 2. i) 1038. 1. k) Friae 1. 2. l) celebravit ubi cum *desunt* 1. m) impetrace 1. n) correptus est 2.

1) *Igitur:* Pax pacem generat, si rex cum caesare regnat. *P.*

Sequenti die cum morbus letalis vehementer insisteret, imperatricem cum filio rege ad prandium exire iubet de cubiculo. Interea imperator finem sibi imminere sentiens[1], sicut in vita sanus, in actu semper constans et strennuus fuit, ita in extremis nihil segnioris fidei permansit; et vocatis episcopis, corpus et sanguinem Domini et crucem sanctam cum reliquiis sanctorum apportari fecerat. Et erigens se cum lacrimis valde affectuosis, in confessione pura et oratione intenta, sanctorum communionem ac[a] peccatorum remissionem devotissime accipiens, imperatrici et filio regi Heinrico post[b] fida monita valedicens, ex hac vita migravit 2.[c] Non. Iunii, feria[d] 2, indictione 7. Viscera imperatoris apud Traiectum condita sunt, et rex locum sepulturae donis et praediis ampliavit. Reliquum corpus ab imperatrice et filio rege, ut optime excogitari poterat, involutum et reconditum, usque Agrippinam Coloniam vectum, per cuncta coenobia illius civitatis atque Moguntiae seu Wormatiae sive illorum quae in medio fuerant, omni populo sequente et orante, deportatum, incredibili oratione et magnis[e] elemosinis pro redemptione animae factis, tricesima octava[f] qua obdormivit die in Spira civitate, quam ipse imperator, sicut et postea filius, multum sublimavit, honorifice sepultum est. Eam[g] gratiam Chuonrado imperatori Deus addidit, quod non vidimus neque audivimus tantas lamentationes universorum, tot orationes, tales elemosinas alicui imperatorum, corpore insepulto, factas. Et sicut percepimus, referente episcopo Heinrico Lausanensi cum caeteris Burgundionibus, qui illum de obitu usque sepulturam[h] prosecuti sunt[2], filius caesaris Heinricus rex ad omnes introitus ecclesiarum, et ad extremum ad sepulturam humeros suos corpori patris ultra modum humili devotione supposuit, et non solum quod filius patri in karitate perfecta, sed quod servus domino in timore sancto debet, hoc totum rex patri defuncto studiosissime exhibuit.

1039. Iun. 4.

Haec de imperatoris Chuonradi gestis breviter scripsimus, de quibus si quicquam intactum omnino dimisimus, hoc inauditum esse a nobis credatur. Si autem aliquid strictius, quam rerum magnitudo se extenderet, dictum est, illud propter commoditatem legentis factum esse, veraciter attestabimur.

a) ad *corr.* ac 1; ad 2. b) *ita Zwetl.;* per 1. 2. c) 11. 2. d) imperii 1. e) magnis *in margine* al. multis 2. f) octava *deest* 1; *cf. Giesebrecht, Gesch. der deutschen Kaiserzeit II,* 637. g) *ita emendavi;* nam 1. 2. h) sepulturam *usque* sepulturam *desunt* 1.

1) *Sall. Jug. c.* 9: cum sibi finem vitae adesse intelligeret. 2) *V. supra p.* 33 *n.* 1.

Pro quo quidam de nostris[1] cantilenam lamentationum fecerat, quam postea filio suo Heinrico regi in Constantia civitate praesentavit; quas lamentationes hic, quoniam eiusdem operis sunt, inserere non incongruum putavimus.

40. Versus pro obitu Chuonradi imperatoris.

Qui vocem habet[a] serenam, hanc proferat cantilenam
De anno[b] lamentabili et dampno ineffabili,
Pro quo[c] dolet[d] omnis homo forinsecus et in domo,
Suspirat populus domnum[e] vigilando et[f] per somnum:
'Rex Deus[g], vivos tuere et defunctis miserere'!

Anno quoque millesimo nono atque[h] trigesimo
A[i] Christi nativitate nobilitas ruit late,
Et[k] caesar caput mundi, et cum illo plures summi,
Occubuit imperator Chuonradus[l], legis[m] amator[n].
Rex Deus, vivos tuere et[o] defunctis miserere!

*p. 275. *Eodem vero[p] tempore occasus fuit gloriae[q]:
Ruit stella matutina Chunelinda[r] regina,
Heu quantum[s] crudelis annus! corruerat Herimannus[t],
Filius[u] imperatricis, dux timendus[v] inimicis,
Ruit Chuono[w] dux Francorum, et pars magna seniorum[x].
Rex Deus, vivos tuere et[y] defunctis miserere!

Imperatoris gloria sit nobis in memoria,
Et recenti[z] mentione vivat vir indolis bonae;
Fiat[*] dominator probus frequenti[a] carmine novus,

a) habet vocem 3. 4; *cf. Jaffé, Die Cambridger Lieder p.* 4. b) de anno *desunt; lacuna* 1. c) pro quo *desunt* 1. 2. d) et 1; luget 2. e) damnum 3. 4. f) *deest* 1. 2. g) regum 1. h) et 2. i) de 3. 4. k) ruit 3. 4. l) Kuonradus 3; Cuonradus 4. m) legum 3. n) dator 3; lator 4. o) *deest* 1. p) fere 2; quoque 4. q) Angliae 1. r) *ita* 1. 2; Gunnild 3; Cunegundis 4. s) quam 3. t) *totus versus deest* 4; *cf. Ott. Frising. Chron. VI,* 31 *init.* u) et filius 4. v) timidus 1. 2. w) Chuno 2; Kuno 3; Cuno 4. x) ingenuorum 3. y) *deest* 1. 2; *legitur* 3. 4. *et hic et in sequentibus.* z) ac frequentione 3. *) vivat 3; *versus deest in* 4. a) et frequenti 3.

1) *Haec Otto Frisingensis lib. VI, c.* 30. *exscribit. P.*

Praeclara[a] fama post mortem vitae praestet hunc consortem!
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere[b]!

Regum sanguine genitus, omnes praecellit penitus,
Gloriosus in persona, pulcher sua sub[c] corona,
Sceptrum, regnum, imperium nulli erat plus congruum:
Rem publicam honestavit, huius causa laboravit.
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!

Postquam replevit Franciam per pacis abundantiam,
Mitigavit Alamannos et omnes regni tyrannos,
Saxonibus et Noricis imposuit fraena legis,
Vidit sua magnalia probabilis Italia.
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!

Roma subiecit se primum a summo usque ad imum,
Experti sunt Ravennates in bello suo primates,
Sentiebant Veronenses[1] invicti caesaris enses,
Hesperia se postravit, imperanti supplicavit.
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!

Reversus Alamanniam invenerat calumpniam.
Quam sic dissipavit caesar, ut ventus pulveris instar[d],
Omnes simul perierunt qui praedatores fuerunt,
Et cives praestantissimi idcirco facti exulari[e].
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere!

Nil moratus imperator, pacis ubicumque dator,

a) et praeclara 3. b) *hic finitur carmen in* 3. 4. c) sub sua 2. d) obstar 1. e) *in margine* al. sunt exulati 2.

1) *De seditione Veronensi neque a Wipone neque a quoquam alio scriptore quicquam narratur. Num Veronenses et Parmenses confudit noster?*

Bellum intulit paganis, ne nocerent[a] christianis,
Non defendit eos palus, nulla fuit aquis salus,
Bene coercebat Sclavos barbaros et omnes pravos[b].
Rex Deus, vivos tuere et defunctis miserere[c]!

a) noceret 2. b) praedones 1. c) finis Wipponis *addit* 2.

WIPONIS CARMINA.

1. SEQUENTIA PASCHALIS.

1. Victimae[a] paschali laudes immolent christiani.
2a. Agnus redemit oves; Christus innocens Patri reconciliavit peccatores.
2b. Mors et vita duello conflixere mirando; dux vitae mortuus regnat vivus.
3a. Dic nobis, Maria, quid vidisti in via?
4a. Sepulchrum Christi viventis et gloriam vidi resurgentis;
3b. Angelicos testes, sudarium et vestes.
4b. Surrexit Christus, spes mea, praecedet suos in Galilaea.
5. Credendum est magis soli Mariae veraci, quam Iudaeorum turbae fallaci.
5b. Scimus, Christum surrexisse ex mortuis vere; tu nobis, victor, rex, miserere.

a) victime *cod.; similiter semper.*

---

2. PROVERBIA.

*p. 245. *PROVERBIA WIPONIS EDITA AD[a] HEINRICUM CHUONRADI IMPERATORIS FILIUM.

Incipit[b] inventum, referens[c] proverbia centum.
Pax[d] Heinrico, Dei amico.

Decet[e] regem discere legem.
Audiat rex quod[f] praecipit lex.
Legem[g] servare hoc[h] est regnare.
Notitia[i] litterarum lux est animarum.
Saepius offendit qui lumen[k] non adtendit[l].
Qui habet scientiam[m], ornat sententiam.
*p. 246. *Melior est sapientia[n], quam saecularis potentia[1].
Plus vincit[o] sensus quam multiplex census[2].
Est sapiens[p] multum, qui amat Dei cultum.
Vir[q] fidelis coronatur[r] in celis.
Bene credit qui[s] neminem ledit.
Qui fidus[t] est[u] seniori, adproximat honori.
Qui confidit in Deo, fortis est ut leo.
Melius est in Deo sperare, quam divitias congregare[v].
Firmissima[w] spes beatissima[x] res.
Karitas non ficta odit[y] delicta[z].
Qui diligit fratrem, placat Deum[a] patrem.
Regnum[b] caelorum non est invidorum[c].

Melius est se[d] humiliare[e] quam exaltare[f. 3].

a) ad regem H. 4. b) *versus deest* 1. 7. c) quod fert 2. 4. 4[a]. 4[b]. 4[c]; confertque 9. d) P. H. D. a. *desunt* 5. e) *versus deest* 2. f) que 1. 5; quid 4; quae praecipiat 11. g) *hunc versum antecedenti praemittit* 4. h) *deest* 1. 2. 3 4. 4[b]. 4[c]. 7. 8. i) notia 1. k) lucem 2. l) accendit 7. 8. m) sapientiam o. scientiam 4. n) scientia 3. 10. o) unicus 5. 6. p) s. e. 2. q) qui est f. 10. r) coronabitur 8. s) qui opus bonum implevit 9. t) fidelis 2. 4[b]. 4[c]. 8. u) *deest* 5. v) adunare 8. w) fortissima 5. x) beatificat 1. 2. 4[b]. 4[c]. 5. 11. y) abluit 7. z) dedicta 4. a) D. et patrem 5. b) regnorum 10. c) iudeorum 1; multorum 2; superborum 7. d) *deest* 4. 5. e) humiliari *corr.* humiliare 1. f) se exaltare 2.

1) *Prora et puppis (ed. Bartsch, Germaniae XVIII,* 319 *ss.) v.* 429: Nam summi pretii melior sapientia gemmis. 2) *Contrarium profitetur proverbium ap. Müllenhoff et Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa,* XLIX, 8: Nobilitas, species, probitas, facundia, sensus — Nil mihi proficiunt, nisi sit mihi copia census. 3) *Luc.* 14, 11: Qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur.

Humilis homo triumphat in domo[a].
Qui per ardua vadit, saepissime[b] cadit[1].
Viri mites rennuunt lites[2].
Qui assidue rixantur, a paucis amantur.
Malos pro Deo tollerare[c], est superare[d].
Pacis[e] donum est omnibus[f] bonum.
Qui in pace fundantur, non eradicantur.
Incendium[g] bellorum corruptio[h] est morum.
Homo[i] pudicus est animae[k] amicus.
Ubi frequens[l] luxuria, non[m] deerit penuria.
Voluptas mundana semper est vana[n].
Iudicis sententiam oportet sequi[o] clementiam[3, p].
Melius est interdum[q] ignoscere, quam vindictam poscere[4].
Qui miseretur, misericordiam consequetur[5].
Verbum veritatis subveniet[r] iudicatis.
Falsus[s] in ore caret honore.
Qui[t] falsitate vivit, animam[u] occidit.

Qui est hilaris[v] dator, hunc amat[w] Salvator[6].
Omnis avarus nulli est carus.
Bonis[x] tribuere[y] non est[z] minuere[*, 7].
Ubi pugnat sancta oratio ibi[a] vincitur[b] tribulatio[8].
Incessanter orare est delicta purgare[c, 9].
Bene[d] orat, qui in corde plorat.
Ieiunium forte liberat a secunda morte[e].
Qui[f] non potest ieiunare, discat elemosinam dare.

a) domino 4[b]. 4[c]. b) invadit saepe 8; sepius 5; semper 4[c]. c) portare 2. d) spare 1. e) *versus deest* 4. f) omnibus est 2. 5. 11. g) incendia 4. h) est corruptio 1; correptio 11. i) non *corr.* homo 1; homo pius 11. k) anime est 2. l) f. est l. 1. 2. 4[b]. 4[c]; est f. l. 7. m) ibi non 10. n) 4[c] *hic inserit:* Qui amat voluntatem mundi, facit officium peccandi. o) esse 4; *ordinem versuum* 31 *et* 32 *mutavit* 11. p) misericordiam 11. q) *deest* 7. r) subveniat 1. 11. s) *versus deest* 2. t) Q. in f. v. 2. 7. 10. u) omnia 4. 5. v) hilaris est 2. w) diligit 11. x) bona 5. y) distribuere 10. z) e. rem m. 7. *) *versus deest* 2. a) *deest* 11. b) pugnat 1. c) *hic* 7 *inserit:* Qui se ad temptationes paraverit, semper letus erit. d) Qui in corde plorat, ipse bene orat 7. e) sorte 5; hominem a morte 11. f) *versus deest* 5.

1) *Müllenhoff et Scherer, Denkmäler XXVII*, 209: Sepius ille cadit, qui per sublimia vadit. 2) *Prora et puppis v.* 293: Vir fugitans lites extinguit seditiones. 3) *V. infra Tetralogum v.* 224. 4) *Otloh Proverb. c.* 7 *(Pez, Thesaurus III*, 2, 502): Gloriosius est iniuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. 5) *Cf. Matth.* 5, 7. 6) 2. *Corinth.* 9, 7: Hilarem datorem diligit Deus; *v. Ottloh Proverb. c.* 8, *Pez l. l.* 503. 7) *Müllenhoff et Scherer, Denkmäler XXVII*, 96: Largus divescit, et avarus semper egebit. 8) *Otloh c.* 6, *Pez l. l.* 500: Frequens oratio resistit diabolo. 9) *Cf. cum versibus* 41—44, *Prora et puppis v.* 896 *s.*: Haec tria nostrarum solatia sint animarum — Sancta elemosina, sintque preces, ieiunia digna.

Melius est mendicare[a], quam aliis nichil dare[b].
Bene[c] vigilabit[d], qui a bono non cessabit.
Melius est interdum[e] dormire, quam diabolo servire.
Dormire non[f] multum exhilarat[g] vultum.
Qui se fatetur reum[h], ille placat Deum.
Ubi est[i] vera penitentia, ibi[k] Dei clementia.
Oportet enim[l] parcere diu positis in carcere[m].
Valde decipitur, qui numquam corripitur[1].
Amicabilis[n] increpatio non est dampnatio[o].
Oleum peccatoris est laus[p] adulatoris.

Ubi longa ebrietas, ibi brevis est[q] pietas.
Vinum multum et[r] forte parum distat a morte[s].
Per crapulam[t] cibi[u] et potus perit homo[v] totus[1].
Per moderantiam pervenitur ad habundantiam.
Mediocritate[w] pura gaudet natura.
Proverbium[x] 'Ne quid nimis' laudatur[y] in primis.
Iuvenis animosus[z] senex fiet[*] gloriosus.
Qui torpescit[a] dum calet, frigidus nichil valet.
Qui[b] vacat in iuventute, turbatur in senectute.
Fortes viri omnibus[c] sunt miri.
Reges et praesides non decet esse desides.
Mundi rectores aequent[d] cum[e] nomine mores.
Viri pontificales sanctis sunt[f] aequales[g].
Medici animarum exorbitent[h] parum.
Contra lupum vigilare est[i] raptus vitare[2].
Qui viduam[k] defendit, ad Christum regem[l] tendit.
Qui[m] vindicat pupillum[n], Deus[o] coronat illum.
Pauperum[p] consolator aeternae[q] vitae est amator.

a) manducare 1. 2. 4. 4^b. 4^c. 5. 11. b) Bonum est manducare et a viciis cessare 10. c) *versus duo desunt* 4. d) vigilat ... cessat 1; iubilabit 5. e) *deest* 10. f) *deest* 4; multum non 10. g) exilaret 11. h) reum p. sibi Deum 4; ille *deest* 2. 4^b. 4^c. 5; Christum placat Deum 10; cito placat Deum 11. i) *deest* 8. 10. k) sepe 1; ibidem est 4^b. 4^c; est et 4; est Dei 2. 7; ibi vera c. 11. l) *deest* 8. m) *huius versus loco inserit* 10: Qui dat libenter, valeat frequenter. n) amabilis 4. 8. 11. o) *hic* 1 *inserit*: Manus sine opere mendicabit propere. p) laus est 2. 4. 11. q) *deest* 4; ibi raro erit 10. r) *deest* 2. s) *ordinem versuum* 56 *et* 57 *mutavit* 11; *versus* 56 *in* 11 *talis est:* Vinum multum potatum a morte distat parum. t) crapulum 1; crapula 3. u) vini 4. v) homo perit 11. w) mediocriter plura 5; mediocri etate 4^b. 4^c. x) proverbia 11. y) laudetur 1. z) religiosus erit s. g. 7. *) fiet senex 2; fit 5; est 10. a) intorpescit 10. b) *versus deest* 3; qui non proficit 7. c) sunt omnibus 2. d) equant 2. e) *deest* 3. f) siut 7. g) coequales 4. h) exorbitant 11. i) r. e. 2. 4. k) v. non offendit 4; v. offendit . . . non adtendit 4^b. 4^c; v. offendit ad Chr. r. tetendit 10. l) r. C. 2. regem *deest* 11. m) *versus deest* 3. n) pusillum 10; iudicat pupillum 11. o) dominus 4. p) pauperis 10. q) est et vit. 5; aeternae *deest* 10.

1) *Cf. Prora et puppis v.* 232: Crapula suffocat mentem, venus ebria mersat. 2) *Prora et puppis v.* 103: Arcendus prius est tibi, quam lupus intret ovile.

Oportet cavere vanitatem[a] videre.
Cor incendit oculus[b], ut stipulas[c] foculus[1].
Voluptas non visa cicius est[d] elisa.
Qui libenter bonum audit, corde Deo[e] plaudit.
Melius[f] est[g] pauperem audire quam sonitum[h] lire[i].
Incassum miseros audit, qui os et manum claudit.
Lingua placabilis ligno vitae est[k] comparabilis[l].
Lingua dolosa semper[m] est odiosa.
Qui loquitur modeste, liber est[n] a peste.
Manus sine opere mendicabit[o] propere.
Manuum labores praestant honores[p].
Qui bonum operatur, a Deo benedicatur[q].
*Beati pedes, qui visitant[r] infirmorum[s] edes. *p. 247.
Cum Deo ambulare est animam[t] salvare[u].
Qui migrat ad aeternam sedem, non offendit pedem.
Iniquum est ob[v] beneficium reddere supplicium.
Qui reddit malum pro bono[w], indignus est dono[x, 2].
Bono[y] vincere mala est ad caelum[z] scala*.

Mundi contemptus a Deo est inventus.
Qui amat mundum praesentem, sequitur rem fugientem[a].
Melius est supernum concilium[b] quam huius vitae exilium[c].
Superna[d] patria pulchra tenet atria.
Arvo[e] caelesti sunt semper gaudia festi[f].
Tendat[g] filius et frater, quo vocat illos Pater.

Quid[h] fugis ex[i] illo, qui[k] claudit cuncta[l] pugillo?
O[m] quicumque velis mentem coniungere[n] caelis,
Qua[o] resident[p] iusti serto palmisque venusti,
Mundi sperne minas, et res pede subige[q] blandas[r].

a) unitatem invidere 4. b) oculos 1. c) stimulus faculos 1; stipula 3; stipulam 5; foculus *corr.* faculus 2. d) erit 2. 4. 4^b. 4^c. 5. 7. 11. e) Deum 5; Deo in corde 11. f) prestat p. a. 4. 4^b. 4^c. prāt 3. g) *deest* 7. h) sonum 2; *hic versus in* 11 *talis est:* Qui stat paupertatem audire, audit quasi sonitum lire. i) 4^b. 4^c. *hic addunt:* Deo namque feneratur, qui pauperi miseretur. *Reliqua ibi desunt; 2 hic inserit:* Deo feneratur, qui pauperi miseretur. k) *deest* 2. l) conspabilis 1. m) omnibus est 10; est *deest* 11. n) erit 2. o) manducabit 2. p) manus ad laborem praestat honorem 10. q) amatur 4; *hic desinit* 8. r) instant *corr.* visitant 1. s) pauperum 1. t) grām 3. u) servare *corr.* salvare 1. v) ad 1. w) malo 4. x) in dono 1; Dei dono 2; Deo 4. 7. y) Scala erigitur in celum, cum in bono vincitur malum 7. z) ad c. est 3. 4. 5. 11. *) *hic desinit* 1. a) s. refugientem 3. b) consilium 5. c) auxilium 5. d) P. t. a. s. p. 5. e) auro 5. f) *versus deest in* 2. 4. 7; *habetur post versum sequentem in* 5; *hoc loco inseritur in* 3; *codex* 4 *post* Pater *subiungit:* Adhereat lingua mea fauci meae, si non propter vos in princ. lct. Vale valens longum valeas gaudio per evum. Amen. Cum domino dominorum in regno caelorum. g) tendit 2. 5. h) qd 3. i) ab 7. k) *deest* 3. l) cunta 5. m) tu 2. n) convincere 3. o) *versus deest* 2. p) residens 4. q) contere 7. r) blandes. Explicit inceptum referens proverbia centum 2; primas 4.

1) *Müllenhoff et Scherer XXVII*, 132: Non oculo nota res est a corde remota. 2) *Otloh c.* 12, *Pez l. l.* 511: Malum pro malo reddere est humanum, malum pro bono vero diabolicum.

3. TETRALOGUS.

INCIPIT PROLOGUS IN TETRALOGUM[a] REGIS.

Domino regi fide et verbis catholico, actibus gloriosissimo Heinrico tertio, Wipo famulorum minimus suorum, quod ros Hermon excelso monti Sion.

Sanctae pietatis tuae accessibilis celsitudo imbecillitatem meam facit, domine rex, ad gratiae tuae desiderabile culmen festinare; et sicut stellio, qui nititur morari in aedibus regis, sic ego, licet omnibus modis obscurus, claritatis tuae gaudia tamen in scriptis meis desidero frequentare. Et quoniam, testante Salomone[1], gloria est regis investigare sermonem, feci tibi, domine mi rex, hunc brevem Tetralogum, quo et curas insomnes rei publicae interdum levigare et animum ad ea quae tibi persuasa sunt possis excitare. Est autem tetralogus quattuor[b] personarum sermo. Ibi poeta primum hortatur Musas, ut te laudent. Chorus Musarum benedicit et laudat te dominum regem. Deinde Lex te alloquitur cum his consiliis, quae satis conveniunt tuae dignitati. Postremo Gratia miti affatu temperabit, ad quod te Lex ex iure incitavit. Ad haec perlegenda sit tecum legis et gratiae mediator Iesus Christus salvator, cuius regnum et imperium non deficiet in aeternum. Vale domine mi, rex piissime.

EXPLICIT PROLOGUS.

POETA.

Doctae Pierides, memorandas edite laudes,
Dicite perpetuas Heinrico[c] deprecor odas!
Regis et immensum diuturnent carmina sensum!
Huius res laetas millesima proferat aetas;
Hoc decus ingenii superet duo tempora mundi;
Dum mundus pereat, regis sapientia vivat!

a) EPILOGUM *in textu Canisius.* b) quatuor *ed.* c) Henrico *ed.*

1) Prov. 25, 2.

Si puer et iuvenis sic floruit omnibus actis,
Quos dabit hic fructus maturo tempore ductus?
Pangite; materiam rex praestat laudibus aptam;
Vos dictate mihi, dictatum scripsero vestri.

MUSAE.

Principio Regi benedicimus omnipotenti[1],
Qui caput est regum, quo gloria crescit eorum,
Qui Pater in Nato pariter cum Pneumate sancto
Lege sub aeterna dominus regnabit et ultra;
Hunc pie laudemus, nam summam laudis habemus;
Hoc habeat munus, qui regnat trinus et unus.
*At rex noster homo, ditatus perpete dono, *p. 248.
Tertius Heinricus, virtutum regnat amicus,
Alter post Christum regit orbem circiter istum.
Ipsum laudemus, nam causas laudis habemus;
Et pius Heinricus per nos modo sit benedictus,
Versibus imprimis repetito nomine regis,
Ut quotiens sancti surgant pro rege vocati,
Rex totiens Christo placeat de nomine mixto!
Rex Heinrice, Deo regum karissimus[a] esto!
Rex Heinrice, piae karissimus esto Mariae!
Rex Heinrice, duci dilectus sis Michaheli![b]
Rex Heinrice, polis splendescas fonte Iohannis![c]
Rex Heinrice, tuus sit ianitor aethere Petrus!
Rex Heinrice, boni te firmet epistola Pauli!
Rex Heinrice, tuos Andreas dirigat actus!
Rex Heinrice, preces has[d] curet virgo Iohannes![e]
Rex Heinrice, Thomas te vertat in omne quod est fas!
Rex Heinrice, tuus sit ductor ad alta Philippus!
Rex Heinrice, pares Iacobi sint te redimentes!
Rex Heinrice, Deo placeas, tribuente Mathaeo[f]!
Rex Heinrice, tuam Simon corroboret aulam!
Rex Heinrice, piam Thaddaeus det tibi vitam!
Rex Heinrice, Deum teneas per Bartholomaeum!
Rex Heinrice, vias tibi praeparet ore Mathias!
Rex pie, cum Stephano sis laetus semper in alto,
Teque pares Stephani benedicant ordine cuncti!
Rex bone, Silvester tibi sit per saecula dexter,
Teque sui socii benedicant ordine cuncti!
Virginibus sacris placeas ex omnibus actis!

a) charissimus *ed.* b) Michaeli *ed.* c) Ioannis *ed.* d) hos *ed.; emendavi ego.* e) Ioannes *ed.* f) Matthaeo *ed.*

1) *Cf. Verg. Eclog. III,* 60: Ab Iove principium Musae.

Omnes te sancti redimant de crimine mundi!
Sit rex sanctorum fautor tuus atque tuorum!
Haec tibi, rex, Musae cantamus voce sonorae[a],
Atque chorus noster renovat tua carmina semper,
Ut tibi laus crescat, dum sol et luna patescat.
Nos damus officium, quo crescat gloria rerum;
Ex nostris donis manifestant verba Maronis,
Quid pius Aeneas, quid Turnus posset in armis.
Fistula Musarum Flacco dictaverat odas,
Ut Maecenatem fecisset laude perennem.
Haec eadem docuit Lucanum dicere bella
Caesaris et magni, quae durant ultima saecli.
Ex nostris monitis callebat Statius auctor
Thebanos miseris iuvenes[b] discernere flammis.
Nasonis studium totus recitaverat orbis,
Ex nostris curis ornavit scripta figuris.
Regibus antiquis laudes cantavimus olim,
Et de principibus scribendi creverat usus.
Numquam sic libuit quemquam laudare potentem
Ut dominum regem, quem prodit nobile nomen
Heinrici, veterum de magno germine ductum.
Rex, tibi cantamus, tibi laudis dona paramus.
Accipe, de nostris ut vivas mortuus actis!
Nos operam dabimus, quo possit dicere mundus:
'Tertius Heinricus fuit olim pacis[c] amicus.
Fama sui meriti superabit tempora mundi'.
Sic tibi cantabit, quem mundus adhuc generabit.
*p. 249. *Nonne tibi merito magni debentur honores
Atque favor populi, post omnia portio caeli?
Nam carus[d] populo placuit saepissime Christo.
Quem regem talis virtutum copia lustrat?
Suasio regis. Numquid abest aliquid, quod regis gloria quaerat?
Omnia spe vel re venerunt commoda per te.
Si petimus pacem, tu, rex, praestaveris illam;
Si cupimus bellum, tu, rex, commiseris illud;
Quodsi consilium, tu, rex, dabis utile multum;
Si volumus studium, tu, rex, decus es studiorum.
Omnes munificos tu, rex, praecellere nosti,
Inter clementes tu, rex, clementior extas,
Sic castigandos tu, rex, ratione flagellas.
Quicquid in humanis consistit moribus aequi,
Hoc Deus aut totum vel partem condidit in te.
Quam prudens opifex, qui commoda materici

a) sonora *ed.; emendavi ego.* b) i. m. *ed.; mutavi verborum ordinem.* c) paucis *Cod. Canisii. Emend. ille.* d) charus *ed.*

Elegit primum, de qua bona tanta pararet.
Quem de gente virum Dominus discerneret auctor,
Qui foret imperio modo post haec aptior isto?
Forma, genus, probitas concordant omnia regi;
Omnia conveniunt, concurrunt cuncta per illum,
Solus habet totum, quod plures auxerat olim.
Salve, certa quies populorum tempore nostro;
Salve, pax orbis, mundi fortissima turris,
Hostes ecclesiae quae sternis semper abunde!
Unde sui capitis mundus praevidit honorem.
Tu caput es mundi, caput est tibi rector Olympi,
Cuius membra regis iusto moderamine legis.
Tales vult Dominus, quibus est haec maxima virtus,
Mens humilis multum, cum qua te novimus ortum.
Cervicem pronam decet acceptare coronam.
Rex humilis crescit, quotiens oriente diescit;
Et cadit elatus, semper saevire paratus.

EPILOGUS.

Carmina Musarum, rex, perlege pauca tuarum.
Sit locus hic aliis tibi reddere munia laudis.
Wipo tuus famulus sic[a] vult dependere[b] tempus,
Ut scribat regi, quod Lex dictaverit illi.
Hic nobis istos persuasit claudere versus.
Sis Christo cure, pie rex caesarque future,
Et vivas sanus centeno tempore canus!

CARMEN LEGIS PRO LAUDE[c] REGIS.

Ad regis laudes Lex ambas erigit aures:
Ut segetes pluviis, sic cresco laudibus istis.
Non plus mulcet apes, mellitos lambere flores,
Quam me laus regis, quo[d] constat pactio legis.
His mihi fit[e] verbis, quod rore virentibus herbis,
Quando dies verni reparabunt gaudia mundi.
Quid satius Legi, quam dicere talia regi?
Salve, flos patriae, quo fructum pacis habere
Non dubitat mundus; qui regnas orbe secundus,
Post Dominum caeli dignus mundana tueri!
*Salve, stirps regum, populis veneranda per aevum *p. 250.
Radix magna fuit, quam ramus talis adauxit;
Nobile germen erat, quod mundum floribus ornat.
Una viri virtus multum praestare solebit,

a) si *ed.; emendavi ego.* b) defendere *ed.; emendavi ego.* c) plaude *ed.; emendav. Pertz.* d) qua *ed.; emendavi ego.* e) sit *ed.; emendavi ego.*

Commendatque nimis probitas semel edita quondam[a]:
Quid facient[b] plures caput unum regis habentes,
Quas numerare volens seriem facit ordine longam!
Sed tamen ex cunctis sex regem magnificabunt
Virtutes aliasque satis praecedere norunt[c]:
Mens humilis, pietatis amor, pax missa per orbem,
Nobilitas, et forma decens[d], fiducia belli.
Has voco praecipuas et regis honoribus aptas,
His rex Heinricus Christi clarescit[e] amicus.
Ad mea nunc venio, quae novit mundus in illo:
Sunt mea quae dicam, quia sum Lex, ille meus rex;
Et qui me spernit, rex eius praelia sternit;
Qui mea iura colit, rex hunc defendere novit.
Rex Christo karus nullum vastabit avarus.
Vile putat studium, si quis comportat in unum
Quicquid habere potest, cum ius non quaerat habendi.
Est dives multum, contemptor divitiarum.
Auri surdus amor miseris clamantibus obstat;
Vendiderit leges captura pecunia reges,
Et de principibus iustos furabitur usus:
At rex Heinricus vir prudens prospicit illud,
Ut tunc curet opes, cum nullum sunt reprimentes;
Nec contra legem flectunt donaria regem.
Sic facit ut doctus; quis rex est doctior illo?
Quis caesar melius, si quid rubrica[1] vetavit,
Scire valet primis, quam discere coeperat, annis?
Felix sit genitor redivivus laude perenni
Chuonradus[f] caesar, quem maxima cura[g] subivit,
Ut sciret natum studiis ad regna paratum,
Qui rector populi[h] mundum discernere posset!
Felix sit mater memorando carmine digna
Gisela, de Caroli procedens sanguine Magni!
Nam si post decimam numeretur linea quarta
Post Carolum Magnum, nascetur nobilis ipsa.
Haec operam dederat, quod rex in lege studebat;
Illa sibi libros persuaserat esse legendos,
Ut varios ritus diiudicet arte peritus.

a) quoddam *ed.; emendav. Giesebrecht.* b) quod faciunt *ed.; emendavit Giesebrecht.* c) *sic ed.;* norint *proposuit Giesebrecht.* d) docens *ed.; emendav. Pertz.* e) *sic ed.;* clarescet *proposuit Giesebrecht.* f) Conradus *ed.; Wipo verbo* Chuonradus *trisyllabo utitur. Vide supra Gesta c.* 6. g) causa *ed.; emendav. Giesebrecht.* h) publicus *ed.; emendav. Pertz.*

1) *Cf. Pers. Sat.* 5, 90: Excepto, si quid Masuri rubrica vetavit. *Rubrica scribitur pro lege; v. Iuvenal.* 14, 192: Perlege rubras maiorum leges.

Doctrinae lumen tenebrosum dirigit orbem;
Gentes infestas vicit Romana potestas
Olim consiliis; non semper vicerat armis.
Est satis expertum, quantum sapientia possit,
Quae per vim verbi flectit moderamina regni.
Rex, iterum salve! tibi laus sit cum genitrice,
Ad cuius votum tibi dat sapientia totum,
Quo decus imperii valeas per iura tueri!
Congaudete simul; non ut discordia regnet,
Quae dudum regni turbavit gaudia nostri!
Cum dominis rerum sit pax sine fine dierum!
O sanctos mores, cum matri reddis honores;
Est tibi spes vitae, si fit[a] sibi gloria per te.
Si quid erat rixe[b], Deus illud transtulit ipse;
Exin nullus homo foedus dissolvere possit,
*Quod Deus adiunxit, qui pacis dona creavit! *p. 251.
Perstet dulcedo materni nominis in te;
Cum valeas alios acquirere semper amicos,
Mater in hac vita non plus tibi venerit ulla!
Quin aliud dicam tibi rex ego consiliatrix,
Lex tua; ne renuas post dictum commemorare.
Cum Deus omnipotens tibi totum fregerit orbem,
Et iuga praecepti non audet temnere quisquam,
Pacatusque silet firmato foedere mundus,
Cumque per imperium tua iussa volatile verbum
Edocet, augusti de claro nomine scriptum:
Tunc fac edictum per terram Teutonicorum,
Quilibet ut dives sibi natos instruat omnes
Litterulis, legemque suam persuadeat illis,
Ut, cum principibus placitandi venerit[c] usus,
Quisque suis libris exemplum proferat illis.
Moribus his dudum vivebat Roma decenter,
His studiis tantos potuit vincire tyrannos;
Hoc[d] servant Itali post prima crepundia cuncti,
Et sudare scolis[e] mandatur tota iuventus:
Solis Teutonicis vacuum vel turpe videtur,
Ut doceant aliquem, nisi clericus accipiatur.
Sed, rex docte, iube cunctos per regna doceri,
Ut tecum regnet sapientia partibus istis.
Praeterea tibi, rex, mandat Burgundia, surge
Atque veni, propera; noviter subiecta vacillant
Interdum, domino per tempora multa remoto.
Funditus est verum veterano tempore dictum:

a) sit *ed.; emendav. Giesebrecht.* b) rite *ed.; emendav. Volz.* c) venerat *ed.;* venerit *proposuit iam Canisius.* d) hos *ed.; emendav. Giesebrecht.* e) scholis *ed.*

'Quicquid abest oculis, removetur lumine cordis'[1].
Quamvis nunc pacem teneat Burgundia per te,
Auctorem pacis tamen in te cernere quaerit,
Et cupit in regis sua lumina pascere vultu.
Huc ades[2], et regnum fac, te veniente, serenum!
Si sol occubuit, cum caesar regna reliquit,
Irradiat[a] patriam, si tu modo viseris illam.
Haec olim magno domuisti regna labore;
Utere nunc populis, tibi, rex, servire paratis!
Haec via fit[b] facilis, quam praeparat orbita pacis:
Huc bene convenias[c], hic omnia prospera cernas.

CARMEN GRATIAE PRO REGIS HONORE.

Omnia plena bonis: sic optat Musa Wiponis;
Haec ego Lex cecini devoto carmine regi:
Audi, spes orbis, quid dicant intima cordis,
Quid velit haec series, quas addat Gratia laudes.
Gratia te laudat, tibi grates Gratia cantat;
De vena mentis salientia carmina sentis,
Post iustam Legem comitetur[d] Gratia regem[3],
Et post iudicium veniae mulcedo sequatur.
Sicut vulneribus medicinam ferre solemus,
Sic condempnatis[e] succurrat mos pietatis.
Lex odium[f] regi generat feriendo nocentes;
Ut sit carus item rex idem, Gratia suadet.
Legem scripsit homo, descendit Gratia caelo[4];
Lex servire docet, dominari Gratia monstrat;
*p. 252. *Lex condempnabit[e], sed Gratia iustificabit.
Hoc dicendo bonam prorsus non denego Legem;
Sed laudans veniam, commendo regibus illam.
Non satis una valet, si non manet altera secum.
Frangitur haec fortis; contempnitur[g] altera mollis.
Est bona temperies, quam Lex et Gratia miscent;
Hae si coniunctae, generabunt pacis amorem.
Non laudo pondus, quod nemo ferre valebit;
Viribus inspectis onerabit Gratia lapsos.
Rex dominus caeli, miserando iudiciales
Abscondens poenas, conversos protegit hostes.
Consilium gratiae. Hunc imitare, peto, pie rex Heinrice, Tonantem,

a) irradias *ed.; emendavit Giesebrecht.* b) sit *ed.; emendavi ego.* c) venias *ed.; emendavi ego;* nunc venias *proposuit Giesebrecht.* d) comeretur *ed.; emendavit Canisius.* e) condemn. *ed.* f) ad vim *ed.; emendav. Wattenbach.* g) contemn. *ed.*

1) *Proverbium. V. supra prov. v.* 74 *et annotationem meam. Conf. etiam Müllenhoff et Scherer XXVII,* 188: Quisquis abest oculis fructu privatur amoris. 2) *Conf. Verg. Eclog. VII,* 9: Huc ades, o Meliboee; II, 45: Huc ades o formonse puer. 3) *V. supra, proverbia v.* 31. 4) *V. infra v.* 292 *ss.*

Qui miserans[a] parcit, parcendo crimina punit!
Sic utrumque bonum doceat regnare patronum,
Per quem Lex feriat, quo Legem Gratia sanet!
Hoc, venerande, tibi praedixerit ordo sacrandi,
Cum praesul gladium femoris vertigine cingit:
Dum rex iratus fueris, miserando quiesce.
Dura foventur aquis, durescunt[b] lenia flammis;
Alternatque vices moderatae ius rationis.
Hinc adamas durus solvetur sanguine molli[1];
Conseritur vitrum melius per vincula plumbi:
Ferrum cum limo massa candente liquescit.
Et natura iubet mutari tristia blandis:
Post acidum dulcem praestat gustare saporem;
Post dulces acidos iterum confundere gustus.
Non haec propterea tibi, rex, narrare paravi,
Ut te clementem dominum regnique parentem
Quis dubitet; sed eos, qui tantum lege moventur,
Castigare libet, quibus haec pia dogmata trado.
Cum Deus omnipotens in mundo cuncta creavit,
Solus homo liber percepit dona Creantis.
Mox libertatem primam vaga mens viciavit,
Coeperunt miseri dono rationis abuti;
Et potuisse malum traxit natura per usum.
Ecce Deus legem superaddidit hoc reprimentem,
Cuius transgressor non impunitus abiret,
Ac poenam metuens redeat perversa voluntas,
Iudiciumque probet, quam sit peccare malignum.
Sic Dominus clemens servos revocare volebat.
Non tulit illud homo, poenali lege gravatus,
Ut per vindictam posset compescere culpam;
Et mortale iugum laesa cervice dolebat.
Occidatur[c], ait Lex, qui semel est homicida;
Et qui moechetur, cum moecha mox lapidetur;
Dens pro dente cadat; lumen pro lumine vadat;
Pesque pedem reddat; manui manus altera cedat;
Vulnera vulneribus responsum reddere certent;
Qui detestatur genitores, hic moriatur;
Qui furtum faciet, sine poena non remanebit;
Quinque boves unum redimant cum fraude remotum;
Qui furatur ovem, reddat cum quattuor[d] unam;
Si maledicet homo, moriatur pro maledicto.
Sic Lex, verborum contorquens tela suorum,

a) miserando *ed.: emendav. Pertz.* b) durescant *ed.; emendav. Pertz.* c) occiditur *ed.; emendavi ego.* d) quatuor *ed.*

1) *Cf. Isid. Etym. XII*, 1, 14: hircus cuius natura adeo calidissima est, ut adamantem, quem nec ignis nec ferri domare valet materia, solus huius cruor dissolvat; *v. Isid. XVI*, 13, 2.

Terrebat plures et desperare coegit;
Clamabat populus sub tanto pondere pressus,
*p. 253. *Vociferabat homo fessus religamine duro:
Hoc non posse pati, fore tempus iam miserendi.
Audivit Dominus clamantes, et miserorum
Respondit gemitus solita pietate Creator.
Venit[1] in hunc mundum, carnis velatus in umbra,
Humani generis formator et ipse redemptor.
Non repulit legem, sed iustum dans moderamen,
Ne moreretur homo, veniam cum lege locavit;
Ut cum Lex mortem promittat, Gratia vitam;
Erigat haec humiles, ut dissipet illa rebelles;
Conversis[a] veniam iudex non abneget ullus.
Sic Deus omnipotens per vates dixerat olim:
'Nolo peccantis mortem, nec gaudeo poena:
Convertatur', ait, 'vivat, mihi serviat ipse
Conservatus homo, quem prisca in sede repono'[2].
Nunc idem Dominus veniens in tegmine carnis
Inquit: 'Discipulis hoc mando, dicite[b] cunctis,
Crimina poeniteant, et vita perpete vivant;
Peccatum pereat, peccator vivere discat'.
Qui se convertit, non est hic qui fuit olim.
Nam[c] dicam hic, vitae quid sit clementia verax:
Quod gratis dabitur, clementia iure vocatur.
Qui recipit meritum, veniam quis dixerit illud?
Si quis peccanti converso vult misereri
Et parcens misero vindictam sumere nescit,
Hic veniam tribuit; sic poenam Gratia spernit.
Propitietur homo confratri crimine lapso.
Qui cadit et surgit, spes est ut vivere possit.
Omnes peccamus; peccantibus hoc faciamus,
Quod Dominus nobis, qui clemens est inimicis.
Cum veniam laudo, non Legem tempnere[d] quaero.
Lex bona, si veniam dorso portare studebit;
Gratia tunc prodest, cum Lex praecesserit illam.
Et Lex obstanti, sed Gratia sit redeunti;
Sic in utroque bono dabitur consistere mundo.
Nunc tibi sit regi pax et clementia Christi;
Tu, princeps orbis, sis Christi munere fortis,
Tu, Dominus regni, vivas in pace perenni!
Sic vult Wipo tuus cum fido pectore servus.

a) conversus *ed.; emendavit Pertz.* b) discite *ed.; emendavit Waitz.* c) Non *ed.; emendavi ego.* d) temnere *ed.*

1) *V. supra v.* 230. *Conf. Otloh Proverb. c.* 11, *Pez col.* 507: Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Iesum Christum facta est. *Ev. Ioh.* 1, 17. 2) *Ezech.* 33, 11: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat.

4. VERSUS WIPONIS AD MENSAM REGIS.

*Regalis coetus sit in isto tempore laetus, *p. 253.
Quo lux in tenebris exoritur populis.
Inter laetandum res suadet commemorandum,
Quod Deus est natus, filius ipse datus.
Parva dedit Bethleem de magno germine panem,
Qui satiare valet, quicquid ubique manet.
Panem de caelo porrexit gratia mundo;
Panis adest vivus perpetuusque cibus.
Fons salientis aquae diffusae pocula vitae:
Hinc quicumque bibet, non iterum sitiet.
Mellis dulcedo per Christum fluxit Olympo,
Ut sapiant famuli delicias Domini.
*Bos renuit foenum, cum vidit nobile granum, *p. 254.
Et praesepe Dei praecavet os asini.
Virgo Maria, vide, mirando talia ride,
Ex te per verbum cerne Deum genitum!
Rex pie caelestis, nostris illabere festis;
Da fructum pacis, sicut ubique facis!
Heinrico regi digneris propitiari,
Ut cum laetitia pertrahat officia.

APPENDIX.

EX ANNALIBUS SANGALLENSIBUS MAIORIBUS.

*1024. Benedictus papa obiit. Heinrich imperator obiit, *p. 83.
et Chuonradus apud Magontiam in natali sanctae Mariae in Sept.
regnum consecratur.

1025. Saeve contentionis fomes[a] exarsit in sacrosancto Apr. 18.
die paschali apud Vindelicam Augustam inter Chuonradum regem et patruelem eius Chuonradum. Cui etiam Ernest, consobrinus eius, dux Alamanniae, et Welfhardus comes, postea confoederati, simul regi rebellare sunt ausi. Sed hoc temere incoeptum, Deo prohibente, non habuit effectum.

1026. Rex Chuonradus natalem Domini Aquisgrani celebravit, et circa vernum tempus Italiam ingressus, eam sibi Mart.
poene totam cis Romam subiugavit, sola Lucca sibi resistente cum Reginhero marchione. Heimo praesul Constantiensis defungitur, et eidem aecclesiae Warmannus praeficitur.

1027. Rex praedictus Romam perveniens, a beato papa Iohanne in die sancti paschae Romanorum imperator ordi- Mart. 26.
natur. Inde per Alamanniam revertens, Ulme publicum con- Iul.
ventum indixit, ibique Ernestum ducem, scilicet privignum suum, et Welfhardum comitem aliosque reos maiestatis sese[b] dedentes suscepit, ipsosque per diversa loca custodiae mancipandos deputavit. Castrum etiam quod Chuigeburch[1] dicitur tribus mensibus obsessum, Werinhero comite frustra diu repugnante, tandem ab ipso rege capitur. Gisela imperatrix simul cum filio suo Heinrico monasterium sancti Galli ingressa, xeniis benignissime datis, fraternitatem ibi est adepta.

1028. Idem Heinricus, imperatoris filius, patre suo praesente, in die sanctissimo paschae Aquisgrani a Pile- Apr. 14.
grimo Coloniae archiepiscopo unctus coronatur.

1029.

1030. Ernest, dux Alamannorum, vitrico suo imperatori denuo rebellis effectus, gratiam suam cum ducatu amisit, et Mart. 29.

a) *ita cod.;* fames *ed.* b) *ita cod.;* lese *ed.*

1) *Kyburg, haud procul a Vitoduro in pago Turicensi. P.*

Herimannus, frater eius, matre sua imperatrice id precibus
Iun. obtinente, eundem ducatum promeruit. Imperator vero Ungariam invasit eamque citima ex parte circa Fisca[1] fluvium devastavit. Interim Ernest quondam dux cuidam castro, quod Falchenstein[2] dicitur, cum praedicto Werinhero milite suo insedit, locaque vicina cum incolis non minima clade afflixit. Sed comes quidam Manegolt dictus hoc vice imperatoris dolens, cum eo praelium commisit, in quo uterque illorum cecidit alterum, aliique quam plurimi utrimque sunt
Aug. 17. interfecti in octava sancti Laurentii.

1031.

1032. Rege Ruodolfo defuncto[3], Uoto, filius sororis suae, regnum Burgundionum tamquam haereditatem patrum suorum valida manu affectavit et aliqua municipia capta custodiis suis munivit, imperatore per idem tempus Pulanis Sclavis bello insistente.

Febr. 1033. Idem imperator secum copiam militum fere media hyeme in Burgundiam adduxit, castella Murtenam et Nuvenburch obsedit, sed nimia vi algoris praepeditus, infecto negotio rediit. Deinde vero proxima estate Uotoni bellum intulit, urbes eius rapina et incendio funditus evertit, ipsumque hac necessitate ad se supplicem venire coegit, deinceps emendationem quamvis ficte promittentem.

1034. Warmannus episcopus et venerabilis abba Tietpaldus obierunt. Quibus successerunt Eberhardus episcopus et abba Nortpertus. Chuonradus imperator iterum Burgundiam cum exercitu intravit, et omnia municipia cum civibus usque ad Rodanum flumen suae ditioni subegit Genevamque pervenit. Ibi vero ab Heriberto Mediolanensi archiepiscopo ceterisque Italiae et Burgundiae principibus honorifice sus-
Aug. 1. ceptus, in festivitate Sancti Petri ad Vincula coronatus producitur, et in regnum Burgundionum rex eligitur.

1035. Foedus validae coniurationis in Italia exoritur. Inferiores namque milites, superiorum iniqua dominatione plus solito oppressi, simul omnes illis resistunt coadunati. Necnon etiam quidam ex servili conditione contra dominos suos proterva factione conspirati, ipsi sibimet iudices,
p. 84. iura ac leges constituunt[a], fas nefasque confundunt; contra quos sedandos episcopus Mediolanensis[b] aliique senatores Italiae insurgentes, conati sunt eos a tanta insolentia revocare,

a) constitutunt *ed.* b) Midiolanensis *ed.*

1) *Fischa, fluvius in Austria inferiori, qui prope Fischamend vicum in Danubium se effundit.* 2) *Falkenstein in Silva Nigra prope oppidum Schramberg.* 3) *Die 6. m. Septembris.*

si possent. Sed nullatenus eis volebant acquiescere, donec scripto concessum est illis a rege, ius patrum suorum inviolatum tenere[1].

1036. Chuonradus imperator filio suo Heinrico Gnut regis Anglorum filiam matrimonio coniunxit, et Chuonrado, patrueli suo, ducatum Adalberonis in Carentano, illo deiecto, commisit. Ipse vero collecto exercitu in Italiam incipiente hyeme proficiscitur.

1037. Idem imperator, nativitate domini Verone celebrata, Mediolanum inde perrexit. Ibi ab archiepiscopo et civibus susceptus honorifice, quamvis, ut ferunt[a], ficta fide, eundem episcopum inde progrediens secum Ticinum adduxit, et de inproviso captum, quasi reum maiestatis, Aquilegensi patriarchae custodiendum tradidit. Cui ille astute fuga elapsus, a Mediolanensibus, idcirco[b] triumphantibus, gratanter in urbem est receptus. Imperator autem, hoc in eos ulcisci cupiens, civitatem valida manu obsedit, et res episcopii exercitui ad devastandum dispertiit. Sed mirum et prius inusitatum tunc temporis ibi accidit prodigium. Nam in die sacrosancto pentecostes, sole exoriente, visa sunt desuper **Mai 29.**
exercitum coruscare fulgura, mugire tonitrua, civibus intra moenia haec omnino non sentientibus. Fertur etiam, equos et homines non paucos ibi a fulmine esse transfixos, quosdam vero daemone arreptos. Bellum inter Gozelinum et Uotonem committitur, in quo Uoto[c] victus interiit, eiusque **Nov. 15.**
exercitus hac illacque diffugit.

1038. Uxor Heinrici regis et frater eius Herimannus dux Alamannicus obierunt. Cuius ducatum cum regno Burgundionum idem rex a patre suo eodem anno percepit, ipsis eiusdem regni principibus cum iuramento sibi fidem dantibus.

1039. Chuonradus imperator diem obiit, et filius eius **Iun. 4.**
Heinricus regni gubernacula suscepit.

EX CHRONICO HERIMANNI AUGIENSIS.

1024. *Romae[d] defuncto Benedicto, frater eius Iohannes ***p. 120.**
XVIII, ex laico papa 148us ordinatus, sedit annis ferme 9.
Heinricus quoque[e] imperator 3. Idus Iulii absque filiis diem[f] **Iul. 13.**
obiens, apud episcopatum Babenbergensem[g] a se constructum,

a) fc̄r̄ *cod.*; fertur *ed.* b) id serio *cod.*; *emendavit ab Arx.* c) Oto *hic cod.* d) Romae — ferme IX *desunt* 2. e) *deest* 2. f) *deest* 2. g) Ba *deest* 1.

1) *a.* 1037, *d.* 28. *m. Maii; v. Legg. II, p.* 38**. 39. *P.*

quem omnium praediorum et thesaurorum suorum reliquerat heredem, in basilica Sancti Petri sepelitur. Deinde cum Counradus senior, filius Heinrici et Adalheidae[a], et patruelis eius Counradus, filius Counradi ducis ex Mahthilde[b], ad regnum praecipue adniterentur, habito apud villam Kambam[1] principum conventu, senior Counradus rex promotus et ab
Sept. 8. Aribone archiepiscopo Moguntiaci unctus est[c] 6. Idus Septembris. Nec multo post uxor eius Gisela a Piligrino
Sept. 21. archiepiscopo Coloniae regina nihilominus benedicta 11. Kal. Octobris.

1025. Rebellio et discordia multa contra Counradum regem a patruele eius Counrado et Ernusto duce Alamanniae, privigno eius, Welph quoque Suevigena comite et aliis pluribus facta.

1026. Rex Counradus, sedatis ex parte rebellibus, circa
Mart. tempus quadragesimae cum exercitu Italiam adiit, et, pascha Vercellis acto, totam praeter Luccam, urbem Tusciae, Ita-
Apr. 10. liam in Cisromanis partibus sibi subiugavit. Ernust dux Alamanniae, cum eo ipso anno, interpellante matre, pacificatus, Campidonensem loco beneficii abbatiam accepit; nec multo post, pravo aversus consilio, iterum rebellavit[d]. Ipso anno Constantiae Heimo episcopus subita morte, pleuresi tactus, decessit, eique Warmannus successit annis ferme 8. Burghardus quoque Campidonensis[e] et Rhenaugiensis abbas obiit, eique Rhenaugiae Pirhtilo abbas substituitur. Brun Augustensis episcopus et Welph comes praedis et incendiis inter se mutuo debaccantur.

1027. Counradus rex, acto Yporegiae natale Domini, in ulteriora progressus, Luccam cum Reginhero[f] marchione in deditionem accepit, Romamque perveniens, a Iohanne papa
Mart. 26. in die sancto paschae imperator coronatus est. Subactaque Italia tota, reversus in Alamannia, aput Ulmam placitum
Iul. habuit, ibique ad deditionem[g] venientes[h] Ernustum ducem, privignum suum, et Welph comitem cum aliis accipiens, per aliquod[i] tempus exilio deputavit[k]. Cuiyburg[l], castrum Werenharii comitis adhuc renitentis, aliaque nonnulla rebellium castra capta sunt. Counradus etiam, patruelis eius, sese imperatori tradens, in exilium nihilominus mittitur. Werin-
p. 121. harius Argentinae praesul Constantinopolim ab imperatore

a) Adelh. 1. b) Mathilde 1. c) *reliqua anni desunt* 2. d) *reliqua anni desunt* 2. e) Campadonensis 1. f) Regenhero 2. g) addecionem 1. h) *deest* 1. i) aliquot 2. k) *reliqua anni desunt* 2. l) Cŭyburg 1.

1) *Nomen loci verisimile est Herimannum ex epistola Bernonis abbatis sui ad episcopos Italiae missos (Giesebrecht II, 696) cognovisse.*

legatus dirigitur, ibique insequenti anno defunctus, Willihelmum successorem accepit. Hiltegart Bouchaugiae abbatissa efficitur.

1028. Heinricus, filius imperatoris, Aquisgrani in die Apr. 14.
sancto paschae rex a principibus cunctis adhuc puer electus, a Piligrino Coloniense archiepiscopo unctus est.

1029. Imperatore Ratisponae paschale festum agente, Apr. 6.
Brun Augustensis episcopus, summus symmista eius, vita inibi decessit[1], Augustaeque in coepta Sancti Mauricii sepultus basilica, Eberhardum accepit successorem.

1030. Ernust dux, cum exilio relaxatus ducatum suum Mart.
recepisset, pravorum consilio usus, et denuo imperatori refragatus, ducatu privatur, et frater eius iunior Herimannus dux Suevorum efficitur. Counradus[a] imperator, iam dudum inimi- Iun.
citiis[b] cum Stephano Ungariorum rege conflatis, Pannoniam petiit, et quantum fluminibus et paludibus non obstantibus poterat, Rabam usque[c] devastavit[d]. Interim in Alamannia cum Ernust dudum dux eiusque complices parvis viribus contra imperatorem agitantes, praedis circa silvam Martianam populares infestarent, a Manegoldo comite ex Augiensi militia observati et 16. Kal. Septembris conserto praelio victi sunt. Aug. 17.
Ipsoque Manegoldo ibidem perempto, Ernust, pridem dux, et Werinhere comes, caput rebellionis, Adalbertus[e] quoque et Werin, nobiles milites, cum aliis ceciderunt; et Ernust Constantiae, Manegoldus vero Augiae sepulti sunt. Burghardus Augensis monacus Ratisponae aput Sanctum Emmerammum abbas promovetur.

1031. Pax cum Stephano rege Ungariorum redintegratur. Aribo Mogontinae[f] sedis archiepiscopus Romam orandi gratia petens, hac vita decessit; eique in archipraesulatu Bardo, vita et habitu monachi venerandus[g], successit. Apr. 6.

1032. Roudolfus, ignavus Burgundiae regulus, obiit, et dia- Sept. 6.
dema eius regnique insignia Counrado imperatori per Seligerum allata sunt. Imperatoreque ipsis diebus contra Misiconem, Sclavorum qui Boloni[h] vocantur regem, exercitum ductante, Odo, sororis eiusdem Roudolfi filius, princeps Gallicae Campaniae, regnum Burgundiae invasit, captisque Nuenberg[i] et Murtena castris, sua in eis praesidia inposuit[k]. Bern Augiae abbas, missis Romam coenobii sui privilegiis, a papa Iohanne item privilegium cum sandaliis, ut episcopalibus indumentis missas

a) Chǒnr. 2. b) inimiciis 1. 2. c) *deest* 1. d) *reliqua anni desunt* 2. e) Adelb. 1. 2. f) Mogontię 2. g) venerandi 1. h) Bolani 2. i) captis multis castris 2; Nuenbug 1. k) *reliqua anni desunt* 2.

1) *Die* 24. *m. Aprilis.*

ageret[a], accepit[b]. Unde permoto Warmanno Constantiense episcopo, aput imperatorem quasi sui pervasor officii et honoris accusatus, eousque ab utrisque coartatur, donec idem cum[c] sandaliis privilegium ipsi episcopo traderet, publice in synodo sua, id est in coena Domini sequentis anni, incendendum. Ipso anno Bouchaugiense[d] coenobium 2. Idus
Ian. 22. Ianuarii incendio flagrat. Bertha avia mea, femina satis
Dec. 22. religiosa, 23. viduitatis[e] anno 11. Kal. Ianuarii decessit.

Febr. 1033. Imperator post natalem Domini Burgundiam petiit, Murtenam obsedit, sed, impediente hiemis[f] algore, nihil inibi se dignum potuit efficere. Unde rursum aestate ipsam Odonis provinciam Gallicam invadens Campaniam, praedis et incendiis devastavit, donec ipse Odo supplex ad eum veniret, et clementer susceptus satisfactionem, licet ficte, promitteret[g]. Romae defuncto Iohanne, Benedictus IX, qui et Theophilactus, papa 149nus ordinatus, licet indignis tanto
Iun. 29. ordini moribus et factis, sedit annis plus 12. Eclypsis solis 3. Kal. Iulii circa septimam diei horam facta.

1034. Imperator iterum Burgundiam cum magnis petens[h] copiis, omnia cis Rodanum castella subiecit, Murtenam diruit, Genuensem urbem intravit, Lugdunensem[i] archiepiscopum Burghardum, hominem genere nobilem et strennuum, sed per omnia scelestum et sacrilegum, cum multis aliis principibus in dedicionem accepit, subiugatoque Burgundiae regno, rediit. Ipso[k] anno Warmanno Constantiense episcopo mortuo,
p. 122. frater eius Eberhardus succedens, plus 12 praefuit annis. Meginhardo[l] quoque praesule Wirzeburgense[m] defuncto, Brun, patruelis imperatoris, filius scilicet[n] ex Mahthilde
Mart. 30. Counradi ducis, episcopatum die paschae accepit[o]. Apud Sanctum Gallum etiam Theopaldo abbate decedente, Nordpertus successit. Pagani Sclavi Leutizi dicti Saxoniae terminos infestant.

1035. In Italia minores milites contra dominos suos insurgentes, et suis legibus vivere eosque opprimere volentes, validam coniurationem fecere. Ad quos coercendos cum primores[p] adunati pugnam inirent[q], multi utrimque[r] ceciderunt; inter quos etiam Astensis[1] episcopus vulneratus interiit. Adalbero[s] dux Carentani et Hystriae, amissa imperatoris

a) *deest* 1; *habetur* 3. b) *bis scripta, semel deleta* 1. c) cum — id est *desunt* 1 *ex Bernoldo supplenda*. d) Bocaug. 1. e) uiduatis 1. f) hiems 1. g) *reliqua anni desunt* 2. h) spetens 1. i) Ludun. 1. k) ipso *usque* annis *desunt* 2. l) Megenh. 1. m) Werzeb. 1; Wirzib. 2. n) silicet 1. o) *reliqua anni desunt* 2. p) priores 2. q) intrent 2. r) utrique 1. s) Adalbero *usque* abducunt *desunt* 2.

1) *Adelricus.*

gratia, ducatu quoque privatus est. Leutizi Wirbinam[1] castellum clam proditum capiunt multosque nostrorum occidunt vel captivos abducunt. Imperator, vi transito Albia flumine, provinciam eorum ingrediens, late vastat. Sinodus magna apud Triburiam ab imperatore collecta est.

1036. Piligrinus[a] Coloniensis archiepiscopus decessit, eique Herimannus, Ottonis secundi imperatoris ex filia nepos, successit. Gebehardus secundus Ratisponensis episcopus 16. Kal. Martii[b] obiit, pro quo tertius Gebehardus, Counradi imperatoris ex matre Adalheide frater, episcopus ordinatur. Heinricus rex, filius imperatoris, Chunihildem[c], Cnutonis Danorum et Anglorum regis filiam, regalibus sibi apud Noviomagum nuptiis copulavit uxorem. Counradus[d], patruelis imperatoris, patris sui ducatum in Carentano et in Hystria, quem Adalbero habuerat, ab imperatore recepit. Herimannus[e] quoque dux Alamanniae marcham soceri sui Meginfridi[2] in Italia ab imperatore accepit. Leutizi[f] Sclavi imperatori vectigales facti. Burghardus[g] Lugdunensis archiepiscopus immo tyrannus et sacrilegus, aecclesiarum depraedator, adulter[h] incestuosus[3], cum Oudalricum, Seligeri[i] filium, bello peteret, ab ipso victus et captus imperatorique adductus, ferro compeditus et custodia mancipatus, multis annis detinetur in vinculis[k]. Imperator hieme Italiam petit. Sanctimoniales a domna Irmengarda, Welf[l] comitis vidua, apud Altdorf pro clericis collectae sunt[4].

1037. Imperator, celebrato Veronae natale Domini, per Brixiam et Cremonam Mediolanum[m] pervenit. Inde Papiam adiens, Heribertum[n] Mediolanensem archiepiscopum, infidelitatis accusatum, adprehendi iussit eumque Poponi patriarchae Aquilegiensi custodiendum commendavit. Qui fuga elapsus, cunctis viribus eidem imperatori rebellare contendit. Imperator, paschali festo Ravennae acto, territorium Mediolanense repetiit, urbem obsedit, castella, villas omniaque circum ad rebelles pertinentia vastavit, coniuratorum vero[o] manum facile conpescuit, eisque legem, quam et prioribus habuerant temporibus, scripto roboravit. Papa Benedictus Cremonam ad imperatorem venit. Episcopi Placentinus[p. 5], Cremonensis[6] et Vercellensis[7] incusati ab imperatore capti- Apr. 10.

a) Biligrinus 2. b) MĀR *corr.* Aprilis 2. c) Chunihilde 2. d) Counradus *usque* recepit *desunt* 2. e) Heremannus 1. f) L. S. i. v. f. *desunt* 2. g) Burchhardus 2. h) adulterque 2. i) Selegeri 1. k) *reliqua anni desunt* 2. l) Wels 1. m) Mediolanium 1. n) Herebertum 1. o) *deest* 2. p) Placentius 2.

1) *Hodie Werben.* 2) *Marchionis Taurinensis, cuius filia Adelheida Herimanno nupserat.* 3) *Cf. Rodulf. Glab. V,* 4. 4) *Cf. quae animadvertit v. cl. Weiland, SS. XXI,* 457, *n.* 1. 5) *Petrus.* 6) *Hubaldus.* 7) *Ardericus.*

que[a] et in exilium missi sunt[b]. Ipso anno pugna inter Odonem Gallicae Campaniae principem et Gozzilonem Lotharingorum ducem commissa, Odo victus et cum suis fugatus, in ipsa fuga peremptus interiit.

1038. Cum[c] imperator natalem Domini Parmae ageret, orto inter Parmenses cives et exercitum tumultu[d], multi ciciderunt, et pluribus civium trucidatis, ipsa civitas in-
p. 123. cendio consumpta est. Papa archiepiscopum Mediolanensem, imperatori adhuc rebellantem, exconmunicat. Imperator cum Ultraromanas partes peragrasset, indeque per Adriatici maris
Iul. oras remearet, mense Iulio ingens exercitum pestilentia invasit et plurimos passim extinxit. Inter quos Chunihildis
Iul. 16 regina, Heinrici regis uxor, 17. Kal. Augusti defuncta, et ad castrum Lindburg[e] translata ibique sepulta est. Herimannus[f] quoque dux Alamanniae suis admodum flebili
Iul. 28. morte 5. Kal. Augusti occumbens[g], Tridenti tumulatus est. Imperator de Italia reversus, Solodori colloquio habito, plurimos Burgundionum primores tam sibi quam filio suo subiectionem sacramento firmare fecit[h]. Ipso anno Stephanus Ungariorum rex, cum ante plurimos annos se cum tota gente sua ad Christi fidem convertisset ecclesiasque multas et episcopatus construxisset[i], et in regnum suum probis mitissimus operam inpendisset, Petrum, sororis suae filium de Venetia natum, pro se regem constituens, obiit.

Iun. 3. 1039. Counradus imperator apud Traiectum, Fresiae urbem, pentecosten agens, 3. Nonas Iunii inopinata morte subito decessit, et Nemetum[k] allatus ibique sepultus est, et filius eius rex[l] Heinricus gubernacula regni[m] suscepit.

EX CHRONICO SUEVICO UNIVERSALI.

Iul. 5. 1024. Heinricus[n] imperator 3. Idus Iulii obiit et in Babenbergensi episcopio a se facto, in monasterio Sancti Petri sepelitur. Benedictus papa obiit; Iohannes XVIII[o], papa 147mus[o], annos 9.

Chǒnradus[p] imperator[q] pene[r] annos 15 regnavit.

1. 1025. Magna dissensio in regno contra Chǒnradum regem efficitur.

2. 1026. Chǒnradus rex filium suum Heinricum regem

a) capti 2. b) *reliqua anni desunt* 2. c) Dum 2. d) tumultum 1. e) Lindbug 1; Lindburch 2. f) Herimannus *usque* tumulatus est *desunt* 2. g) occubens 1. h) cepit 1; *reliqua anni desunt* 2. i) contruxisset 1. k) *glossa* Spira 2. l) *deest* 2. m) r. g. 2. n) Henricus 2. 3. *semper*. o) *deest* 1. p) Conradus 2. 3. *semper*. q) *deest* 2. 3, *ubi additur* XIV. r) annos fere 2. 3.

fecit, et ipse Romam pergens[a], imperator efficitur. Heimo[1] episcopus obiit, pro quo Warmannus.

3. 1027. Bruno[b] episcopus Augustensis et Welf[c] comes praedas et incendia inter se faciunt.

4. 1028. Ernustus[d] dux et Welf comes Chǒnrado imperatori ad deditionem veniunt.

5. 1029. Bruno Augustensis episcopus obiit, pro quo Ebarhard[e].

6. 1030. Chǒnradus imperator Stephanum Pannoniae regem, cum exercitu petit. Interea[f] in Alamannia Ernustus dux et Werinhere[g] comes cum aliis multis[h] occiduntur Aug. 17.
16. Kal. Sept.

7. 1031. Stephanus rex missis legatis cum imperatore Chǒnrado pacificatus est.

8. 1032. Rǒdolfus[i] rex Burgundiae moriens diadema suum Chǒnrado[k] imperatori Romanorum[l] misit[m].

9. 1033. Chǒnradus hieme Burgundiam petit. Eclipsis Iun. 29.
solis 3. Kalendas Iulii hora quasi sexta[n]. Chǒnradus occidentalem Franciam contra Otonem[o] petit. Benedictus IX[p]. papa 148^{vus}[p], qui et[p] Theophilactus, sedit annos 12, menses 8.

10. 1034. Chǒnradus[q] item Burgundiam vastat. Pagani Saxoniae confinia petunt. Warmannus episcopus obiit, pro quo Eberhardus[r]. [Chǒnradus ex castro suo Limpurgo inter Nemetem et Vangiones sito monasterium fecit, quod in honorem Sanctae Crucis et Divi Iohannis euangelistae dedicari iussit[s].]

11. 1035. Pagani qui Liutici[t] dicuntur Wirbinam[2] castellum in confinio Saxoniae, multis christianis occisis et captis, optinent[u], quos Chǒnradus imperator cum exercitu petit.

12. 1036. Italia civium discordia laborat. Gebehardus Ratisponensis episcopus obiit, pro quo item Gebehardus. Nuptiae Heinrici regis. Pagani supradicti imperatori Chǒnrado vectigales facti. Piligrimus[v] Agrippinensis episcopus obiit, pro quo Herimannus[w].

13. 1037. Chǒnradus imperator Italiam cum exercitu petit et Mediolanensem archiepiscopum in custodiam misit,

a) *ita* 2. 3. *et Chron. Wirzib.;* veniens 1. b) *haec ad annum* 1026 *in* 3, *ad a.* 1027 *Chron. Wirzib.; in* 1. 2. *numeri* 3 *et* 1027 *verbis* incendia inter se faciunt *ascribuntur.* c) Welfus 2. 3. *passim.* d) *ita* 2; Ernost *Chron. Wirz.;* Ernist 1; Ernestus 3 *passim.* e) Eberhardus 2. 3. f) et i. 2. 3. g) Werinherus 2. 3. h) c. a. m. *desunt* 1. i) Rodolphus 2. 3. k) Cǒnrado 1 *saepius.* l) i. R. *desunt* 2. 3. m) commisit 1. n) q. h. 2. 3. o) Othonem 2; Odonem 3; Onthonem *Chron. Wirzib.* p) *deest* 1. q) Chǒnradus *usque* petunt *in* 1 *ad annum* 1035. *narrantur; in* 2. 3 *et apud Herimannum ad annum* 1034. *Chron. Wirziburg. priorem sententiam habet ad a.* 1033, *altera caret.* r) Ebarhardus 1. s) *uncis inclusa desunt* 1. *ap. Herimannum et in Chron. Wirzib.* t) Luitici 2. 3. u) obtinent 2. 3. v) Pilgrinus 2. 3. w) Heremannus 1.

1) *Constantiensis.* 2) *Werben.*

qui fuga lapsus cum quam plurimis[a] aliis eidem imperatori rebellat. Oto princeps Carlingorum a Gozzelone duce pugna victus fugiensque a quodam milite occiditur.

14. 1038. Elifdrud[b], quae et[c] Chunigunt[d], regina, uxor Heinrici regis, 15. Kal. Augusti et Herimannus dux 5. Kal. Augusti in Italia cum multis aliis obierunt. Stephanus Ungariorum rex bonae memoriae obiit, qui se ipsum cum tota gente sua ad fidem Christi ex gentili errore convertit; pro quo Petrus regnavit.

15. 1039. Chŏnradus imperator 2. Nonas Iunii obiit et apud urbem quae Spira vocatur sepelitur.

CANTILENA IN CHUONRADUM II. FACTUM IMPERATOREM.

1. Voces[e] laudis humane,
curis carneis rauce,
non divine maiestati
tantum sufficiunt.

2[a]. Que angelicam sibi militiam
in excelsis psallere sanctam
iussit simphoniam;

2[b]. Necnon variam mundi discordiam
semovendo concordare
fecit armoniam;

3. Que[f] imperium confirmando Romanum
suos agnos fonte lotos
a luporum morsibus
pia pace custodivit.

4. Hos Cuonradus,
pius unctus Domini,
iam defendit imperando.

5[a]. Quem providentia[g] Dei praeclara
praedestinavit et elegit,
regere gentes strennue Davidis exemplo
Messieque triumpho.

a) multis 2. 3, *deest in Chron. Wirz. et ap. Herim.* b) Elisdrud 1; Eliphdruda 2. 3. c) *deest* 1. d) Cunegundis 2. 3. e) *Stropha* Melos cuncti concinentes, *quae in codice praecedit, nostri carminis non est, id quod iam Iaffé coniecit. Nam non solum in codice littera rubra incipit, qua librarius singula carmina distinguere solet, verum etiam a metrica nostrae sequentiae ratione stropha illa aliena est.* f) qui *cod.; emendavit Iaffé.* g) providentiae *cod.; emendavit Iaffé.*

5[b]. Ortus avorum stemmate regum,
per iunioris gradus etatis
proficiebat regiis moribus et factis,
ut probavit eventus.

6[a]. Tiro fortis et fidelis,
passus plures mundi labores,
propinquorum causas et amicorum,
haud secus atque[a] suas,
desideravit cunctis viribus iuvare
pro possibilitate.

6[b]. Pater ut suum nutrit natum,
nunc adolando, nunc flagellando,
tempestates mundi per varias
Christus hunc probavit,
ut didicisset prona pietatis scala
condescendere reis.

7[a]. Post Heinrici mortem, 1024. Iul. 13.
omni deflendam.
gregi catholicorum,

7[b]. Hunc rex regum fidum
ecclesiarum
iussit fore patronum.

8[a]. Hunc Romani principatus cuncti Sept. 8.
mox elegere sibi
defensorem et propugnatorem
fortem orthodoxorum.

8[b]. Gaudent omnes circumquaque gentes,
gratias Christo dantes,
qui viduarum atque pupillorum
audit voces suorum.

9[a]. Age, gaude Roma, urbium domna, 1027. Mart. 26.
cum consensu cleri devoto
te Cuonradi praecepto subdi,
qui non tantum suas,
sed affective omnium subditorum
querit utilitates.

9[b]. Ad haec publicarum principes[b] rerum
et private dediti vite,
iure tenti familiari,
vitam et salutem

a) *ita emendavi;* ergo *cod.;* quam *proposuit Jaffé.* b) principi *cod.; emendavit Fröhner.*

imperatori nostro poscite Cuonrado,
christo[1] Dei electo!

10. Laus sit Regi seculorum,
Patri, Nato . Pneumati sancto,
cui soli manet imperium,
honor et potestas,
quem angelorum laudes bonorum[a] et voces
laudant rite per evum!

CANTILENA IN HEINRICUM II. ANNO 1028. REGEM CORONATUM.

1. O Rex regum, qui solus in evum
regnas in celis, Heinricum nobis
serva in terris ab inimicis!

2. Quem voluisti tibi benedici
et coronari ad Aquasgrani[b]
manu Piligrimi presulis archi.
O Rex . . . .

3. Quem Romani atque fidi Franci,
clerus et populus Christo dicatus
post Cuonradum adoptant domnum.
O Rex . . . .

4. Dic, Italia, dic, pia Gallia
cum Germania, Deo devota,
'Vivat Cuonradus atque Heinricus!'
O Rex . . . .

5. Agni ut sponsa[2] pace quieta
servari[c] suo valeat sponso
Deo eterno vivo et vero!
O Rex . . . .

6. Gaudent omnes Christi fideles,
senes et iuvenes, matres, infantes:
regnat Cuonradus atque Heinricus.
O Rex . . . .

1027. Mart. 26. 7. Die, qua surrexit qui mundum redemit,
regni monarchiam accepit sanctam

a) horum *cod.; emendavit Jaffé.* b) Aquasgraui *cod.* c) servare *cod.; emendavit Jaffé.*

1) *christo = uncto. Jaffé.* 2) *id est Christi ecclesia. Jaffé.*

pius Cuonradus: gaubebat[a] mundus.
O Rex . . . .

8. Post unius anni recursus[b] 1028. Apr. 14.
accapit sanctam regni coronam
puer Heinricus, Christo electus,
O Rex[c] . . . .

9. Die predicto a Piligrimo
archiepiscopo sibi devotissimo,
gaudente clero simul et mundo.
O Rex . . . .

10. Doleat antiquus gentus inimicus
sanctas ecclesias pacificatas
vivo Cuonrado[d] atque Heinrico!
O Rex . . . .

11. Mater Christi cum civibus celi
cunctisque sanctis, rectores orbis
iuva Cuonradum atque Heinricum!
O Rex . . . .

12. Ut ecclesiarum causas sanctarum[e]
et pupillorum ac viduarum
valeant iusto tractare iudicio.
O Rex . . . .

13. Laus Creatori, angelorum regi,
cuius imperium manet in evum
per infinita seculorum secula.
O Rex . . . .

a) gaudeat *cod.; emendavi ego.* b) recursus *corr.* recursum *cod.* c) O rex . . *hic deest in cod.* d) Cponrado *cod.* e) sanctorum *cod.*

Berichtigung.

Seite 73 Zeile 8 von unten lies **Nuenburg** statt Nuenberg.

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.